

Roger Avermaete

rubens și epoca sa

Editura Meridiane

Rubens
et
son temps

Roger Avermaete
RUBENS ET SON TEMPS

Bruxelles - Flandre - Émile

Roger Avermaete

rubens și epoca sa

Traducere de
PAUL B. MARIAN

Prefață de
MIHAI DRIȘCU

EDITURA MERIDIANE
BUCUREȘTI, 1972

Roger Avermace

Rubens

și

epoca sa

Traducere de
PAUL B. MARIAN

Profa de
MIHAEL DRISCU

Pe coperta I:
P. P. RUBENS — *Peisaj cu curcubeu* (fragment)
Alte Pinakothek, München
(Foto SCALA, Firenze)

Pe coperta a IV-a:
P. P. RUBENS — *Autoportret*
Albertina, Viena

BUCUREȘTI 1971

PREFAȚĂ

«Rubens este un om care cinstește omul.»

E. FROMENTIN

«Dacă ar trebui să cauți un simbol al artei lui Rubens, te-ai gândi la cornul abundenței.»

R. HUYGHE

Esențială pentru înțelegerea artei secolului al XVII-lea este sublinierea scopului ei, chiar dacă nedeclarat: acela de a convinge nu de a demonstra. Desfășurată pe fundalul «ridicării progresive a burgheziei europene în sînul marilor state monarhice», tentativa reunificării religioase, acțiunea de recîștigare, de «racolare» a sufletelor cerea o artă cu un pronunțat caracter popular. În acest sens, barocul «artă de propagandă», «stil de paradă» — cum îl numea Pierre Francastel — îndeplinește funcția de pedagogie hedonistă: *decere-delectare*, după expresia lui Guido Morpurgo-Tagliabue; desfășurarea fiind suplimentul pentru a convinge mai bine. Nu întîmplător Giovan Pietro Bellori, unul din primii «comentatori» ai lui Rubens, vorbește despre opera de artă apreciată ca desfătare.

Inseparabilă de tendința moralist-restrictivă a Contra-reformei arta barocă elimină rafinatele coduri personale, «secretele» ieșite dintr-o experiență de cultură, tipice manieriştilor, renunță la tot ce ar bara accesul către subiect. Reprezentarea picturală este concepută ca un discurs; este momentul trecerii — spune G. C. Argan — de la «pictura-poezie» (de tip Giorgione), la «pictura-retorică». Adresată maselor, fiind un important element de integrare în formule de gîndire colectivă, («un bun catolic nu trebuie să-și frămînte mintea», notează Roger Avermaete) pictura oratorie își restrînge subiectele (rămîn în principal «viețile sfinților», intermediari mai simpli, mai «umili»), precum și numărul de scheme compoziționale.

5   Atenția se îndreaptă către persuasiunea ce solicită pasiuni, către o pictură mai iluzionistă. Efectul, captarea — mai

exact seducerea — senzualității, patetismul, emfaza, conținutul energetic și eroic, mișcarea tumultuoasă, supraabundența caracterizează spiritul baroc.

Din enorma complexitate de fapte și indicații asupra barocului mai trebuie remarcat faptul că această tendință realist religioasă, îndreptată către acțiune și pasiune, conduce la o pictură care exprimă nu atât religiozitatea artistului, cât mai curînd reflectă religiozitatea credincioșilor. Pictura ajunge la exasperarea funcției decorative și ornamentale, iar uneori devine, cum s-a spus, persuasiune fără subiect, o tehnică în primul rînd.

Perspectiva Renașterii, « cubul scenografic » pierde funcția ordonatorie și delimitatoare. Ea este pusă în slujba orgiei sensibile a infinitului, un infinit pozitiv și dinamic. Această intuiție spațială corespunde, de altfel, unei noi viziuni asupra lumii: experimentalismul și scientismul sînt date tipice secolului al XVII-lea. Asimetria, spațiul expansiv, forma deschisă, iluziile optice, traseele mobile, variațiile de lumină sînt « semnele » imaginii baroce. A face « incredibilul credibil » — ceea ce la Giambatista Vico devenea însuși caracterul creației poetice — este realizat în pictură pe calea coerenței dată ansamblului prin non-finito: « e viu numai ceea ce produce impresia impreciziei », observase deja Wölfflin.

Numeroși exegeți ai flamandului care — trecut prin « capitala artelor », Italia — semna Pietro Paolo Rubens, ating unanimitatea în privința caracterizărilor generalizatoare: termeni ca vitalitate, amploare, inspirație, optimism, elocvență, dezinvoltură, spectacol, viteză, cantitate, universalitate, supraumanism revin cel mai des.

În cazul lui — simplificînd, desigur — două elemente intră în discuție: *formația clasică* și *morfologia barocă*. Astfel, o interesantă dualitate poate fi constatată: pictorul de compoziții ample, mereu atent la « prezența torențială a vieții » (R. Huyghe), cedează locul în fața hîrtiei de scris unui personaj de un cu totul alt voltaj temperamental, care își etalează cu meticulozitate, cu — după înțelesul de azi — pedanterie chiar, roadele unei serioase educații clasice, umaniste. În atelier, Rubens asculta fragmente din Seneca, Horațiu, Plutarh; pe frontispiciul pavilionului din grădina sa erau trecute versuri din Juvenal: « să lăsăm zeilor grija de a ne împărți binefacerile, de a ne da ce ne convine mai bine, ei iubesc mai mult pe omul »

care nu se iubește el însuși ». Scrisorile lui erau scrise în italiană — limba diplomatică a vremii — franceză, spaniolă și bine împănate cu fragmente și citate latinești.

Interesul lui — sau numai curiozități pasagere — de adevărat artist universal se îndreaptă spre mitologie și istorie, chestiuni filozofice și religioase, geografie, etnografie, treburi ingineresti, probleme financiare și, cu siguranță, nu în ultimul rînd, politice (să nu uităm rolul diplomatului Rubens într-o bună parte a războiului de treizeci de ani). De asemenea face schimburi de cărți rare, este colecționar și « cunoscător », expert în medalii, monede, restaurare. Ca un veritabil adept al coloriştilor venețieni, al celebrului « fa presto », a ușurinței improvizatoare, a așa-numitei « furie del penelo », Rubens scrie, cu o ocazie, « deviza » picturii lui; « *ceea ce vrei să faci, fă iute* »; iar pe spatele unui tablou intitulat: *Dansul păstorilor și păstoritelor* Maria de Medici menționa: « Domnul ambasador Rubens mi-a făcut plăcerea să facă aceasta într-o jumătate de oră, în prezența mea ».

Referitor la neobișnuita cantitate de tablouri ieșite din atelierul lui Rubens e poate momentul să fie amintită circumspecția cu care unii monografiști ca Leo van Puyvelde privesc părerea, general acreditată, despre « fabrica de pictură » pe care o conducea acesta, bazîndu-se pe rezultatele săpăturilor care au dezvăluit dimensiunile atelierului din Anvers, de numai $13 \times 8,5$ m. și unde atît de numeroșii « valeți ai paletei », pictori « sateliți » cum îi numește Roger Avermaete nu ar fi putut lucra.

Analiza compozițiilor lui Rubens permite observarea unor « arabescuri de direcție în general verticală sau oblică, ascendentă, în formă de S »¹; codificarea cromaticii lui dă după René Passeron², $2/3$ demitente și $1/3$ lumină sau umbră, ceea ce asigură « tendința muzicală », « cîntecul unic » atît de apreciat de Delacroix căruia, mai ales schițele lui Rubens, cu țesătura lor de « virgule clare », nu putea să nu-i atragă atenția.

La capitolul moștenirea artei rubensiene, doctrina coloristă ieșită de sub pana apologetului său Roger de Piles,

---

¹ Marcelle Wahl, *Le mouvement dans la peinture*, P.U.F., 1955

² René Passeron, *L'œuvre picturale et les fonctions de l'apparence*, 1962

direct legată de principiile rubensiene, este o prefigurare a impresionismului, este, în fapt, justificarea juxtapunerii de tonuri pure: « luați culorile cele mai frumoase, ca un roșu frumos, un frumos galben, un frumos albastru, un verde frumos și puneți-le separat unele față de altele, e sigur că își vor păstra strălucirea și forța lor separat și împreună; dacă le amestecați nu veți face decît o culoare de pămînt »¹. Nu mai puțin interesante sînt rîndurile tratatului lui Rubens, *Teoria figurii umane*: « Se pot reduce elementele sau principiile figurii umane la cub, la cerc și la triunghi », « cubul sau pătratul perfect este elementul primitiv al tuturor corpurilor puternice și viguroase ca eroii, atleții și a tot ce trebuie să exprime simplitate, greutate, fermitate și forță », « cercul sau figura circulară domină în forma femeii: Platon asigură că este figura cea mai frumoasă »². Dacă desenul pentru gravură și creația de cartonier a lui Rubens sînt de obicei consemnate (cu toate că viziunea lui picturală a contribuit la « devierea » tapiseriei de la sensul ei inițial și a condus-o, pînă în secolul nostru, la impas) nu întotdeauna se acordă suficientă importanță activității lui de arhitect-decorator. Bellori notează eforturile lui Rubens de a înlocui, la el în țară, « stilul barbar » de descendență gotică cu « stilul italian ». De asemenea foarte importantă a fost și activitatea lui de organizator artistic, știută fiind însemnătatea sărbătorilor teatrale pentru viața socială și dinastică în epoca barocă, dezvoltate în special din ideea de triumf.

Mai ales această « artă care a pus stăpînire pe stradă », cum o numește Roger Avermaete, pare a fi cea mai directă trăsătură de unire dintre impozanta creație a lui Rubens și soluțiile artistice ale contemporaneității.

Dacă se depășește scepticismul — de atîtea ori justificat — al lui Paul Valéry (« Tot ce e adevărat despre o epocă și despre un personaj nu servesc întotdeauna pentru a le cunoaște mai bine; nimeni nu e identic cu totalul exact al aparențelor și cine dintre noi n-a spus sau n-a făcut ceva care nu-i aparține? ») cărțile de tipul « artistul și

¹ Cf. Bernard Teyssedre, *Roger de Piles et les débats sur le coloris au siècle de Louis XIV*, Paris, 1957

² Cf.: Jacques Charpier, Pierre Seghers, *L'art de la peinture*, Seghers 1957.

epoca lui » pot fi o primă cale de acces către opera unui artist.

Roger Avermaete, fost profesor la Institutul național superior de arte frumoase din Anvers, practician al artei, este — pe lângă altele — autorul unei importante monografii despre *Wilhelm de Orania*, a unei cărți despre *Rembrandt și timpul lui*, — în care amintea «arta de bravură care jonglează cu zeii și sfinții » și «spiritul în același timp aristocratic și decorativ » al lui Rembrandt — precum și a unei cărți de popularizare *Despre gust și culoare*, apărută și în limba română.

Cu incursiuni cronologice și serioase paranteze explicative pentru «aducerea în scenă » a numeroaselor personaje, Roger Avermaete scrie cu pasiune despre «bogățiile proteiforme ale geniului » lui Rubens, artistul care «pictează așa cum alții respiră sau visează. »

MIHAI DRIȘCU

Slavă acestui Homer al picturii, acestui părinte al căldurii și al entuziasmului în această artă, în care el eclipsează totul, dacă vreți, nu doar prin perfecțiunea pe care a adus-o în cutare sau cutare parte, dar prin acea forță secretă și acea viață a sufletului pe care el a pus-o pretutindeni!

DELACROIX

Într-o țară ruınată de ani de război, iată că se instalează din nou un pictor după o ședere de opt ani în străinătate. A plecat la începutul carierei sale. La întoarcere, are treizeci și trei de ani. Se impune dintr-o dată ca un maestru și-și eclipsează cu ușurință confrății, numeroși totuși, care lucrează în orașul în care a venit să locuiască. Comenzile se îmbulzesc și elevii de asemenea. Colaboratori iscusiți îi aduc concursul muncii lor specializate. Dacă le primește ajutorul, le răstoarnă ușor concepția pe care și-o făceau despre arta lor și-i antrenează, fără nici un efort, în visul lui dionisiac. Când vrea să se amestece în mod activ în politică, devine diplomat chiar împotriva voinței acelor care sfârșesc prin a-l folosi. Bogat, stimat, înnobilat, are relații cu regi, prinți, miniștri. Timp de vreo treizeci de ani, se supune unei discipline severe, spre a-și satisface dorința de putere care există în el. Iar dacă își încheie viața în liniștea de la țară, în chip de mare nobil puțin dezamăgit, o face spre a-și oferi probabil bucuria supremă de a savura deșertăciunea, toată deșertăciunea falselor plăceri. Așa a fost Rubens.

A vrut să aibă succes și cariera lui este una din izbînzile cele mai uimitoare care există. Se întîmplă — și aceasta e și mai rar — ca această reușită să se prelungească în timp. Dacă faima lui Rubens în timpul vieții sale este atît de mare încît strălucirea numelui său face să treacă regența ștearsă a

arhiducilor Albert¹ și Isabella drept o mare domnie, norocul lui nu s-a oprit aici. În lumea magică a picturii, acest neobișnuit mijloc de exaltare și de evadare a cărui trăsătură ciudată n-o poate percepe de loc omul blazat, el ocupă încă de pe atunci una din pozițiile cele mai importante.

Multe lucrări au fost închinat lui Rubens. Opera lui a fost studiată cu fervoare, cu luciditate, cu entuziasm; influența lui apreciată de cercetători pricepuți. Biografiile lui au fost numeroși. Ei au încercat — și cuvîntul este excelent — să explice opera prin om. Dar, orbiți de operă, au manifestat totdeauna o tendință supărătoare spre exagerare și legenda a întrecut istoria. Începutul l-au făcut primii săi biografi. Unii l-au făcut pe Rubens să descindă dintr-un prinț din Stiria. La toți abundă amănuntele fără dovezi. Cum aceste amănunte tindeau la zeificarea maestrului, biografiile ulterioare au reluat adesea aceste scorneli fără nici o altă cercetare. Trebuie, oare, să reamintim certurile care s-au iscat în secolul al XIX-lea cînd, în urma cercetărilor lui Bakhuizen van den Brink, orașelul Siegen s-a impus în mod evident ca locul de naștere al pictorului? Pînă în clipa aceea Anvers și Köln își disputaseră această onoare. Cu o rea credință emoționantă istoricii și criticii de artă belgieni — Pierre Génard, Barthélémy Dumortier, F.J. van den Branden, Max Rooses etc. — au susținut, cu ajutorul unor subtile arguții, pretențiile orașului Anvers, în timp ce doctorul L. Ennen se avîntă în această dispută aprinsă ca să apere pe acelea ale orașului Köln. Mulți ani la rînd o placă pusă pe casa lui deteriorată din Wapper afirma cu neobrăzare că maestrul s-a născut la Anvers și a fost necesară construirea unei «case a lui Rubens» nou nouță — contribuție tardivă a locuitorilor din Anvers la legenda rubensiană — pentru a face să dispară inscripția mincinoasă. Un alt exemplu de exagerată părere preconcepută

---

¹ Arhiducele Austriei (1559—1621), viceregele Portugaliei, apoi regentul Țărilor de Jos. S-a căsătorit cu o fiică a lui Filip al II-lea, regele Spaniei și al Țărilor de Jos. (.N. tr.)

care îi caracterizează pe biografii lui Rubens l-a oferit moartea primei lui soții. Se citește pretutindeni că durerea lui era imensă. Mai mulți afirmă că s-a retras o vreme la abația Sfântului Mihail, unde fusese înmormântată Isabella Brant alături de Maria Pypelincx, mama pictorului. Pe ce se bizuie ei? Nu se știe. Însă, printre scrisorile păstrate de la Rubens, figurează o serie întreagă datate din acea epocă. Pe atunci era în corespondență cu Pierre Dupuy. La scrisoarea de condoleanțe pe care i-o adresează acesta, răspunde făcînd un elogiu înflăcărat al defunctei; vorbind despre propria lui durere, emite ipoteza că o călătorie i-ar face bine. Este o scrisoare cam rece, oarecum solemnă, pe de-a întregul în spiritul «umanist». Ea nu îngăduie nici o concluzie. Pictorul afecta cu plăcere o seninătate demnă de stoici. Mai revelatoare sînt scrisorile următoare care, săptămîină de săptămîină, sînt expediate aceluiasi corespondent: doar politica îl preocupă pe Rubens, care pare foarte înflăcărat de evenimentele zilei; dacă vorbește o clipă despre el însuși este pentru a spune că nu mai are febră. Acest exemplu este tipic. Dacă primii admiratori înfocați au dat frîu liber fanteziei lor, ne putem mira că mai tîrziu, după ce s-au studiat toate arhivele, biografii nu s-au gîndit să reducă episoadele cunoscute la proporții mai exacte. Într-adevăr, Rubens a purtat toată viața lui o mască. Caracterul lui afabil, manierele frumoase, gustul pentru fast, pretențiile lui «umaniste» constituie tot atîtea măsuri de apărare. Pentru a ni-l face mai ușor accesibil rămîn corespondența și opera sa. Chiar și acolo se apără admirabil cu pana în mînă! În cele vreo două sute treizeci de scrisori pe care le-a lăsat abia, dacă găsim cîteva trăsături care aruncă deodată o lumină neașteptată asupra acestui om greu de pătruns. Opera lui este mai elocventă, căci dacă a crezut că se refugiază îndărătul jocului diversificat al subiectelor, nu s-a gîndit că subiectele nu sînt decît pretexte și că firea i se va dezvălui în această limbă atît de specifică pictorului, limbă alcătuită din linii și culori, combinate într-un fel inimitabil la orice mare artist. Pentru că oamenii sînt sensibili la această

limbă, pentru că le vorbește prin intermediul operelor-pretexte, ei sînt atrași de acela care le aduce acest mesaj misterios. Pentru că au surprins limba picturală a lui Rubens în scenele religioase sau mitologice, în peisaje sau portrete, au vrut să-l cunoască mai bine pe acest frate distins de zei. Viața unui om care a reușit? În realitate este prea puțin lucru, dar totul se schimbă dacă el e unul din aleșii ce au darul să ne poarte cu ei în magia visului. Mister al artei, cine va dezvălui oare tainele farmecelor tale? Cine ne va putea spune de ce omul, după atîtea veacuri, rămîne sub vraja cutărei opere, în timp ce atîtea altele, tratînd același subiect, îl lasă rece? E cam sumar să vorbești, în legătură cu aceasta, de calitatea unei picturi: ar însemna să reduci misterul la o problemă tehnică. Trădare inutilă! Arta este dincolo de orice tehnică.

Entuziasmul față de Rubens nu trebuie descurajat prin minciuni, chiar dacă ele ar fi pioase. Un om de acest fel trebuie să fie explicat în plină lumină. Și cu atît mai bine dacă a avut slăbiciuni: este dovada atît de consolatoare că un om care seamănă în viață cu ceilalți oameni poate, prin puterea magică a artei, să se înalțe pe culmi. Lucrarea de față nu aduce nici o descoperire senzațională, nici o piesă nouă de arhivă. Ea tinde să-l evoce pe Rubens, așa cum apare din mesajele pe care le-a lăsat. Orice interpretare fantezistă, orice solicitare arbitrară a textelor au fost înlăturate. De aici încolo, Rubens coboară de pe pedestalul artificial pe care i l-au ridicat cei mai mulți dintre biografii lui, se regăsește la același nivel cu oamenii, frații lui. E un motiv în plus de a-l iubi mai mult.¹

¹ Singura noutate în studiile consacrate lui Rubens în cursul ultimelor decenii este teza, cel puțin neașteptată, a lui Charles Rogers Bordley, care susține că cele mai bune tablouri ale maestrului sînt opera lui Snyders (cf. «Rubens ou Snyders», Editions La Nef, Paris). Dacă este probabil că un anumit număr din operele care figurează cu numele lui Rubens să nu fie ale lui, dacă este posibil ca unele să fie opera lui Snyders, pare cel puțin îndrăzneț să susții că Snyders ar fi fost «negrul» genial, lucrînd în umbră pentru gloria patronului său, în timp ce acest pictor se bucura, pe vremea sa, de o reputație de invidiai. (N.a.)

I. ORAȘUL FĂGĂDUINȚEI

Tatăl a murit după ce a fost multă vreme bolnav. Ani de zile s-a plîns de sănătatea lui distrusă. Se pare că toate se trăgeau din epoca nenorocirilor lui; dar mama îi purta de grijă cu multă dragoste și nu vroia ca el să vorbească despre aceasta. A fost îngropat nu departe de locuință, în biserica Sfîntul Petru. Asistența era numeroasă, căci era cunoscut și avea mulți prieteni. E firesc să fii îndurerat, dar trebuie să trăiești. Mama știe că aceste cuvinte, atît de simple, reprezintă lupte și străduințe. Și copiii o știu. Cei mai mari Jean-Baptiste și Blandine, mai bine ca oricine. Cei mai mici, Filip și Peter Paul, desigur mai puțin. Toți cunosc importanța redutabilă a banilor. Pe cît își pot ei aduce aminte, i-au văzut pe părinții lor zbătîndu-se pentru a cîștiga puțin din metalul acela indispensabil. Închisoare, expulzare, confiscarea averii le sînt termeni cunoscuți. Tatăl îi folosea zilnic și nimeni nu se mai speria de ei; doar odată, de mult de tot, aceste cuvinte păruseră că planează deasupra casei ca o amenințare misterioasă.

Mama nu e femeie slabă de înger. Ea n-are obiceiul să se plîngă. Își iubea mult soțul, dar mai are încă patru copii. Trebuie să trăiască. Ce să facă? Soțul ei era doctor în drept: afacerile lui au dispărut o dată cu el. Familia lui este departe. Ceea ce i-a rămas din bunuri de asemenea. În ciuda anilor îndelungați petrecuți la Köln, acolo

ea nu e decît o străină. Propria ei țară cunoaște în sfîrșit oarecare liniște. Ca toți emigranții, ea crede că va ști mai bine să se descurce acolo. Hotărîrea ei este promptă: ne întoarcem la Anvers!

Ce fascinație poate avea un cuvînt! Nu există altul care să trezească atîtea ecouri în sufletul copiilor. Acest cuvînt a fost, din totdeauna, tema principală a tuturor convorbirilor. Părinții, bunicii și strămoșii, toți se trag de acolo. Tatăl a fost consilier municipal, Jean Baptiste și Blandine s-au născut acolo. Prietenii care îi vizitează evocă neîncetat acest oraș și mulți dintre ei sînt originari din Anvers. De multe ori, mama s-a dus acolo pentru a aranja afaceri familiale. Este numele care se opune în toate împrejurările celui de Köln. Și totuși Köln este un oraș mare. Este feuda unui arhiepiscop-elect. Universitatea lui datează din secolul al XIV-lea. Numeroși artiști, pictori și sculptori au contribuit la renumele lui. Se găsesc acolo monumente frumoase, începînd cu biserica Sfînta Maria a Capitoliului, atît de severă și atît de veche, și terminînd cu primăria orașului care tocmai a fost construită, în noul stil adus din Italia. Oraș hanseatic, însemnat centru comercial. Ce importanță poate să aibă! Simplu tîrg, vor spune admiratorii fanatici ai marelui oraș scald-dean. Escaut are mai multă importanță decît Rinul. Navele sînt mai numeroase acolo, comerțul mai înfloritor. Evident, în ultima vreme orașul a trecut prin nenorociri. Se spune că negoțul a suferit mult, că navele maritime devin mai rare. Dar, deoarece pacea a revenit, mîndrul oraș își va recuceri vechea sa splendoare.

Anvers! Acest cuvînt îi face pe copii să viseze. Dacă cei mai mari s-au născut acolo, memoria lor n-a păstrat nici o imagine precisă a acelor vremuri îndepărtate: Jean Baptiste avea șase ani și Blandine patru; de atunci au trecut aproape douăzeci de ani. De ce să rămînă atîta vreme departe de un oraș feeric? Copiii mai mari nu vorbesc niciodată despre aceasta. Filip și Peter

Paul sînt mai puțin mulțumiți. De nenumărate ori au insistat cu întrebările lor. Și totdeauna răspunsul a fost identic: în acele vremuri Flandra cunoscuse mari calamități. Regele Spaniei îl învestise cu puteri depline pe teribilul duce de Alba. De atunci, nimeni nu se mai simțea în siguranță. Erau urmăriți toți acei care erau suspectați că simpatizează cu reformații. Reforma nu este o religie nouă. Reformații sînt creștini, dar ei contestă unele dogme propovăduite de biserica romană. Ca și catolicii, ei cred în Isus Cristos, dar au pretins să schimbe raporturile cu el. De aici au rezultat mari suferințe. S-au comis excese de o parte și de alta. Au fost arși aproape pretutindeni oamenii ale căror idei păreau eretice fraților lor creștini. Afară de aceasta, reformații nu erau totdeauna de acord între ei. Luteranii și calviniștii au, și unii și alții, ideile lor. E o mare nenorocire pentru o țară cînd e sfîșiată de certuri religioase...

Tatăl era un savant. El studiasse legile la Roma și în alte orașe ale Italiei. Întorcîndu-se în țară, a fost numit consilier municipal al orașului natal. Timp de mai mulți ani și-a exercitat importante sale funcțiuni, spre mulțumirea generală. Cînd izbucni funesta revoltă el se găsi la grea cumpănă, căci avea prieteni în amîndouă taberele și ambele tabere parcă turbaseră. Ce putea face un om instruit care nu aspira decît la liniște? Plecă. Se expatrie. În momentul cînd tulburările au ajuns la culme, el părăsi Anvers-ul cu soția și cei patru copii ai săi. Întîi Jean-Baptiste și Blandine. Mai exista și Claire care abia împlinise trei ani și care a murit la bunici, la Lierre, în 1580, și Henri, mort la Köln, la șaisprezece ani. Și apoi, se dezlănțui războiul. Aceasta este cea mai groaznică dintre calamități! Ani îndelungați, Țările de Jos au fost teatrul de operații. De o parte spaniolii, de cealaltă Provinciile Unite, care luptau pentru independența lor. Asedii, bătălii, jafuri, hoții de tot felul, mizerii nenumărate, acesta este bilanțul acestor ani întunecați. În 1576, adică cu un an

Înainte nașterii lui Peter Paul, Anvers, acel drag Anvers, a fost prada garnizoanei spaniole răsculate. Cartiere întregi au fost arse, oameni uciși cu miile. Atîta sălbăcie a meritat să fie numită cu oroare «furia spaniolă». Și au mai fost și multe alte întîmplări urîte! Anvers, acel drag Anvers, a avut de îndurat noi asalturi. Asediat de viteazul duce de Parma, orașul trebui să se predea în 1585, după o eroică apărare. De atunci, pacea a revenit acolo. Nu era preferabil să trăiască în familie într-o țară unde totul este liniștit? Totuși, aceasta nu te pune la adăpost de loviturile destinului: Claire a murit, Henri a murit, iar ultimul născut, micul Barthelémy a murit de asemenea. Și acum, a murit și tatăl la rîndul lui.

De ce a trebuit să aștepte moartea tatălui ca să se gîndească la întoarcere? Tatăl vorbise despre asta din cînd în cînd, dar nu se simțea bine cu sănătatea. Acesta era un motiv, dar de ce mama se ducea uneori în Flandra? Tatăl niciodată... Peter Paul n-are decît zece ani, Filip are treisprezece: sînt întrebări care se pun în mod firesc. Și mama relua: tata a fost un savant și un om pașnic care nu punea nimic mai presus decît liniștea sa. Ca nimeni să nu se îndoiască de aceasta, ea a confirmat pe piatra funerară de la biserica Sfîntul Petru: «Războaie civile izbucnind în cele din urmă, prea legat de odihna lui și vrînd să trăiască departe de tulburări, părăsi de bună voie patria sa, care l-a îndrăgit pentru serviciile aduse administrației comunei și zelul său pentru dreptate.» Și ea adăugă: «Soția sa, pe care a făcut-o mamă a șapte copii și cu care a trăit douăzeci și șase de ani în deplină armonie, fără să-i dea nici un motiv de imputare, a ridicat acest monument funerar în cinstea minunatului și mult iubitului ei soț».

În sfîrșit, cum nu poți opri întrebările de pe buzele copiilor, cum, cu toate raționamentele, memoria copiilor păstrează uneori o pecete de neșters, Maria Pypelinx a spus probabil celor mici cum trebuie să le fi spus celor mari: «Accep-

tați deci ce vă spun eu. Sînt aproape douăzeci de ani de cînd locuim la Köln. Filip și Peter s-au născut aici. Aici avem prieteni. Dar trăim vremuri tulburi. Lucrurile cele mai simple în aparență provoacă uneori cele mai groaznice catastrofe. Vorbiți cît mai puțin despre toate acestea. Faceți asta în memoria tatălui vostru, din dragoste pentru mine și pentru propriul vostru interes. Mai ales cînd ne vom întoarce la Anvers, feriți-vă să scormoniți cenușa trecutului. Ați înțeles, copii?»

Copiii au înțeles. Dar poți opri gîndul să se izbească, cu încăpăținare, de zidul care îi ascunde ceva? Legendă, întinde-ți aripile tale! Pierde-te dacă poți, pe bolta nemărginită a cerului. Dar ferește-te de istorie, această rozătoare răbdătoare, care merge în urma ta! Geniul Mariei Pypelinx poate să se consume mult și bine. Mai devreme sau mai tîrziu, se va cunoaște romanul tatălui.

II. ROMANUL TATĂLUI

Pină la vîrsta de treizeci și opt de ani, totul i-a fost favorabil. Fiu unic al unui spițer, este primul din neamul său care face studii temeinice. Afară de bunicul droghist, toți strămoșii sînt de meserie tăbăcari și deja cunoscuți ca cetățeni ai orașului Anvers în secolul al XIV-lea. După moartea tatălui, mama se căsătorește cu un văduv, Jan de Lantmeter. Acest băcan de treabă e un adevărat tată pentru fiul lui vitreg. Acesta studiază la Louvain, Padova și Roma. La douăzeci și doi de ani, dobîndește la colegiul Sapienței, din Roma, tichia de doctor în drept civil și în drept canonic. La treizeci și unul de ani revine în țara natală și nu pregetă să se însoare cu Maria Pypelincx. În anul următor, e numit consilier municipal al orașului Anvers. În această calitate, își are reședința la « Vierschare », tribunalul scabinal¹, și supune la cazne nenumărați deținuți. Asistă între altele la interogatoriul renumiților luterani Fabricius și Bokius și, cu toate că este considerat încă de

---

¹ Tribunalul scabinal (de la latinescul scabinus) instanță judiciară alcătuită din juri, care pe timpul lui Carol cel Mare, îl asistau pe comite și erau aleși de el, cu asentimentul popular. Ei înlocuiau tumultoasele adunări plene ale oamenilor liberi (rachimbours). Aceste tribunale erau alcătuite, în general, din șapte sau doisprezece juri.

pe atunci ca un reformat, Jean Rubens condamnă, așa cum condamnă colegii săi, și Fabricius este omorît.

În 1567, lucrurile iau o întorsătură proastă. Cu o frenezie sălbatică, iconoclaștii au prădat templele cultului catolic. Primul senior al țării, Wilhelm de Nassau, prinț de Orania n-a rupt încă cu stăpînirea. E tot membru al Consiliului de Stat și se silește să readucă liniștea. Ideea lui călăuzitoare este să aplaneze certurile religioase ca să lupte mai bine împotriva politicii spaniole. La un moment dat, îl folosește pe Jean Rubens ca mediator între magistratul¹ din Anvers și calviniști. La rîndul ei, guvernatoarea Marguerite de Parma pretinde primarilor și consilierilor o justificare a atitudinii lor în timpul tulburărilor. Ei se execută, dar nu sînt la capătul temerilor lor. Pentru a înfrînge rezistența Țărilor de Jos, Filip al II-lea trimite un nou căpitan general, pe ducele de Alba. Acest om, care se bucură de întreaga încredere a stăpînului său, e foarte hotărît s-o merite.

De cînd guvernatoarea l-a văzut, ea nu mai dorește altceva decît să plece. Și obține plecarea. De cînd Egmont l-a văzut, nu mai doarme și spune că ar vrea să se închidă în castelul lui din Gaesbeeck. Și Lamoral d'Egmont este unul din cei mai viteji căpitani ai epocii. O îngrijorare surdă planează asupra țării. Ducele de Alba lucrează pe îndelete. Știe ce vrea și nimic nu-l va îndepărta de la misiunea sa. În acest oștean aspru, fanatic și rece, se pare că nu există refugiu pentru nici un sentiment omenesc. El este un instrument în slujba regelui și va lovi aspru, fără răgaz și fără remușcare, pînă ce stăpînul său va fi silit să-l recheme. În ziua de 9 septembrie Egmont și Hornes sînt arestați la Bruxelles, iar primarul Van Straelen la Anvers. Mai perspicace, Wilhelm de Orania a luat drumul exilului.

---

¹ Titlul acordat tuturor cetățenilor aleși pentru exercitarea unei importante atribuții de conducere ori îndeplinirea unei activități judecătorești sau de administrare a orașelor. (N. tr.)

Populația e încremenită de teamă și stupeare. Ducele de Alba vizitează orașul Anvers și cere magistratului o nouă justificare scrisă. Cum această justificare se cam lasă așteptată, el trimite « Dragilor și bunilor săi prieteni » o chemare la ordine brutală, care hotărăște autoritățile comunale să răspundă neîntârziat. Jean Rubens nu se simte la largul său. Redactează un memoriu pentru propria sa apărare și-l trimite lui Jean Gillis, pensionar¹ al orașului Anvers, ca să-l înmîneze lui Ludovico del Rio, membru al sinistrului Consiliu al tulburărilor², însărcinat să cerceteze cu atenție dezvinovățirea celor din Anvers.

În memoriul său, Rubens reduce legătura sa cu prințul de Orania la raporturi strict administrative și dă asigurări în privința sentimentelor sale de catolic fervent. Între timp se descoperă lista celor din Anvers care sînt favorabili noilor idei. Numele lui Rubens figurează pe ea... Emoția este mare. Execuțiile au început: 84 la 4 ianuarie 1568, 37 la 20 februarie, 71 la 21 februarie, 55 la 20 martie și așa mai departe. În ziua de 28 mai, ducele de Alba pune să se dărîme pînă în temelii primăria din Culemburg. Motivul? Semnatarii din Comisia de arbitraj a nobililor³ s-au adunat acolo cu doi ani în urmă. La 5 iunie, face ca teroarea să crească la culme, ordonînd decapitarea, după o întemnițare de nouă luni, a două dintre personajele cele mai importante ale țării, conții D'Egmont și De Hornes. Antoine van Straelen, fostul coleg al lui Jean Rubens, piere la rîndul său. E decapitat la 24 septembrie,

---

¹ Titlul acordat șefului puterii executive în Olanda, pe vremea cînd nu exista stathuder. (N. tr.)

² Tribunal extraordinar, supranumit pentru cruzimea lui « Tribunalul sîngelui ». (N. tr.)

³ În această primărie, mai mulți nobili, grupați într-o organizație condusă de Ludovic de Nassau, au încheiat un acord, prin care se preconizau o serie de măsuri radicale, menite să scoată țara lor din marasmul economic și politic în care se afla. (N. tr.)

la Vilvorde, după ce fusese torturat. Suferințele îl slăbiseră atât de mult încît a trebuit să fie așezat într-un jilț pentru a permite călăului să-i dea lovitura de grație. Jean Rubens nu mai rezistă. La intervenția spaniolilor, n-a mai fost numit consilier. Înarmat cu un certificat care atestă că a făcut bune servicii orașului, fuge cu soția și cei patru copii ai săi. Era și timpul. Abia plecat, numele lui apare pe lista proscrisilor.

Familia Rubens se duce întîi la Limburg, pe teritoriile prințului episcop, în apropiere de Curingen, unde Maria Pypelincx are rude. Apoi își continuă drumul spre Köln, care adăpostește pe numeroși fugari din Flandra. Abia instalată, familia Rubens este făcută de ocară. Cum ei locuiesc în fața unui presbiteriu, se bîrfește despre acest fost consilier din Anvers care nu se duce niciodată la biserică. În luna mai 1569 i se dau opt zile spre a se cărăbăni cu ai săi. Ca să evite lovitura, Jean Rubens solicită magistratului din Anvers să pună pe cîțiva notabili să ateste că a părăsit orașul din proprie voință, spre a-și aranja doar cîteva afaceri particulare la Köln. Unui bun avocat nu-i lipsesc niciodată argumentele! Totuși, autoritățile locale nu-l privesc cu ochi buni, dar cum se laudă cu protecția ducelui de Orania, nimeni nu îndrăznește să sufle un cuvînt. Jean Rubens se înțelege realmente cu prințul. Stabilită de puțină vreme la Köln, prințesa de Orania, născută Anna de Saxa, se străduiește să-și scape averea lăsată de soțul ei de confiscarea generală care lovește bunurile Taciturnului. Un emigrant, Jan Bets, din Malines, este consilierul ei. În curînd, Jean Rubens este adjunctul acestui juristconsult și cînd acesta va fi obligat să lipsească mai multă vreme, adjunctul trece pe primul plan. El e numit însărcinatul cu afaceri al prințesei. Era un om abil acest Jean Rubens! I-a trebuit foarte puțin timp spre a dobîndi în țara de exil acest post de încredere, asigurînd astfel existența alor săi. Anna de Saxa își primește la masă consilierul. Îl ia cu ea în deplasările sale. Sfirsește prin a-i încredința

averea și copiii. Ea are douăzeci și cinci de ani. Soțul ei, căruia i-a dăruit patru vlăstare, e mereu plecat peste mări și țări. Se războiește sau negociază. Ca atâtea prințese, e lăsată departe de orice viață activă. Se spune că este ciudată și rea. I se impută că nu-i afectuoasă cu Wilhelm și e adevărat. Când, după o expediție nenorocită în Țările de Jos, acesta se întoarce, învins și ruinat în orașul lui de baștină, refuză să-l întâlnească, cu toate stăruințele prințului. Jean Rubens e un bărbat frumos, care vorbește bine și e plăcut. L-a primit în alcovul ei.

Doi ani, amantii uită fără îndoială lumea și asprile ei posibile. Necesitatea de a sta de vorbă cu clienta sa este pentru avocat un pretext suficient pentru a justifica numeroase întrevederi. Dar spre sfârșitul anului 1570, prințesa rămîne însărcinată. Domnie a trupului, pînă unde se întinde misteriosul tău imperiu? Cum se poate concepe că aceste două ființe se dezinteresează în așa măsură de consecințele legăturii lor? Ei nu se clintesc, nu fac nimic pentru a îndepărta soarta vitregă. Prințesa nu poate recurge nici măcar la ultimul mijloc de scăpare, acela de a pune în seama prințului rodul iubirii sale vinovate, căci nu l-a văzut de multă vreme. Și ce minune imposibilă așteaptă ei oare ca să iasă din această încurcătură? În curînd scandalul izbucnește, dacă nu în public, cel puțin în ochii celor apropiați. Corpul mai împlinit al prințesei trădează într-adevăr prea mult. Totuși, cînd contele Jean de Nassau își interpelează cumnata, ea neagă cu nerușinare... Într-o zi a lunii martie, în anul 1571, cînd Jean Rubens vrea să se ducă la Siegen, la prințesă, este arestat de oamenii contelui. Conduc la Dillenburg, el mărturisește. După legislația germană, știe că-l așteaptă spînzurătoria... Ca unică favoare, cere să fie decapitat. În timp ce el se aștepta să fie executat, ai lui sînt pătrunși de neliniște. Timp de trei săptămîni, soția lui scrie scrisori, trimite peste tot mesageri. În sfîrșit, îi parvine o scrisoare, în care vinovatul îi mărturisește tot și-i imploră iertarea. Fără să

șovăie, ea îl iartă. Nu se lasă nici măcar doborâtă. Deoarece soțul ei trăiește, trebuie neapărat să-l salveze. Organizează imediat apărarea lui. Știe bine că înainte de a fi înmînat deținutului, răspunsul ei va fi citit de cel în drept. Ea scrie: «Cred într-adevăr că dacă acești buni nobili ar vedea lacrimile mele, chiar dacă ar fi de lemn sau de piatră, le-ar fi milă de mine; de aceea, dacă n-o să-mi mai rămînă alt mijloc, îl voi folosi pe acesta, cu toate că mi-ai scris să nu recurg la el.». Ceea ce anunță o ofensivă, eliberînd totodată de răspundere pe vinovat. Ea nu uită să-l cheme pe Dumnezeu în ajutor: «Tu nu dorești moartea păcătosului, vrei dimpotrivă să trăiască și să se convertească... Revarsă în sufletul acestor buni seniori, pe care noi i-am supărat atît, spiritul tău de îndurare, astfel ca să fim și noi scăpați în curînd de această teroare și această jale.» Și ea sfîrșește: «O să-l rog cît am să pot pentru tine și copiii mei vor face la fel, bieții micuți îți trimit complimente și doresc mult să te vadă, ca și mine! Dumnezeu o știe! Scrisă la 1 aprilie, între miezul nopții și ora unu dimineața. Și nu mai scrie «nevrednicul tău soț «deoarece te-am iertat».

Familia Nassau e foarte încurcată. Să pedepsească pe vinovat înseamnă a expune în fața lumii jignirea suferită de casa lor. Pe de altă parte, îi este silă să poruncească o execuție fără să fie respectate formele legale. Ar însemna să se comită o crimă. Jean Rubens profită de aceste tergiversări. Soția lui nu-și pierde vremea. Scribe scrisoare după scrisoare contelui Jean de Nassau. Se coalizează chiar o clipă cu rivala sa, care naște o fetiță în luna august a anului 1571. Se duce la Dillenburg, cu speranța de a-și vedea soțul; apoi la Siegen, lângă lehuza. Apelează la familie și Filip de Lantmeter, fratele vitreg al lui Jean Rubens, vine în mare grabă din Anvers. Amîndoi încearcă să ajungă la deținut. În zadar! Nu sînt singurele decepții ale demnei femei. Amenințată cu expulzarea din Köln, ea trebui să se refugieze la una din rudele ei, spîterul Raymond Ringott.

După doi ani de eforturi obține în sfârșit permisiunea să-și viziteze soțul. Lichidează totul la Köln și se duce la Siegen, cu speranța de a se stabili acolo. Survin noi greutăți. Nu găsește casă de închiriat și Jean Rubens îl imploră pe contele Jean să vină în ajutorul soției sale care locuiește la o pensiune. Dar Maria Pypelincx are o fire care nu se lasă învinsă niciodată. Fără adăpost «ea a închiriat o palmă de pământ lângă ziduri și a semănat tot felul de verdețuri pe care le-a adus din Țările de Jos pentru folosința casei», căci dacă așteaptă, sezonul va fi prea înaintat și grădina de zarzavaturi n-ar mai produce nimic. Între timp duce tratative pentru eliberarea soțului ei. În ziua de 9 mai, un sol îi anunță că Jean Rubens va sosi a doua zi la Siegen. Victorie! Desigur, va trebui depusă o cauțiune de 6.000 taleri¹, care va fi confiscată la cea mai mică abatere. Libertatea vinovatului e subordonată mai multor condiții: nu poate apărea în oraș, nici să frecventeze bisericile; trebuie să se reîntoarcă la închisoare la cea dintâi somație; va fi supravegheat de un agent al familiei Nassau, care poate oricând să redeschidă procesul. Ca singură favoare, se poate plimba în împrejurimile orașului. E o victorie totuși, căci este una să ieși teafăr din închisoare după o detențiune de douăzeci și șase de luni, când n-a lipsit mult ca să fii spânzurat!

Totuși, viața la Siegen nu este scutită de griji. Trăiau ca niște ciomați într-un orașel bîrfitor, fiind expuși la tot felul de suspiciuni, neavînd alte venituri decît dobînzile din cauțiunea depusă și trebuind să se mulțumească cu plăți neregulate. Fără a mai socoti amenințările. Într-o zi, Jean Rubens e sfătuit, dacă mai ține la viață, să nu se mai plimbe la țară. În altă zi e acuzat că a apărut în oraș și că și-a defăimat stăpîinii. Trebuie să se dezvinovățească, să discute punct cu punct,

---

¹ Veche monedă de argint, care a circulat în Europa, inclusiv și în țările române (în secolul XVII—XVIII).

să-și dea osteneala chiar să dobîndească mici avantaje. Maria Pypelincx e totdeauna primul avocat al familiei. Iese mult mai bine din încurcătură decît soțul ei, care nu e decît un logician fără strălucire. Deocamdată trebuie să se ocupe de ceea ce este mai urgent. Ca Jean Rubens să-și poată plimba plictiseala la țară, ca el să poată asista la slujbele religioase. Asupra celui dintîi punct, Jean de Nassau cedează, dar asupra celui-lalt rămîne de o intransigență teribilă. Rubens pretinde că suferă mult din cauza acestui refuz. Sentimentele lui religioase, mai curînd călduțe, să fi devenit deodată fierbinți? Sau încearcă să nu mai fie acela căruia templul îi rămîne închis? Profitînd de o epidemie, el cere pentru întîia oară îngăduința să părăsească, pentru un timp oarecare, împreună cu ai săi, teritoriul familiei Nassau. În acest moment încolțește, timid, ideea care domină gîndul familiei Rubens: să plece!

În ziua de 24 aprilie 1574 se naște fiul lor Filip. Începe o nouă viață. Se poate presupune că, începînd, din acel moment, ideea de a șterge din amintire aventura tatălui a încolțit în mintea Mariei Pypelincx. Anna de Saxa a fost tocmai trimasă la unchiul ei, electorul August, la care a fost crescută. Astfel, încetul cu încetul totul se dă uitării. Dacă s-ar putea descătușa de familia Nassau, un nou pas ar fi făcut... Dar sînt departe de asta. Iată că i s-a interzis lui Jean Rubens să iasă din casă. Numai cu ajutorul jabelor, trebuie să încerce să recîștige ceea ce i-a fost acordat înainte...

Ne putem închipui cu ce pasiune urmărește familia Rubens evenimentele din țara sa. Dacă « furia spaniolă » o lovește dureros, din cauza tuturor lucrurilor ce o leagă de Anvers, proclamația edictului de la Marche-en-Famenne îi provoacă o mare agitație. Bunurile confiscate vor fi restituite tuturor acelor care s-au răsculat împotriva Spaniei! Pentru familia Rubens înseamnă sfîrșitul jenei lor financiare. Jean Rubens obține permisiunea să plece la Köln ca să semneze o procură pentru soția lui. Nu trebuie să-și întrerupă

acțiunea atît de bine începută. Scrisori și demersuri se multiplică. Mama Mariei Pypelincx întreprinde o călătorie în Germania pentru a-și uni rugăciunile ei cu cele ale fiicei sale. Cu îndrăzneală, ele cer pentru Jean Rubens favoarea de a se retrage într-un oraș oarecare din Brabant și propun Lierre. Dar familia Nassau rămîne neînduplecată. Philippe de Marnix a făcut cunoscut lui Jean Rubens că i se cere răbdare. În ziua de 28 iunie 1577, Maria Pypelincx naște al șaselea copil. I se dă numele de Peter Paul. Anna de Saxa moare peste cîteva luni, în vîrstă de numai treizeci și trei de ani. În anul următor, Jean Rubens este, în sfîrșit, autorizat să părăsească teritoriile conților Nassau, dar trebuie să le evite pe acelea ale prințului de Orania. Afară de aceasta trebuie să renunțe la jumătate din cei 6.000 de taleri pe care soția sa i-a depus drept cauțiune. Fără știrea soției mai sacrifică încă 1 400 de taleri. Ar semna orice ca să aibă dreptul să părăsească Siegen! Familia Rubens se va stabili la Köln, într-o casă a primarului Pyll. Un al doilea pas e făcut spre eliberare. La Köln, familia Rubens are prieteni și tatăl se străduiește să-și refacă o clientelă. Mama n-are obiceiul să-și piardă timpul. Face negoț. Viața e tot grea, dar aici cel puțin nu mai sînt considerați niște blestemați.

La sfîrșitul anului 1580, fiica lor Claire moare la Lierre la bunicii Pypelincx. Și puțin după aceea moare, la rîndul lui, bunicul Pypelincx. Loviturile destinului nu par să slăbească încrederea familiei Rubens în viață. Morții, ei îi răspund creînd viață nouă. În 1581, li se naște al șaptelea copil, Barthélemy. Rubens tatăl își revine încetul cu încetul. Afacerile lui se îmbunătățesc. Mama a deschis o pensiune și realizează cîștiguri cu bani dați cu împrumut. Muncind zi și noapte, după cum scriu ei, izbutesc să trăiască. Speranța într-un viitor mai bun îi susține. Copiii cresc. Blandine, care e deja o tînră fată de șaptesprezece ani, e logodită. Dar vai, necazurile nu s-au sfîrșit. În luna septembrie a anului 1582, un mandatar al contelui

Jean, consilierul Andreas Christianus, se prezintă la Jean Rubens și-i dă ordin să vină la Siegen la 1 noiembrie. La întrebările îngrijorate care îi sînt puse, consilierul nu ascunde că viața lui Rubens i se pare amenințată. În realitate este vorba de rambursarea soldului cauțiunii. Christianus e convins că landgravul¹ înțelege să lichideze chestiunea fetei pe care Anna de Saxa a născut-o la castelul din Dietz. Rubens e distrus. Scrie contelui Jean. Cancelaria din Dillenburg confirmă hotărîrea luată. El revine cu insistență. Soția, al cărui stil e mai elocvent decît al său, îi ia partea. Data se apropie și Nassau rămîne neclintit ! Bietul Rubens imploră un răgaz de cîteva luni; vrea să-și lichideze afacerile ca să nu-l lase pe ai lui să cadă pradă mizeriei.

Această groaznică amenințare se rezolvă în sfîrșit printr-o meschină chestiune de bani. I se dă lui Rubens de înțeles că decizia va fi anulată dacă renunță la cauțiune și la dobînzile datorate și în plus dacă înapoiază dobînzile încasate. În fața unei astfel de pretenții, nenorocitul cere să i se trimită un cal și un servitor. Se prezintă la fața locului: n-are dreptul să-și ruineze soția și copiii ! Se discută, se tîrguiesc. Negociatorii contelui oferă 700 de taleri ca să termine afacerea. Rubens pretinde 1000. Cad de acord asupra sumei de vreo 800, adică aproape a zecea parte din ceea ce se datorează în mod real familiei Rubens. Nu numai că aceștia sînt siliți să dea chitanță ca și cînd li s-ar fi înapoiat suma întreagă, dar mai trebuie în plus să-l asigure pe contele Jean de recunoștința lor. La 5 ianuarie 1583, cei doi soți semnează hîrtia falsă. Aceste patru luni au fost dintre cele mai groaznice din viața lor agitată, căci dacă au cunoscut altădată clipe oribile, aceasta se întîmpla în perioadele fără speranță, cînd nenorocirea era pîinea lor zilnică. Dimpotrivă, această ultimă decepție i-a

---

¹ Titlu acordat în Germania de atunci unor principii suverani, ca și magistraților care pronunțau sentințele judecătorești în numele împăratului. (N. tr.)

surprins tocmai cînd barca lor era aproape repusă pe linia de plutire. Au scăpat totuși, săraci și aproape ruinați, dar lupta cu familia Nassau este terminată; a durat aproape doisprezece ani și Jean Rubens și-a pierdut sănătatea din această pricină. Din nou trebuie să-și reia jugul. Logodna Blandinei e desfăcută și Henri moare la vîrsta de șaisprezece ani. Totuși, trebuie să trăiască ! O să-l mai piardă și pe micuțul Barthélemy. Mai rămîn ceilalți de apărat. Maria Pypelincx se va duce singură la Anvers ca să rezolve chestiuni familiare: mama ei a murit, tatăl vitreg al soțului ei a murit. Trebuie să se prezinte în fața magistratului, să semneze acte. Cu toată mizeria vremurilor, defuncții lasă cîteva bunuri. Și mama, persistentă, își continuă opera. După ce și-a încredințat interesele unui om de afaceri, reia drumul spre Köln.

Sosirea lui Alessandro Farnese în Flandra provoacă în rîndul exilaților o puternică emoție. În curînd orașul Anvers este împresurat. Peripețiile asediului, șansele celor două tabere alcătuiesc subiectul tuturor discuțiilor. În desfășurarea acestor evenimente, asasinarea prințului de Orania reprezintă un sîngeros episod. Lunile trec . . . O zi este favorabilă anversezilor, cealaltă lui Farnese. Se așteaptă minuni de la cei din Olanda. Nu se vorbește decît de poduri, vase care incendiază corăbiile inamice și mașini infernale. Farnese cîștigă. În ziua de 17 august 1585, Marnix de Sainte-Aldegonde¹ predă orașul. Condițiile tratatului sînt clemente pentru rezidenți ca și pentru exilați. În sfîrșit, drumul e liber !

Familia Rubens, ca și atîția alții, se poate întoarce la Anvers ! Chiar Jean Rubens, deoarece a murit acela ale cărui pămînturi jurase să nu le calce. Dar fostul rival al gloriosului Taciturn este bolnav, îmbătrînit, istovit. Fără îndoială le vorbește alor săi despre o întoarcere apropiată, cînd sănătatea i se va îmbunătăți. Și-a luat

toate precauțiile. A redevenit catolic. Se va uita că ultimii născuți au fost botezați după religia luterană. Mama, cu un zel îndirjit, țese legenda: Filip și Peter Paul s-au născut la Köln, un oraș catolic, așa cum știe fiecare. Aceasta îi apropie de religia țării. Și chiar și membrii familiei Rubens au trăit totdeauna la Köln. E mai sigur. Copiii cresc. Nu trebuie să se înșele. Cei mari vor învăța lecția, dar cei mici acceptă legenda. Trebuie ca, pentru reîntoarcerea la Anvers, totul să reîntre în ordine și să se uite romanul tatălui.

Această întoarcere este cel din urmă act al dramei și ultima victorie. Din păcate, cel care deține rolul principal nu va participa la sărbătoare. În luna martie a anului 1587, Jean Rubens moare în vîrstă de 57 de ani. Maria Pypelincx se va întoarce singură în port, după nouăsprezece ani de absență. Dar aduce cu ea patru din copiii ei: deci nu este pierdut totul.

III. ANII DE UCENICIE

1587 — 1600

Au trecut aproape patru luni de la moartea tatălui. Și tot de atîta a fost nevoie pentru a pune ordine în toate afacerile. În sfîrșit, la 27 iunie, Maria Pypelinx și copiii ei părăsesc orașul renan. Veche casă din Sternengasse, care ai fost refugiul ultimilor nouă ani, familia Rubens îți spune adio ! Nu vor mai privi fațada ta destul de impunătoare, cu cele șase ferestre din față, nici poarta cea mare care dă într-o galerie, nici scara monumentală, nici grădina aceea mică, unde copiii au putut să se joace. Adio străzi întortocheate și familiare, îngrămădite în jurul vechilor biserici: Sfîntul Gereon, Sfîntul Pantaleon, Sfînta Maria din Capitoliu, Sfîntul Martin și atîtea altele. Cea mai îndrăgită e Sfîntul Petru, unde se odihnește Jean Rubens, cea mai frumoasă este catedrala, celebrul Dom, care pare că are în sfînta ei pază întregul oraș. Adio Köln ! Călătorii fac în cinci zile drumul pînă la Anvers. Trebuie să traverseze ținutul Liège și colinele sale verzi, pajiștile puțin ondulate din Hesbaye, Campina cu dunele și brazii săi, să străbată nenumărate tîrguri și mai multe orașe. Ochii se minunează de aceste aspecte schimbătoare și se pregătesc să perceapă o imagine care trebuie să eclipseze totul: aceea a orașului al cărui nume a revenit ca un refren pe buzele părinților și prietenilor. În sfîrșit, apare la orizont turnul catedralei Notre-Dame. Pe măsură ce crește,

33

alte turnuri se precizează în jurul lui: Sfântul Jacques, abația Sfântului Mihail, Sfântul Andrei, Sfântul Gheorghe, Sfânta Walburge...

Anvers !

Iată cinci din copiii tăi care revin spre tine și dacă cei doi mai mici s-au născut în depărtare, îți aparțin prin gând și inimă. Tu ești pentru ei mai mult decât un oraș natal, tu ești orașul înfrumusețat de legendele care au obsedat visele lor de copii. Și ce gîndesc ei, oare, despre tine, acum cînd sînt între zidurile tale? Sînt, oare, atît de vrăjiți, încît încîntarea stăruie, în pofida realității, totdeauna atît de săracă în fața farmecelor evadării? Desigur, îți arăți, în nenumăratele tale edificii strălucirea splendorii trecute, ești încă bogat în locuințe somptuoase; casele ghildelor tale îmbină fastul cu eleganța; unele reședințe sînt adevărate palate. E oare de ajuns pentru a ascunde adevărata mizerie? De doi ani domnește foametea. Alimentele sînt rare și foarte scumpe, căci sărăcia lucie a poporului face totdeauna jocul traficantilor. O treime din imobile sînt goale. Cum se înserează, oameni înveșmîntați în mătăsuri și catifele cerșesc. Fiecare grămadă de gunoi e explorată de înfometați în căutarea unui os, a unei coji, a unei foi de varză. Lupii dau tîrcoale pînă la porțile orașului și se povestește că, în apropiere de Campine, sate întregi au rămas pustii. Bandiții cutreieră satele. Acesta este, oare, orașul făgăduit? Acesta este, oare, orașul mîndru despre care se spune că a fost cel mai bogat din lume? Vai, da, copii, și aflați că ruina și jalea aceasta sînt consecințele războiului. Oprimarea și intoleranța religioasă au provocat tulburări. Răscoalei spontane i-a urmat războiul purtat după toate regulile stabilite, războiul interminabil. De ani de zile țara e pustiită. Se arde, se fură, se asasinează. Oamenii sînt turbați de mînie cînd sînt posedați de acest demon. Ați auzit mult vorbindu-se despre asta, acum vedeți cu proprii voștri ochi. Dar nu trebuie să vă pierdeți curajul. Trebuie să nădăjduiți. Orice s-ar întîmpla. Trebuie să munciți, copii,

și să căutați să evitați greșelile strămoșilor voștri...

Maria Pypelincx și sora sa Suzana dețin la Meir, în indiviziune, o casă rămasă de la părinții lor. Maria se duce să locuiască acolo cu copiii ei. Filip și Peter Paul vor fi încredințați lui Romuldus Verdonck, «dascăl de lângă țințirul Fecioarei Maria»... Printre noii lor colegi se află un băiat de treisprezece ani care va fi prietenul lor. Inteligența lui vie compensează lipsa de farmec fizic: bietul băiat are partea dreaptă paralizată și constituția lui este șubredă. Dar el înfruntă curajos destinul potrivit. Scrie foarte frumos cu mâna stângă și nimic în activitatea lui nu te lasă să ghicești că trăște o jumătate de corp inert: Balthasar Moretus este nepotul lui Christoph Plantin, renumitul tipograf care s-a instalat, în 1549, la Anvers — «un corn al abundenței de învățătură și de avuții» — și a înființat acolo o officină care a devenit foarte repede celebră. Astăzi încă, cu toate nenorocirile vremurilor, ea rămîne, un focar al culturii și artei. Bătrînul maestru, acela despre care s-a putut spune că n-avea nimic pămîntesc în el, e tot acolo. A cunoscut ruina, exilul, dar ce importanță are? N-a enunțat el însuși formula pentru a birui încercările grele?

«Umil, statornic prin viteaza trudă,
Înfrunți orice-ți trimite soarta crudă».

Doi din ginerii săi — «doi alți eu însumi» — îl ajută cît pot mai bine: Raphelengius și Jean Moerontorf, numit Moretus. Micul Balthasar e fiul acestuia din urmă.

Dascălul Romuldus Verdonck este un specialist în greacă și latină. Iubește mult copiii. Cei de la școală nu l-au descurajat așa încît are și el o droaie: treisprezece odrasle. Ca și prietenul lor Moretus, tinerii Rubens rămîn la el pînă în 1590. În luna august, sora lor Blandine se căsătorește cu Siméon du Parcq. Cum acest gentilom

cu mâinile goale. Maria Pypelincx trebuie să facă un efort eroic ca să constituie fetei sale o dotă. Nu reușește de altfel decât s-o achite în rate. Filip e trimis la Universitatea din Louvain, căci vrea să-l facă avocat ca și tatăl lui, apoi încearcă să-l căpătuiască pe Peter Paul. Se gîndește oare, într-adevăr să facă din el un paj? A presimțit intențiile contesei de Lalaing, pe care a întîlnit-o odinioară în exil?

Pentru Peter Paul, lucrul este simplu. Vrea să devină pictor. Alegere ciudată pentru un copil de treisprezece ani! N-a existat niciodată un pictor în familie. Maria Pypelincx, care nutrește ambiție pentru copiii ei, nu este, firește, prea entuziasă. Întrunește consiliul de familie. Ce argumente poți oare să opui unei dorințe atît de clar exprimată? Dacă Peter Paul intră ca ucenic, ușurează puțin poverile mamei. Se aprobă deci cererea lui. I se caută un maestru care să accepte să-l primească. Este găsit Tobias Verhaecht¹. Peter Paul se duce să locuiască la el. Este inițiat în nobila artă a picturii. Aceasta înseamnă că poate curăța pensulele, freca vopselele și face ordine în atelier. Îl privește de asemenea pe maestrul său lucrînd și încearcă să-l imite. Tobias Verhaecht este un bărbat sub treizeci de ani, care nu este mistuit de un foc prea puternic. Pictează peisaje în maniera lui Josse de Momper. Renunțînd la analiza subtilă, dragă lui Bruegel cel Bătrîn, și la compoziția fantastică, așa cum o practicasă Patinir, Momper, are o viziune mai liberă, pe baza observației directe. Dar Tobias Verhaecht este mult mai rece decât confratele său și maniera lui meticuloasă nu se potrivește cu acest stil nou. El pictează, fără să dovedească mai multă înflăcărare, turnuri Babel și scene biblice. După doi ani, Peter Paul intră în atelierul lui Adam van Noort.

---

¹ Tobias Verhaecht sau Van der Haecht, pictor flamand (1561–1631), decanul gildei artiștilor între anii 1594–1596, e cunoscut datorită faptului că a fost primul maestru al lui Rubens. (N. tr.)

Ce motive l-au îndemnat pe tânărul ucenic să-și schimbe maestrul? Nu se știe. Van Noort este mai în vîrstă decît Verhaecht și se bucură de mai mare trecere pe lingă confrății săi. Pictează compoziții cu figuri și poate că aici trebuie căutată explicația, Verhaecht fiind îndeosebi peisagist. Artiștii cred încă într-o ierarhie a genurilor. Această idee, care poate fi socotită falsă, pe drept cuvînt, se înfrumuseța pe atunci cu toate aparențele adevărului. Marile lucrări ale maestrilor de dincolo de Alpi îi fascinează pe pictorii flamanzi. Cine visează să meargă pe urmele unui Michelangelo sau ale unui Rafael, trebuie să îmbine multe cunoștințe cu mult talent și Adam van Noort este tocmai unul dintre aceia care pun în practică lecția Italiei.

În timp ce fratele său Filip și Balthasar Moretus studiază la universitatea din Louvain sub îndrumarea savantului J.Lipsius, Peter Paul încearcă lucrări din ce în ce mai complicate. Timp de patru ani lucrează la Van Noort. Între timp, mama lui se zbate mereu cu greutățile financiare. Ginerile ei o hărțuiește fără răgaz, din cauza zestrei Blandinei, care încă n-a fost achitată. Omul ei de afaceri încasează bani în numele ei dar uită să-i mai dea socoteală și se vede silită să-i intenteze un proces.

La vîrsta de nouăsprezece ani, Peter Paul își schimbă din nou maestrul. Îl părăsește pe Van Noort pentru Otto Venius. Pentru tânărul pictor e un noroc să fie admis de artistul cel mai renumit din Anvers. Otto Venius are treizeci și opt de ani. Are aspectul unui mare senior. Nobil de origină, are toate farmecele amatorului cultivat. Scrie versuri în latină și a fost pajul episcopului Ernest al Bavariei înainte de a deveni «inginer al armatelor regale», la curtea familiei Farnese. Cu prilejul veselei intrări în oraș a arhiducelui Ernest, i-a fost încredințată decorarea orașului. A pictat atît tablouri istorice și religioase, cît și portrete. Ca cei mai mulți dintre confrății săi, este un adept înfocat al stilului nou, care vine

37 din Italia și care-i frămîntă pe pictorii din Tă-

rile de Jos în așa măsură încît îi face să-și piardă calitățile lor fundamentale. Dacă Venius evită prostul gust, el nu depășește recea corectitudine. În compozițiile sale există totdeauna mai multă știință decît suflet și coloritul este lipsit de vigoare. Dar un tînăr, care nu a văzut el însuși pe marii maeștrii, poate oare judeca bine toate acestea? Trebuie timp înainte ca ochii să se deschidă. Trebuie mai ales să lucrezi mult, pentru a înțelege munca altuia, cu posibilitățile și limitele sale, pentru a simți înspirația launtrică, singura care îngăduie să vezi mai departe. Otto Venius, spirit cultivat, are cunoștințe despre multe lucruri. Conversația sa strălucitoare și variată revine mereu prin cîteva subterfugii tainice, asupra unui subiect unic: Italia, căci acest om din nord a trăit timp de cinci ani dincolo de munți. A rămas uluit de Italia. La Roma a fost elevul lui Federico Zuccaro, un artist renumit, care a avut onoarea să termine o pictură a lui Michelangelo, să decoreze cupola catedralei Santa Maria del Fiore¹ din Florența, să lucreze la Escorial pentru Filip al II-lea. Lui Otto Venius nu-i pasă că pictura acestui Zuccaro este destul de mediocră. Probabil că nu vede acest lucru. Nu se poate contesta geniul unui pictor care a fost numit « prințul » Academiei romane a Sfintului Luca. Din Italia vine lumina. Acolo trebuie mers ca să descoperi adevăratele taine ale artei. Pictorii din Țările de Jos sînt convinși de aceasta. Toți consideră de datoria lor să treacă Alpii. Ei resping lecția vechilor maeștrii flamanzi, ca nemaifiind valabilă. Nici Van Eyck, nici Van der Weyden, nici Memling nu

---

¹ Construită la marginea primei incinte medievale, în piața Domului, între anii 1296 și 1436, de Arnolfo di Cambio și Brunelleschi, campanila (turnul-clopotniță) fiind construită de Giotto între 1334—1337, ajutat de Andrea Pisano și de Talenti, iar baptisteriul în secolul al XI-lea (porțile lui din bronz fiind executate de Andrea Pisano și de Ghiberti). Toate aceste edificii alcătuiesc împreună complexul de artă din piața Domului. (N. tr.)

se bucură de considerație în fața acestor pasionați ai esteticii italianizante. Mabuse și Van Orley au dat exemplul: ei s-au întors ca adepți ai stilului nou. Ceilalți, aproape toți ceilalți, au urmat: Michel Coexie, Peter Coecke,¹ Lambert Lombard, Frans Floris, Antonio Moro, Martin de Vos, Bartholomeus Spranger, pictorii Francken, ca să nu-i cităm decît pe cei mai importanți. Denys Calvaert a rămas chiar acolo și s-a impus la Bologna ca șef de școală.

Admirația lor se îndreaptă cu încăpăținare în jurul celor doi poli: Michelangelo și Rafael. Modele faimoase, dar de temut pentru epigoni, totdeauna mai apți să imite semnele exterioare decît să pătrundă semnificația adîncă a unei opere. Michelangelo, desenator minunat, dar slab colorist, le impune prin cunoașterea aprofundată a anatomiei și prin acel dar prodigios al mișcării care atinge ușor pateticul. Ei n-au înțeles că acestea sînt reflectările puternice ale sufletului tragic al lui Buonarroti, a acestui suflet de florentin mîndru și sălbatec, admirator al lui Alighieri și al lui Savonarola. A imita formele lui, fără să ai același suflu, înseamnă să ajungi, vai, la emfază, la elocință goală... Înțelegem greșeala flamanzilor care se lasă subjugăți de Michelangelo, dar cum să explici admirația lor pentru Rafael? Gingașul Sanzio este numai moderație și farmec discret. Știința lui se ascunde sub o aparentă simplitate. Poți contempla numeroase din mado-nele lui fără să bănuiești planul triumphiular care le susține. Coloritul lui este atît de subtil că atinge, pentru un ochi puțin avizat, banalitatea. Cultul lui pentru frumosul ideal este împins pînă la o astfel de măiestrie încît trebuie să pară fad temperamentelor lipsite de rafinament. Arta lui transfigurează și poetizează imperceptibil tot ceea ce atinge. Flamanzii sînt niște realiști, care își dau osteneala să reproducă cu răbdare modelul. Rafael este un poet care ne dă o chintesență idealizată. Analiză de o parte, sinteză de alta. Aici, fideli-

tate, supunere față de individ, puternic caracterizat ; acolo individul este depășit pentru a prezenta imaginea veșnică a omului. În Flandra, Maica Domnului este, începînd cu Van Eyck, o flamandă cumsecade, cu care vii zilnic în contact. Madona lui Rafael nu este italiancă, e o făptură de vis, care n-are aproape nici o legătură cu pămîntul. Flamanzii pot să se străduiască mult și bine: geniul nu se imită. Ei visează un desen ideal și nu depășesc gesticulația. Ar vrea să elibereze culoarea și rămîn credincioși minuțioasei lor picturi smălțuite. Și, dacă în mod excepțional, unul dintre ei disprețuiește Roma, preferînd Veneția, lecția nu este mai puțin sterilă: un Martin de Vos trece nepăsător pe lîngă impetuozitatea vehementă a lui Tintoretto, maestrul său.

Rubens este prea tînăr și prea neexperimentat ca să-și dea seama de toate acestea. De altfel, în jurul lui, printre cei mai vîrstnici, nimeni nu-și dă seama. El se mulțumește să viseze la o nouă țară a făgăduinței, cum visa odinioară la Anvers, orașul familiar de azi, unde, din păcate, nu există pictori mari. La douăzeci și unu de ani, Peter Paul este primit ca meșter în gilda Sfintului Luca, al cărui decan este fostul său maestru, Adam van Noort. Acum, își poate exercita arta în același rînd cu pictorii la modă: Jan Snellinck, Wenzel Coebergher, Otto Venius...

Să fie oare adevărat? Nu, trebuia să meargă mai departe, să facă altceva. Trebuie la rîndul lui să treacă munții, ca să se apropie de adevărații maeștri. Căci acolo nu e numai Rafael, Dumnezeuul flamanzilor, și Michelangelo, mai e Tizian și Tintoretto și Paolo Veronese, Leonardo și Correggio. Mai sînt acolo Giulio Romano și Parmigianino. Se află Giorgione, Andrea del Sarto, Fra Bartolomeo, Sebastiano del Piombo, Sodoma, Bronzino, Palma, Bordone... Sînt prea mulți ! Și apoi mai sînt și sculptorii. Un flamand, Jean de Bologne, a devenit acolo un artist renumit. Arhitecți ca Bramante, Palladio, Sansovino au presărat cu capodoperele lor pămîntul Italiei. De un secol, toți pictorii flamanzi reproduc

cu pasiune elementele acestei noi arhitecturi. Chiar la Anvers, noua primărie a oraşului, construită de Cornelis de Vriendt — un italianizant convins — confirmă frumuseţea acestui stil. Sînt şi gravori ca Marc Antonio, orfevrii ca Benvenuto Cellini, în acelaşi timp sculptor, gravor de medalii, scriitor... Bogăţii proteiforme ale geniului care îngăduie unui sculptor să picteze şi să facă operă de arhitect, unui arhitect să sculpteze, unui pictor să conducă lucrări de inginer, unora să scrie tratate savante, altora să facă poeme! Nimic nu-i opreşte în avîntul lor pe aceşti oameni minunaţi. Le este de ajuns să vrea ca să reuşească cu uşurinţă, cu măiestrie, cu o graţie suverană orice lucrare a activităţii umane! În aşa măsură, încît să-ţi vină ameţea. Trebuie să ne mirăm, că toţi cei care au mers acolo sînt inepuizabili? Trebuie, oare, să ne mirăm că această călătorie se impune ca o necesitate imperioasă celui care vrea să practice o artă?

Din nenorocire, Maria Pypelincx se zbate mereu cu greutăţile financiare. Ginerile ei Siméon du Parcq nu încetează să-i pretindă restul zestrei. Avea două căsuţe la Borgerhout: ele ard ca un foc de paie. Un oarecare debitor se dovedeşte insolubil. Nişte rente rămîn neplătite. Ei şi! Ea nu-i femeia să se lase doborîtă. Cu generozitate, va ştirbi o parte din ceea ce-i rămîne din avere. Va vinde titluri de rentă. Va vinde o casă situată pe meterezul Sfînta Ecaterina. Nu vrea ca fiul ei să fie lipsit de ceea ce i se pare indispensabil educaţiei sale. Ea posedă de pe acum cîteva opere ale lui care i se par foarte frumoase. Cu siguranţă că după ce va trece munţii, se va întoarce mai învăţat.

O ultimă diversiune. Arhiducii Albert şi Isabella îşi fac vesela lor intrare în Anvers. Timp de opt zile, oraşul uită grijile pricinuite de închiderea fluviului Escaut, de stagnarea afacerilor. Notabilii şi-au dat toată silinţa să primească în mod demn pe altelele lor, să rivalizeze în fast cu demnitarii şi curtenii. Otto Venius este cel care a supra-

vegheat decorarea oraşului. A desenat arcuri de triumf, pavilioane, teatre şi care cu o mulţime de alegorii şi de personaje mitologice. Deşi este luna decembrie, o vreme strălucitoare e favorabilă desfăşurării cortegiilor, vizitelor şi ceremoniilor. Pentru ținuturile din nord este foarte bine, dar ce aspect ar lua asemenea serbări sub cerul transalpin?

Italia! Jean Rubens şi-a cucerit acolo tichia lui de doctor. Filip se va duce în curînd s-o cucerească şi el. Să se ducă acolo şi Peter Paul ca să-şi cucerească gloria! Are douăzeci şi trei de ani. Este frumos. Este foarte deştept şi talentat. Du-te Peter Paul şi soarta să-ţi fie prielnică! În ziua de 8 mai 1600, Peter Paul primeşte paşaportul. A doua zi porneşte călare. Adio Anvers, oraş al realităţii cotidiene, cu străzi cunoscute, cu chipuri familiare, cu viaţa prea posomorîtă, sub un cer prea întunecat... Acolo este feeria, visul...

Necunoscutul!

IV. DINCOLO DE MUNȚI

1600 — 1608

Cînd a întreprins prima sa călătorie, Peter Paul n-avea decît zece ani. O călătorie de la Köln la Anvers. I-ar fi fost foarte greu, desigur, să regăsească în memoria sa cîteva imagini culese de-a lungul drumului. La vîrsta aceasta, nu contează călătoria ci numai scopul ei. Stăpînit încă dinaintea plecării de această idee, nu ții seama de decorul mobil al peisajului, trăiești cu sufletul încordat, tinzînd spre acel viitor foarte apropiat, care trebuie să-ți aducă revelația unui loc necunoscut dar cel mai îndrăgit dintre toate. Astăzi, el părăsește acest Anvers devenit familiar, pentru o altă călătorie, de care-i va depinde soarta. A trebuit să aștepte împlinirea celor douăzeci și trei de ani înainte de a porni la drum, căci costă scump călătoriile și mama trebuie să-și administreze averea cu prudență. Esențial e faptul că a putut să plece, restul îl privește. L-a ajuns, în sfîrșit, norocul. Nu-i rămîne decît să dovedească că va ști să profite.

Aceasta este călătoria clasică pe care artiștii din Țările de Jos n-o fac decît o dată, dar pe care o prelungesc uneori ani de zile, atît de bogat este cîștigul. El cunoaște numele tuturor acelor care au fost în Italia, al acelor care mai trăiesc încă, acolo.

Călătoria este lungă, dar ce importanță are pentru cel care știe să vadă și care își ațintește mereu altă privire asupra peisajului care se

schimbă repede? Cîmpia, colinele, munții. Iată depărtările albastrii pe care nu le-a văzut decît în tablourile maeștrilor. În curînd strugurii împodobesc dealurile. Încetul cu încetul, cerul devine mai senin și aerul mai cald. Miresme necunoscute se înalță din pămînt. Apoi apar munții ale căror piscuri imaculate se profilează pe cer. În valea călduță, vechile plante familiare au dispărut, alungate de o vegetație mai decorativă. Iată Italia! S-ar spune că soarele nu este tot acela care luminează Flandra. Aici el transfigurează totul. Este eroul luminos al țării. Cu ajutorul lui lucrurile și ființele dobîndesc un sens. Este magicianul care conferă măreție cerșetorului și cocioabei și aurește pînă și gitlejul locuitorilor... Peter Paul este liber. Încotro își va îndrepta oare pașii? Cei din nord se duc cu toții la Roma. Maestrul lui a trăit acolo cinci ani. Zuccaro, cel căruia i-a fost prieten și discipol, trăiește și acum acolo. Este orașul papilor — Vaticanul, San Piero, San Giovanni în Loterano — fixat pe orașul Cezarilor, Panteonul, Coliseul, Forul; orașul în care cele două lumi sînt amestecate ca acel mausoleu al lui Adrian, transformat în castelul Sant-Angelo. Este capitala spirituală a creștinătății și, de asemenea, capitala artelor, de cînd au lucrat aici Bramante, Michelangelo și Rafael. Dar alte douăzeci de orașe cu nume glorios îl solicită pe artist: Florența, focarul arzător al Toscanei, creuzetul patimilor violente, patria multor generații de oameni eminenți, pictori, arhitecți, sculptori și poeți, ale căror opere au o nuanță de intelectualism; Veneția, pe jumătate orientală, fastuoasă și senzuală; Siena, Urbino, Ferrara, Padova, Parma, Pisa, Mantova, Milano, Vicenza, Piacenza, Verona, Perugia, apoi Bologna, unde pictura, sub impulsul lui Denis Calvaert, cunoaște o nouă înflorire și ajunge pînă la grandilocvență.

Toate aceste nume de orașe îi trec prin minte într-un amestec din care nu se mai înțelege nimic pentru că n-are despre ele decît noțiuni teoretice: vreo imagine gravată sau amintirea

vreunui călător fericit. Trebuie să vezi cu proprii tăi ochi, să sorbi aerul, să calci pământul, să vii în contact cu locuitorii, să privești cerul și orizontul. Trebuie să descoperi țara încetul cu încetul, înainte de a-i aborda arta. Aici, de altfel, orice strădanie în acest sens este de prisos. Pretutindeni arta se inserează atât de exact în viață, se amestecă atât de intim în substanța ei, că ești pătruns de ea fără să vrei. În palate și biserici, ca și pe stradă, arta se afirmă cu putere. Ca s-o înțelegi, îți trebuie timp și, poate, oarecare afinitate secretă. Nu-i de ajuns să calci pământul, să privești cu aviditate, trebuie să sesizezi spiritul. O formă al cărei spirit nu-l poți sesiza este un simbol gol. Trebuie ca străinul să se descotorosească de zdreanța lui veche și să se îmbrace cu haine noi. Să-și schimbe sufletul cum și-a schimbat mediul. Atenienii își băteau joc de bădărănia beoțienilor, care erau totuși greci autohtoni. Ce trebuie să facă un om din nord, un flamand din țara cețurilor printre acești italieni pasionați? Nu-i de ajuns să pictezi ciorchini de oameni, cum a făcut Frans Floris, ca să-l ajungi pe Michelangelo, iar gingășia sîrguincioasă a lui Coexie nu este aceea a lui Rafael. Martin de Vos și pictorii Francken pot mult și bine să se agite, ei nu sînt decît imitatori de forme, căci n-au sesizat spiritul. Și, de aceea, formele lor sînt rigide și teatrale, de aceea culorile lor sînt fanfare adeseori stridente. Au păstrat viziunea lor realistă despre lume și tehnica meticuloasă care decurge din ea și și-au spart plămîinii cu cîntece fals eroice.

Față de înflorirea grandioasă a artei italiene, doar două atitudini sînt posibile: să i te dărui trup și suflet sau să renunți la ea. Bruegel cel Bătrîn înțelesese. După ce trecuse munții, ca și ceilalți, se întorsese în țară fără să schimbe nimic din maniera sa sau, mai exact, camuflînd ca să spunem așa, valoarea bunurilor cîștigate. Refractor la cultul anticului, îndrăgit de

45 maeștrii italieni, el a trecut prin fața operelor

lor, fără să fie zguduit pînă în străfunduri, ca toți coregionalii săi din nord. Indiferență? Nici-decum ! Bruegel avea ochi buni și o minte lucidă. Dacă a disprețuit arta, a privit cu înflăcărare locurile și cerul Italiei. Și dacă în strălucitoarele lui peisaje nu face decît aluzii subtile la ele, această trăsătură dezvăluie natura sa independentă.

Rubens va alege cu entuziasm cealaltă cale. Știe, desigur, că studiul picturii nu este suficient. Trebuie să se amestece în viața acestui popor care, de peste un secol, trăiește o aventură prodigioasă, patimi nesăbuite, intrigi ascunse, crime, războaie și răscoale, și care produce, cu o bogăție unică, poeți și artiști, prinți și condotieri, savanți și fețe bisericești, femei strălucitoare și îndrăgostiți nebuni. Triumf al omului. Aurul corupției, pumnalul asasinilor și otrava sînt corective pe care violența omului le impune destinelor dușmănoase, în timp ce artistul și savantul, contopind antichitatea și timpul prezent într-o sinteză puternică, încearcă să exprime omul în universalitatea sa ; unul creînd în întregime o artă nouă, care unifică păgînismul și creștinismul în aceeași viziune de frumusețe, altul acumulînd în mintea sa totalitatea cunoștințelor umane. Rezultatul acestei vieți pasionante, martorii elocvenți ai acestui desfrîu vital, sînt monumentele răsărite pretutindeni, ca prin miracol, pe pămîntul peninsulei: biserici impunătoare și palate fastuoase, semne hotărîtoare ale acestui stil nou, care trezesc în minte, prin formele sale, imaginea Romei Cezarilor . . . Fiecare oraș este marcat de această pecete măreață, care fixează trăsăturile definitive ale chipului său. Și nu-i tot. Sub influența constructorilor, sculptorii și pictorii au rivalizat în înflăcărare și geniu. Fiecare locuință — fie că este în slujba oamenilor sau a lui Dumnezeu — este înainte de orice un templu închinat artei. Alături de statui de bronz sau de marmură, pictura cunoaște un succes fără seamăn. Ea există în altare și retabluri, înfrumusețează săli și galerii, împodobește cu farmecele sale

peretii și plafoanele. Biblia și mitologia, fabula, alegoria sau portretul, toate subiectele sînt bune, toate stimulează verva inepuizabilă a pictorului. În istoria popoarelor sînt momente optime, care par să oprească mersul timpului și evoluția tuturor lucrurilor, ca să fixeze, printr-o exaltare grandioasă a tuturor forțelor creatoare imaginea de neșters a unei lumi. Tocmai pentru că Italia trăiește unul din aceste momente, artiștii din alte țări devin pelerinii și admiratorii ei entuziaști căci, pentru un Bruegel refractar, alți o sută sînt cucerți cu ușurință pentru totdeauna de farmecele prestigioase ale artei italiene. Rubens este unul dintre aceștia.

Dar admirația, ori cît ar fi de înflăcărată, nu hrănește omul... Cînd din fragedă copilărie grijile bănești au alcătuit fondul convorbirilor familiare, te grăbești să te descurci. Peter Paul este asigurat cu un frumos pașaport redactat în latină. Magistratul din Anvers confirmă într-însul că malurile fluviului Escaut au scăpat de ciumă¹ și că interesatul nu va răspîndi nici o miasmă primejdioasă. Cu siguranță că Peter Paul s-a înarmat în plus cu certificate mai importante. Nu se știe care, dar eficacitatea lor este evidentă: la 5 octombrie 1600, are loc la Florența, căsătoria Mariei de Medici și pe la pe sfîrșitul aceluiași an el este angajat la curtea din Mantova. Sînt semne care nu înșeală.

Mantova este de trei secole fieful familiei Gonzaga. Ducele regent, Vincenzo I, angajează pe tînărul artist să-i copieze tablouri. Colecționarii pasionați nu se mulțumesc să vîneze operele frumoase. La unele nu se poate ajunge, pentru că proprietarii lor le păstrează cu gelozie. Vincenzo știe ceva: n-a oferit el un marchizat pentru a intra în posesia unei madone de Rafael? Deoarece fiecare colecționar are astfel de pofte nesatisfăcute, s-a creat obiceiul să se schimbe copii: în lipsa operei

---

¹ În 1571, la Anvers mai bîntuia încă ciuma. A trebuit să se organizeze un lazaret și un cimitir special pentru victimele acestui cumplit flagel. (N. tr.)

se admiră reflexul ei. A copia tablouri nu este o activitate glorioasă, dar nu este sterilă pentru cine știe să se ocupe de ea: nu există inițiere mai bună în tehnica măștrilor. În ultimă analiză, totul depinde de talent: cînd Tițian îl copiază pe *Papa Iuliu al II-lea* de Rafael, nu știi care din cele două portrete este mai minunat. Pentru a studia pictura, Mantova este un loc de frunte. Bisericile, ca San Piero sau Sant Andrea, sînt bogate în fresce și în tablouri. Palatul ducal, Castello di Corte și Palazzo del T, sînt pline de minunății. Colecția familiei Gonzaga este una dintre cele mai renumite din Italia. Se găsesc acolo tablouri de Bellini, Tițian, Palma Vecchio Tintoretto, Paolo Veronese, Mantegna, Leonardo da Vinci, Andrea del Sarto, Rafael, Pordenone, Correggio, Giulio Romano. Peter Paul se poate bucura de ele după pofta inimii. Cît de inexpressivi sînt alături de acești uriași pictorii flamanzi, confrății săi: Franz Floris, Martin de Vos, pictorii Francken, Spranger sau Venius. Și el însuși, cu toate laudele măștrilor săi, cu toate accesele de ambiție care îl cuprind uneori, cît este de mic, neînsemnat, inexistent !

Principii de Gonzaga nu s-au mulțumit să fie colecționari zeloși, ei au ținut totdeauna să-și atașeze artiști. Mantegna și-a petrecut ultimii patruzeci de ani din viață la Mantova, unde fusese chemat de marchizul Lodovico al III-lea. El execută acolo nenumărate lucrări importante, între altele frescele din *camera degli sposi* (odaia logodnicilor) a castelului ducal și *Triumfurile lui Iulius Cezar* pentru palatul San Sebastiano. Excelent desenator, « el a arătat — spune Vasari — cu o manieră admirabilă cum se putea face în pictură racursiul figurilor văzute de jos în sus, ceea ce a fost desigur o invenție rară și originală ». Înaintea lui, pictorii decoraseră zidurile deseori în mod fericit, dar respectînd totdeauna cele două dimensiuni. Mantegna introduce în pictură în mod hotărît spațiul, deschizînd în modul acesta căi noi picturii murale. De aceea, amabilul Ariosto, tînărul său contemporan, l-a situat printre cei

trei mari: Leonardo, Andrea Mantegna, Gian Bellino.

Datorită lui Mantegna, capitala familiei Gonzaga devine un centru de artă important. Datorită și unei femei, Isabello d'Este, soția lui Francesco al II-lea. Îndrăgostită de artă, intră în legătură cu Giovanni Bellini, Leonardo da Vinci, și Michelangelo Buonarroti. După moartea soțului ei, tot ea îl atrage la Mantova pe Giulio Romano. Condamnat la moarte și ars în chip de efigie în orașul papilor, Giulio Romano cedă bucuros solicitărilor contelui Baldassare Castiglione, ambasadorul casei Gonzaga. N-a avut de ce să se căiască. Timp de șaisprezece ani cât a trăit la curtea familiei Gonzaga, a desfășurat o activitate prodigioasă. Inginer militar, termină fortificațiile orașului; inginer civil indigui râul Mincio; arhitect, construie faimosul Palazzo del T și Palatul Colloredo și restaură catedrala; intendent-șef al tuturor construcțiilor, el merită acel elogiu al lui Vasari: «Mantova, altădată murdară și norioasă, în așa măsură încît era aproape de nelocuit, deveni, datorită lui Giulio Romano, pe cît de plăcută pe atît de sănătoasă; ea îi datorează lui cea mai mare parte a înfrumusețărilor ei; capele, case, grădini, fațade»; pictor, el decoră Palazzo del T cu opere uimitor de însuflețite, de o compoziție destul de confuză, dar împodobite cu grații mitologice, dezbrăcate destrăbălat.

Ducele domnitor urmează tradiția strămoșilor săi. Iubește tot ce este rar și frumos. Are pretutindeni agenții lui. Europa nu-i ajunge. America și Asia îi îmbogățesc de asemenea colecțiile. Gustului pentru pictură i se asociază cu plăcere un anumit spirit epicurian. Astfel, visează să adune imaginea celor mai frumoase femei ale timpului său. A angajat de curînd un portretist, un flamand, Frans Pourbus cel Tânăr. A făcut-o oare în vederea acestei atrăgătoare galerii? Compune ușor sonete plăcute și nu desconsideră pe confrății săi literați. Cînd Tasso era supravegheat cu stricteță, la Ferrara, Vincenzo a intervenit pe lîngă cumnatul său și a putut să-l aducă la Mantova

pe nenorocitul autor al *Ierusalimului eliberat*. Și acest gest i-a îngăduit lui Tasso, stăpînit mereu de mania persecuției, să-și regăsească pentru un timp liniștea și să-și recapete gustul pentru lucru. Știința nu este neglijată: ducele este în corespondență cu un savant asupra căruia are ochii ațintiți întreaga Europă intelectuală: Galilei, care predă matematica la universitatea din Padova.

Dar dacă prețuiește știința, eclecticul mantovan se dă în vînt după astrologi, alchimисти și alți escroci. Mai presus de orice iubește fastul, plăcerea, mișcarea. Trupa sa de comedie este celebră peste hotare. Palatul său găzduiește o trupă de pitici. Grajdurile sale cuprind o sută cincizeci de cai de rasă autohtonă renumită departe, peste hotarele țării, și cuștile sale sînt înzestrate cu animale de preț. Dirijorul corului bisericesc, Claudio Monteverdi, este un inovator îndrăzneț. După ce a fost vreme îndelungată violonist și cîntăreț, acest compozitor de madrigale și *canzonette* înlocuiește răceala recitativului florentin cu declamația expresivă și nu disprețuiește folosirea disonanței. Aceasta este de ajuns ca să dezlănțuie nenumărate atacuri împotriva lui. Ducele de Mantova iubește tot ceea ce stîrnește uimirea. Trebuie să fi fost încîntat de acest muzician, care face să se vorbească despre el. Nu colecționează el oare animale sălbatice? Adoră să călătorească și nu se deplasează niciodată fără o numeroasă suită pentru a uimi mulțimile care vin în goana mare ca să-l admire. I s-a întîmplat să facă războiul și să învețe pe spinarea lui că deși ține de spectacol, războiul nu e totdeauna o distracție. Deși fiul unui ghebos, ducele este un călăreț faimos, care se spune că-i foarte tandru cu sexul frumos. El golește cu dezinvoltură casele de bani ale statului spre a-și satisface gustul pentru lux și capriciile. Întreține relații prietenești cu monarhii cei mai puternici. A uimi e grija lui cea mai importantă. Ca numele Gonzaga din Mantova să întunece pe cel al dinastiilor Medici din Florența și cel de Farnese din Parma și d'Este din Ferrara!

Comparată cu existența plină de griji care se duce acolo în nordul cețos, viața aceasta este o poveste cu zîne. Pentru un pictor, nu este de loc nevoie să făurească visuri, să-și stimuleze imaginația. N-are altceva de făcut decît să deschidă ochii. Nu numai că arta se etalează aici în comori neasemuite, dar viața însăși este un spectacol de feerie. Ce subiecte de studiu și ce modele ! O faună umană tot atît de diversă ca și cea animală ! Și aceasta trăiește, mișună, se agită doar pentru plăcerea unui om care n-are patruzeci de ani și care împarte fericire și nenorocire printr-un gest al prea puternicei sale mîini . . .

Dar Peter Paul știe, dacă nu din experiență, cel puțin din multe lucruri pe care le-a auzit, cît de neplăcute sînt legăturile cu cei iluștri. În lipsa principelui, este folositor să fii bine văzut de ministru. De aceea, el se apropie de secretarul de stat, respectabilul Anibale Chioppio. Acest funcționar bătrîn se străduiește să introducă o aparență de logică în deciziile bizare ale binevoitorului său stăpîn . . .

În luna iulie 1601, acesta din urmă tocmai se pregătește să plece la război: va lupta cu turcii, împreună cu împăratul Rudolf al II-lea, nu fără a da ordine ca să nu se întrerupă lucrările de înfrumusețare. Înarmat cu o scrisoare de recomandare pentru cardinalul Montalto, Peter Paul este trimis la Roma, cu misiunea de a copia mai multe tablouri. Acest cardinal este un personaj remarcabil. Clement al VIII-lea¹, actualul papă, îi datorează mitra papală, ca și doi sau trei dintre predecesorii săi, căci Montalto este marele elector al conclavelor. Acest diplomat șiret distribuie banii cu o larghețe de care protejații săi profită adeseori. Se spune că este foarte sensibil la farmecele frumoaselor romane. Într-o zi, cu mult timp înainte, s-a declarat dispus să-și « vîndă sufletul pentru marchiza de Aucisa și mitra papală pentru contesa Scotti ! » Speculează în legătură cu papii pe care îi alege și se interesează de artă. Cardinalul este foarte amabil cu Peter Paul,

dar munca de mercenar ce-i revine acestui flamand nu trebuie să-i rețină mult atenția. A ușura sarcina pictorului, înarmîndu-l cu scrisorile de recomandare necesare, iată tot ce o să facă puternicul Montalto.

Peter Paul savurează în sfîrșit imensa bucurie de a se apropia de marii maeștrii, care au făcut din Roma locul de pelerinaj obligatoriu al tuturor artiștilor. Rafael și Michelangelo. Nu Rafael va fi acela care îl va captiva mai mult. Desigur, Sanzio ți se dezvăluie la Vatican altfel decît în colecțiile princiare sau în biserici. Aici e ca la el acasă. Se simte acest lucru și sălile pe care le-a acoperit cu fresce pînă în tavan, îi aparțin cu adevărat: *Stanza d'Eliodoro*, *Stanza dell'Incendio* și cea mai însemnată din toate *Stanza della Segnatura*, nu sînt săli care oferă ospitalitate unui artist, ci artistul este acela care a pus stăpînire pe aceste săli și, cuceritor glorios, primește un tribut neîncetat de omagii. Dar, puțin mai încolo se află Capela Sixtină, unde triumfă geniul titanic al lui Michelangelo. Ce înseamnă grația și chiar forța lui Sanzio în comparație cu exploziile acestui uriaș? S-a văzut vreodată desenator jonglînd astfel cu formele umane? Cunoașterea aprofundată pe care o are despre anatomie ține de domeniul miraculosului. El este în stare să redea atitudinile cele mai dificile și mai puțin obișnuite. Niciodată un om n-a stăpînit o astfel de mulțime creată de un geniu de apocalips. Pentru a însufleți un zid de mari proporții cu ciorchini de trupuri care foiesc în toate părțile încît îți pot tulbura vederea, cum o face în fantastica lui frescă *Judecata de apoi*, trebuie să fii supraom sau semizeu. Și ce caracter! Cînd i se spune că Papa Paul al IV-lea are de gînd să poruncească să se acopere nudurile *Judecării* socotite exagerate, Buonarroți a răspuns: « Spuneți-i papii că acesta nu-i un lucru prea mare: să schimbe lumea și numaidecît se vor schimba și picturile. » Evident, desenul lui Tițian pare timid față de acest titan. Michelangelo i-a lăudat coloritul, dar a considerat, ca și Vasari, « că era mare păcat

că la Veneția nu se învăța de la început să se deseneze cum trebuie și să se studieze mai bine ; dacă omul acesta, adăugase el, ar fi ajutat de artă și de desen tot atît cît este ajutat de natură, mai ales în reproducerea vieții, nu s-ar putea face mai mult nici mai bine căci el are talent și o manieră scilpitoare și însuflețită.»

Tițian, maestru strălucitor al școlii venețiene, va fi doborît oare de acest intransigent Buonarroto? Nu, căci păstrează pentru el, ca o comoară, paleta sa magică. Michelangelo este foarte mare, dar nu este un colorist. Culoarea lui este lipsită de viață. La Tițian, ea cîntă. Răspîndește vrajă, ca o beție subtilă. Venețianul, afară de darurile lui minunate, este un inovator. Dacă toscanii și adepții lor nu văd decît anticul ca sursă a oricărei cunoașteri, dacă Tițian, după Giorgione, preferă să privească natura, aceasta nu este de ajuns pentru a-i diferenția. Tițian a efectuat o adevărată revoluție în decursul carerii sale, lărgind maniera de a picta, acordînd întietate tușei. La el desenul și culoarea se confundă. Culoarea nu mai este un complement al desenului ca la toți predecesorii săi. El desenează pictînd. Dintr-o dată culoarea devine mai activă. Deține primul rol. Ea este aceea care comandă și înregistrează, sub pensulele captivante ale venețianului, asemenea succese, încît îi pune de acum înainte pe pictori, pe toți pictorii, în fața unei alegeri de care va depinde orientarea ulterioară a picturii. Întietatea desenului sau a culorii? Doar dacă, visînd imposibilul, cineva va încerca să le asocieze pe amîndouă. Coloritul lui Tițian și desenul lui Michelangelo . . . Artistul care ar rezuma în el aceste însușiri dominante ar fi adevăratul Dumnezeu al Picturii.

Tinerii sînt prezumțioși. N-ar fi cu putință ca Rubens să fi avut acest vis glorios. Alții l-au făurit înaintea lui: Jacopo Robusti, zis Tintoretto, scrisese, pe cînd era foarte tînăr, această profesiune de credință pe pereții camerei sale: « Desenul lui Michelangelo și coloritul lui Tițian »

53 Dar cel care a fost, după spusele lui Vasari « min

tea cea mai originală, cea mai capricioasă, cea mai vioaie și cea mai hotărîtă, într-un cuvînt talentul cel mai extraordinar pe care l-a avut vreodată pictura », n-a reușit această sinteză supremă. Purta în el prea multe drame și furtuni pentru a fi altceva decît Tintoretto, o forță sălbatică, halucinantă și dezordonată, străbătută în unele clipe de o trăsătură de geniu. Michelangelo poate mult și bine să dezlănțuie tumultul: el rămîne zeul ordonator al trupurilor înlănțuite și senzualitatea lui Tișian se răspîndește în calde armonii. El, Tintoretto, luptă ca un turbat împotriva monștrilor subconștientului său. « Desenul lui Michelangelo și coloritul lui Tișian ». Rămîne de încercat aventura...

Poți nutri vise frumoase privind și în același timp copiind capodoperele altuia, dar pentru a-ți încerca norocul trebuie să crezi o operă proprie. Un pictor are nevoie de comenzi și acestea nu pică din cer. Este deci necesar a te insinua în amintirea acelor care pot face un gest eficace. Acolo, în patria îndepărtată, Filip Rubens este atașat pe lîngă cabinetul lui Jean Richardot, președintele consiliului privat.

Acest om de vază, pe care Peter Paul l-a zărit cu prilejul Veselei Intrări a arhiducilor în Anvers, este persoana importantă a guvernului lor. Ori, înainte de a lua în căsătorie, înarmat cu dispensele papii, pe fata mai mare a lui Filip al II-lea, arhiducele Albert a fost cardinal, arhiepiscop al orașului Toledo și vicerege al Portugaliei: își va aminti deci la timp că a fost la Roma superiorul titular al bisericii Santa Croce din Ierusalim. În acest templu, e nevoie să fie înfrumusețată capela Sfintei Elena. Rezidentul arhiducilor la Roma este însărcinat să se ocupe de aceasta și rezidentul nu este altul decît fiul lui Richardot. Fericită coincidență! Peter Paul lucrează tocmai la Roma. El obține comanda unui triptic. Cum este în serviciul lui Vincenzo, îi trebuie totuși autorizația stăpînului său. Richardot va rezolva această chestiune. De-abia a terminat panoul central, înfățișînd-o pe Sfinta Elena săru-

ținând crucea, că Rubens este rechemat la Mantova. Richardot intervine să i se îngăduie pictorului să-și termine velleurile ! Din fericire, ducele Vincenzo n-are nimic de obiectat și Rubens pictează *Cununa cu spini* și *Fiul Omului răstignit*. În primăvară se întoarce la Mantova.

Se poate socoti fericit. Pentru întâia oară, a folosit în mod deschis proaspăta experiență italiană. Nu încapă nici o îndoială ; mai șovăie încă: desenul viguros al lui Michelangelo, coloritul dramatic al lui Tintoretto . . . Pictorii Carracci, maeștri ai eclectismului, îi vin în ajutor. Fără a mai ține seama că Flandra îl apasă mereu pe umeri. Personajele puțin încremenite, lumina, o anumită răceală te duc cu gândul la Otto Venius. Rezultă de aici un ansamblu puțin cam haotic, în care se confruntă tendințe contradictorii, fără a se contopi. Cu toate aceste slăbiciuni, opera nu poate fi trecută cu vederea. Dintr-o dată, stadiul romaniștilor flamanzi este depășit. Aceasta e dovada că dacă pictorul a dat greș cu execuția, el a înțeles de pe acum mai bine lecția Italiei.

V. A REUȘI . . .

1603 — 1608

De cîtva timp, ducele se gîndește să facă unele daruri regelui Spaniei. Cu siguranță, în virtutea vechii zicale: micile cadouri întretin prietenia. Regele Spaniei stăpînește Milanul, cele două Sicilii și Sardinia. Cînd nu ești decît un mic potentat, nu e rău să întreții relații bune cu un prinț care are atîtea interese în Italia. Vincenzo I este în termeni cît se poate de buni cu vecinii săi, venețienii și piemontezii. Henric al IV-lea, care s-a căsătorit cu sora soției sale, este plin de atenții față de el. Dar cu regele Spaniei există relații cînd mai bune cînd mai rele. Motiv în plus ca să tempereze cu bună știință aceste toane. Credincios reputației sale, ducele înțelege să se arate măreț. Regelui îi va oferi o caleașcă mică pentru excursii, înhămată cu șase cai, unsprezece arcebuze de un tip nou și un vas de cristal, umplut cu parfumuri. Atotputernicului duce de Lerma, șaisprezece tablouri, un vas mare de argint și două vase de aur. Tablourile sînt copiile pe care Vincenzo i le-a cerut lui Pietro Facchetti să le execute special pentru această împrejurare. Două candelabre de cristal și o cruce vor fi predate contesei de Lemos, sora primului ministru și favorita regelui. În sfîrșit, secretarul Pedro Franqueza, omul de încredere al lui Lerma, va primi două vase de cristal, tapete pentru apartament cu tiv din damasc, cu bordură și chenar cu pînză țesută cu fire de aur.

Adunînd toate aceste daruri, ducele se gîndeşte că ar fi util să le însoţească un om de-al casei. E ales Rubens. Ducele Vincenzo vede în aceasta un dublu avantaj. Pentru picturile oferite ducelui de Lerma, « Peter Paul va spune ce trebuie să spună, ca om foarte bine informat, cum este ». Vincenzo nu uită de galeria sa de frumuseţi celebre, şi recomandă rezidentului său din Spania, seniorul Annibale Iberti: « Şi cum acelaşi Peter Paul reuşeşte admirabil în pictură şi în executarea de portrete, vrem dacă mai sînt şi alte doamne nobile, afară de acelea de la care contele Vincenzo ne-a obţinut portretul, să folosiţi prezenţa şi priceperea sa ». I se acordă un credit lui Peter Paul. Ducele îi adaugă o gratificaţie şi curtenii protestează împotriva risipei.

E un mare noroc pentru un tînăr pictor plin de ambiţie să poată preda daruri, în numele ducelui italian, puternicului rege al Spaniei şi primului său ministru. Misiunea ar fi cît se poate de onorabilă dacă n-ar trebui, cu acelaşi prilej, să-şi asume funcţia de însoţitor ; dar cînd eşti un subaltern, n-ai de ales. Deoarece stăpînii lui l-au făcut să spere că îi va putea întovărăşi în viitoarea lor călătorie în Franţa, Rubens va face tot ce-i stă în putinţă ca să nu-şi piardă prestigiul în ochii lor.

La începutul lunii martie 1603, după ce a supra-vegheat el însuşi împachetarea tablourilor şi a obiectelor de artă, porneşte la drum cu careta, caii şi coletele lui. A fost sfătuit să se imbarce la Livorno ; dar, pentru a îndeplini bine sarcina, ar fi trebuit să se îndrepte spre Genova. Este lucrul pe care îl află, sosind la Florenţa. Sfat prost sau sfat viclean ? Ferdinando I, marele duce al Toscanei, îl cheamă la el şi aceasta îi provoacă altă uimire. Într-adevăr, acest principe îi vorbeşte despre stăpînii săi, despre arta lui şi de asemenea amănunţit despre darurile pe care le însoţeşte. « Am fost cu totul consternat, îi scrie Peter Paul lui Chieppio, şi obligat să bănuiesc faptul vreunui prieten sau minuţioasă atenţie a observatorilor, ca să nu spun spionilor, care trăiesc

la curtea Serenisimei Sale Înălțimi. Nu poate într-adevăr să fie altfel, deoarece n-am descris amănunțit conținutul bagajelor nici la vamă, nici în altă parte ». Ajuns la Livorno la începutul lunii aprilie, are norocul să întâlnească un căpitan hamburghez, care consimte să-i imbarce caii, oamenii și bagajele. Această primă parte a călătoriei se termină deci fără dificultăți. Totuși Peter Paul este uluit constatînd cît a cheltuit și se simte obligat să trimeată o justificare secretarului de stat.

Cînd sosește la Alicante, află că toată curtea regală e la Valladolid. Pornește la drum fără întîrziere. Ah, ce călătorie groaznică! Timp de douăzeci și cinci de zile, plouă cu găleata. Nu e însă la capătul necazurilor: la Valladolid, rezidentul din Mantova declară că n-a primit nici un fel de ordin și că nu știe nimic despre această misiune. Din fericire, nu este decît un truc, pentru a-și da importanță, căci seniorul Iberti se va ocupa foarte repede de solul stăpînului său. Îl aprovizionează cu bani — Peter Paul n-are o para chioară — îl îmbracă spaniolește, ca să facă impresie bună și pregătește predarea darurilor. Dar pînzele ies din lăzi extraordinar de deteriorate. Ravagiile ploii... Dacă Peter Paul e deznădăjduit, Annibale Iberti nu se sperie pentru atîta lucru: Rubens să picteze în grabă mai multe pînze cu ajutorul pictorilor spanioli și să le restaureze pe celelalte! Peter Paul se împotrivește: ajutorul pictorilor spanioli este inacceptabil din cauza deosebirilor de tehnică. De altfel, ducele de Lerma, care este un cunoscător, ș-ar da seama de înșelătorie. El afirmă în mod naiv că nu-și poate compromite reputația « care nu este necunoscută de spanioli », semnînd opere nedemne de numele său. Aceste argumente nu-l impresionează deloc pe diplomatul mantovan. Degeaba se mîndrește Rubens că nu e în stare s-o facă.

Din fericire, curtea a plecat de curînd la castelul din Aranjuez. De acolo va merge la Burgos. Regele nu se va înapoia la Valladolid decît la înce-

putul lunii iulie. Iată două luni care pică din cer pentru a îndrepta stricăciunile. Peter Paul restaurează cît poate mai bine pînzele lui Facchetti și înlocuiește operele grav deteriorate prin două tablouri pictate de mîna lui. Cum alegerea subiectului i-a fost lăsată lui, pictează, pentru a realiza un contrast, un *Heraclit* și un *Democrit*. Iberti este mulțumit de el.

La întoarcerea regelui, darurile sînt înminate destinatarului. Pentru aceasta, sînt organizate două ceremonii. Peter Paul asistă la ele, dar fără să joace rolul pe care l-a sperat, căci ducele de Mantova recomandase rezidentului său să-l prezinte pe Rubens regelui. Iberti își întocmise un plan și distribuisese rolurile, dar cînd a apărut Filip al III-lea, a răsturnat totul și a predat singur careta și caii. Peter Paul n-a putut face nici măcar o plecăciune mută! Mai norocos cu ducele de Lerma, a făcut parte din delegația care a oferit pînzele. Primul ministru le-a considerat foarte frumoase și, cu toată reputația lui de cunoscător, a socotit drept originale copiile lui Facchetti, făcute după tablourile lui Rafael. Cît privește operele lui Rubens, acestea i-au plăcut atît de mult încît vrea să-i dea o comandă. Peter Paul este atît de încîntat de această primire că uită tot ce a spus cu cîteva luni înainte. Pe de altă parte, află că ducele de Mantova este mulțumit de el. La rîndul său Annibale Iberti caută să exploateze prezența pictorului. În curînd, Rubens începe un portret călare al ducelui de Lerma.

Primul ministru are patruzeci și opt de ani. Este în culmea puterii. De la suirea pe tron a lui Filip al III-lea, este adevăratul stăpîn al regatului. Regele este un om amabil, foarte evlavios, dar lipsit de energie. Tatăl său, care se bucurase la început de marea lui docilitate, a ajuns să se sperie de ea. De la suirea sa pe tron, Filip al III-lea i-a încredințat favoritului cîrmuirea, declarînd că semnătura lui Lerma va avea de acum înainte tot atîta valoare cît și a sa. Influența acestui om este așa de mare asupra regelui,

încît la curte se spune că se datorează farmecelor. Ducele este un om rece, deștept și nu lipsit de cochetărie. Obține cele mai minunate efecte dintr-o artă dragă spaniolilor: ceremonialul. Sub imboldul său, ceremonialul a căpătat o importanță fundamentală. Pentru ministru este un mijloc minunat de a-i atașa, din vanitate, pe nobilii spanioli. Rolul lor nu este decît onorific, dar sînt foarte mîndri de a putea rămîne cu pălăria pe cap în fața regelui sau s-o oblige pe regină să se ridice pentru ei. Regele este vîrfurile firească al acestei piramide ierarhice și Filip se mulțumește cu această poziție doar decorativă. Ceremonialul reglementează toate actele vieții sale, atît particulare cît și publice. Nu se poate deplasa fără să pună în mișcare un aparat complicat de prescripții și de formalități.

În nici o altă țară nu se dezvăluie mai bine voința bisericii de a readuce, prin mijloace vizibile, ordinea în creștinătate. Spania este aceea care afirmă în modul cel mai elocvent adeziunea sa la Contrareformă. Pentru a răspunde provocării iconoclaștilor, impune un stil nou, mai bogat, mai fastuos, decît toate formele de artă precedente. Astfel, triumful bisericii se dovedește atît prin splendoarea templelor și a ceremoniilor, cît și prin dialectica învățăților săi. Noua unitate a bisericii, elaborată de Conciliul din Trento, își găsește și o expresie estetică. Înflorește o artă a altarului, amestec de pictură și de plastică și apropiată de teatru. Ceremoniile se revarsă afară din templu și se instaurează în viața publică. Vedem născîndu-se arta străzilor, cu cortegiile și mascaradele ei, intrările triumfale, uriașii, teatrele ambulante, focurile de artificii. În aceste manifestații sacrul se amestecă cu profanul. Este un elan puternic pentru a îngloba toate formele vieții, în acest mit etern și momentan întinerit de unitatea bisericii. La moartea lui Filip al II-lea, Juan de Oviedo, arhitectul catedralei din Sevilla, construisese de pe acum un catafalc imens, decorat de Montañes. De atunci, alți artiști, pictori, sculptori și arhitecți în același timp,

au colaborat la înflorirea acestei noi arte. Blindul Filip al III-lea este antrenat într-o suită neîntreruptă de serbări și deplasări, rînduite după reguli stricte, în timp ce Lerma guvernează. Se zice că un gentilom italian, pe care regele îl trimitea la ministrul său, ar fi replicat: « Dacă aş fi putut obţine audienţă la duce, n-aş fi venit s-o caut pe Maiestatea Voastră ».

Ducele de Lerma distribuie a lor săi veniturile şi cîştigurile canonicilor şi se serveşte el însuşi cu dărnicie. Văduv de puţină vreme, simulează regrete care nu sălăşluiesc în inima lui. Toată Curtea se ocupă să-l recăsătorească şi pronosticurile îşi urmează cursul...

Rubens are şansa să fie chemat la castelul Ventosillia ca să facă portretul acestui puternic personaj. De cînd există pictori, portretul a ocupat întotdeauna un loc de cinste. Pentru un tînăr artist nu este uşor să se distingă într-un gen ilustrat de atîţia maeştri. Rubens nu şovăie: pictează pe ducele de Lerma călare. Este o mare noutate. Donatello şi Verrocchio i-au aşezat ce-i drept pe Gattamelata şi Colleoni pe cai de bronz de neuitat. Dar cine a făcut, în pictură, un portret ecvestru? Tiţian, dar era pentru un împărat. Rubens îl face pentru ducele de Lerma. Frumos prilej ca să arate că ştie să picteze un cal nervos, elegant, de o frumuseţe ideală. După ce a terminat portretul, pictorul se feli­cită că l-a putut realiza atît de minunat. Totuşi, nu este lipsit de griji. Călătoria în Franţa îl nelinişteşte. Protestează dinainte. Nu merită osteneala să fie trimis acolo, cu mare cheltuială, dacă-i vorba doar « să picteze cîteva portrete neînsemnate ». Asemenea muncă ar destina talentului său « o ţintă cu totul nevrednică de el ». Desigur, ar accepta să facă portrete, ca un mijloc « de a ajunge să facă lucrări mult mai importante ». Dacă nu este aşa, să i se îngăduie să se întoarcă la Mantova. Şi obţine cîştig de cauză. Spre sfîrşitul lunii aprilie 1604, se întoarce în Italia.

61 Puţin după aceea, ducele îi îngăduie, în sfîrşit, să execute o lucrare originală. Îi comandă un retablu

pentru Biserica Trinității. Deși această operă nu este destinată să facă parte din colecțiile ducale, nuanță care nu trebuie să-i scape lui Peter Paul, acesta se așterne bucuros pe lucru. Pictează un triptic de proporții impunătoare. Panoul central înfățișează *Sfinta Treime*. Voleul din stînga *Botezul lui Cristos de către Ioan Botezătorul*. Voleul din dreapta *Schimbarea la față*. Rubens găsește modalitatea să adauge portretele lui Vincenzo, al ducesei și al tatălui și mamei lor. Speră oare, să cîștige prin aceasta bunăvoința unui stăpîn care nu-l prețuiește? Cu această concesie, se confundă în bucuria de a picta, și în admirațiile sale. Din fericire romaniștii sînt uitați. S-a terminat cu pozele rigide și cu tonurile țipătoare. Compoziția este mai bine ordonată, dar paleta a devenit cu totul italiană. Reminiscențe și amintiri. Mușchiulaturile puternice ca la Michelangelo. Epidermele bronzate. Culorile verzi albăstrui Culorile naturale. Uneori o amintire tiranică: Cristos botezat în Iordan care, în afară de părul lui blond, seamănă în mod ciudat cu un Cristos al lui Cesare da Sesto, care se află în biserica San Giovanni in Laterano. După tendințele contradictorii, iată că una din ele îl învinge, aceea a peninsulei... N-are importanță, dacă aceasta este calea pentru a-i asimila pe marii maeștri. Rubens își reia în curînd muncile de simbriaș. În luna aprilie 1605, searbădul Rudolf al II-lea, care domnește asupra imperiului, cere o copie după două tablouri de Correggio, care figurează în colecția lui Vincenzo I. Sînt mici servicii, care nu se refuză între colecționari. Peter Paul este însărcinat cu această treabă. La sfîrșitul lunii septembrie copiile sînt expediate. Cel care nu este puternic trebuie să fie iscusit, dacă vrea să reușească. Peter Paul uneltește ca să plece la Roma. În timp ce era în Spania, fratele său Filip a venit la Roma ca să-și ia diploma de doctor în drept și acum se afla acolo pentru a doua oară. Atașat la cabinetul cardinalului Ascanio Colonna, se ocupă de cercetări arheologice. Pe lîngă aceasta Peter Paul știe că va găsi

acolo o colonie importantă de compatrioți. Nu numai artiști, ci și meșteșugari, presbiteri, negustori. Cei mai mulți s-au stabilit definitiv la Roma. Unii ocupă o situație de seamă, ca familia Pescatore, bancheri puternici și protectori ai artelor, care se numeau încă în secolul precedent, Visschers, originari din Audenaerde. Romani de îndelungă sau recentă dată, toți acești oameni păstrează nostalgia patriei lor. Au bisericile lor și pînă și cimitirul lor — *Campo santo dei Tedeschi e Fiamminghi* — și întrețin cu dinarii lor două aziluri: San Giuliano dei Fiamminghi și Santa Maria dell'Ammia, unde îi primesc pe pelerinii săraci care vin din Flandra sau din Imperiu. Autorizația este acordată. Peter Paul se poate duce în orașul etern «pentru a-și continua acolo studiile». Un prim pas e făcut: scăpat de la curtea seniorului de Mantova, unde nu reușea să se facă prețuit după dorința sa, iată-l acum cufundat dintr-o dată în clocotul vieții artistice romane, singura care contează!

Roma! Răsună ecourile certurilor pasionate între partizanii lui Annibale Carracci și cei ai lui Caravaggio. Nu se poate ascunde că arta trece printr-o criză. Marii maestri au murit și artiștii în viață se mulțumesc să exploateze cuceririle lor, fără să adauge nici cea mai neînsemnată contribuție nouă.

Lăsîndu-se în voia unei facilități deplorabile, ei pictează pentru clienți. De aceea reacția pictorilor Carracci a fost primită cu bunăvoință. Învățătura lor, începută la Bologna, continuată la Roma, este bazată pe studiul modelului și al antichității, fără să negligeze lecția predecesorilor celebri. Dînd ei înșiși pildă, pictorii Carracci au executat tablouri în care-i regăsești pe Rafael, Tițian, Correggio, Veronese și Parmigianino. Formula constă în a se inspira pentru fiecare amănunt de la maestrul care, în această privință, s-a arătat superior semenilor săi. Pentru a spori emulația, literații din Roma povestesc întîmplări din istoria elevilor pe care-i aveau pictorii Carracci. Ei fac desene după aceste pove-

tiri și mai mulți cardinali oferă premii pentru a-i recompensa pe cei mai îndemînateci.

Dar succesul inițial al pictorilor Carracci e în curînd atacat de un fel de exaltat, care după ce lucrase pentru cavalerul din Arpino, a nesocotit toate regulile, condamînd cu aceeași aversiune pe antici și pe Rafael, proclamînd că numai observarea directă a vieții este o sursă valabilă de inspirație. Acesta este Michelangelo Merisi, zis Caravaggio. Dacă la început a pictat figuri, fără altă preocupare decît aceea de a se apropia de realitate, a renunțat, încetul cu încetul la *plein-air*, pentru ca să ajungă la contraste violente de umbră și lumină. Nemulțumit de afirmația că cinabrul și azurul sînt otrăvuri, ajunge să nu mai picteze decît fonduri negre, de unde țîșnește, în mod ciudat, cîte o figură palidă. Pictează modelul așa cum îl vede, refuzînd să-l înfrumusețeze. Dimpotrivă, spectacolele cele mai decepționante îl atrag și-l fascinează. Clienții, înfricoșați de viziunile de groază pe care le propune, refuză uneori să ia în primire operele comandate.

Annibale Carracci, dimpotrivă este totdeauna corect, chiar amabil, Cardinalul Farnese îl aduce la Roma, ca să-i decoreze minunatul palat pe care Sangallo și Michelangelo l-au construit în secolul precedent «din pietrele smulse de la Coliseu și teatrul lui Marcellus» și Carracci lucrează acolo cinci ani, fără ca sarcina sa să fie terminată. Fratele său Agostino l-a secondat, pînă ce o rivalitate de artiști a provocat o ceartă între ei. Pentru că publicul roman manifestă mai mult interes față de lucrările fratelui său, Annibale l-a obligat pe acesta să părăsească Roma. Pentru ca să-l ajute pe Agostino, cardinalul Farnese, îl determină pe duce, fratele său, să-l angajeze la Parma, în timp ce Annibale își continuă lucrările sale cu concursul unor pictori mai tineri ca Domenichino și Lanfranco, căroră gloria nu le dă tîrcoale.

Cavalerul din Arpino, zis Gioseffino, pune cele două părți de acord, disprețuind atît pe Carracci cît și pe Caravaggio, fostul său colaborator. De

aceea, cînd în același an, 1605, Guido Reni vine să se instaleze la Roma, cavalerul se grăbește să-l protejeze pe bolognez și să-i procure comenzi. Și cu aceeași lovitură îl atinge pe Annibale, care se teme de acela care a fost la Bologna cel mai strălucit elev al școlii. Gioseffino n-are răbdare să picteze după natură și știe că maniera lui ușoară și searbădă nu poate ține piept brutalităților lui Caravaggio. Să-i opună acestui rival detestat un alt pictor de succes, i se pare singurul mod de a-l umili pe acest neobrăzat, care mînuie cu aceeași impetuositate pumnul și pensulele. Guido Reni să abandoneze cerurile sale albastre și pictura senină, să accentueze umbrele: este singurul mijloc de a-l face pe acel blestemat Caravaggio să sufere un eșec. Cavalerul din Arpino se dovedește un excelent psiholog: între lucrurile plăcute pe care le pictează Annibale Carracci și ororile lui Caravaggio, un om rafinat va înclina fără îndoială spre cele dintîi, dar trebuie să ții seama de tineret, mai sensibil la această explozie de viață aspră decît la drăgălășeniile convenționale ale unei formule arhicunoscute. Profund îndurerat din cauza succeselor lui Caravaggio, un incapabil, după părerea lui, Annibale Carracci trebuie să asiste, neputincios, la înscăunarea unui nou concurent. Nu-i rămîne, ca să se răzbune, decît reaua voință a cuvintelor sale, dar ele rămîn fără efect. Chiar înainte de a crea ceva în noul său oraș adoptiv, întreaga Romă îl sărbătorește pe Guido Reni. Se poate spune că a lucrat bine cavalerul din Arpino.

Murind papa Clement al VIII-lea, conclavul alege, la 1 aprilie, pe Leon al XI-lea, după o luptă înfocată care a durat multe zile și din care nu a lipsit scandalul. După o domnie de douăzeci și șase de zile, noul papă moare și tiara îi revine cardinalului Borghese. Se șoptește că în conclav au fost încăierări și că doamnele Conti nu sînt străine de succesul învingătorului. Ele l-au dus cu vorba chiar pe Montalto, acest vulpoi bătrîn, a cărui influență rămîne foarte mare. Cardinalul Borghese, care ia numele de Paul al V-lea, este

un bărbat impunător, maiestuos și foarte plin de el. N-are decît cincizeci și trei de ani și visează să facă lucruri mari. Domnește din luna mai, cînd Peter Paul s-a stabilit la Roma. Lucrările de la Sfîntul Petru sînt urgentate cu energie. Flaminio Ponzio termină palatul Borghese. Cardinalii își înfrumusețează neconținut minunatele lor locuințe. Fiecare nu urmărește decît să trezească uimirea colegilor și frumoaselor doamne romane. Intrigile se țin lanț. Se urzesc și se zădărnicesc comploturi, se aleargă după aventuri. Nu totdeauna scandalul poate fi evitat. Cu o jumătate de veac mai devreme Joachim du Bellay scrisese deja:

Să afli vrei, Duthier, ce-i Roma? Să știi cum e?
E Roma lumii-ntregi obștescul eșafod;
Un teatru e; găsești pe-al scenei sale pod
Tot ce-ar putea un om înfăptui pe lume.

Vezi al Fortunei joc și cum ne mută-anume,
Cu mîna ei, cînd sus, cînd jos la antipod;
Nu-i chip s-ascunzi ce ești, să pari alt ins
nu-i mod
Poporul — tuturor — le spune-aci pe nume.

Aci, spui drept sau minți, se duce vestea iute;
Aci-n curți, curtezanii de Curte curte fac;
Aci fierb viclenii și-ambiții mii și sute;

Aci, cînd liber e, cutează cel sărac;
Aci, de trîndavi ce-s, cei buni ies pușlamale;
Aci dezbat cei răi și țara pun la cale.¹

O licență amabilă face viața plăcută pentru cine este destul de suplu și de abil. În acest mediu, își propune Peter Paul să-și croiască drum. Locuiește împreună cu fratele său. Are prieteni buni. Între alții, pe Deodat del Monte, un fla-

¹ Din *Regretele și alte opere poetice* (1558), sonetul LXXXII (Din volumul *Poeți ai Pleiadei*, traducere de Romulus Vulpesco, editura Tineretului, 1965). (N. tr.)

mand de familie bună, care, ca atîția dintre compatrioții săi, a venit să ceară maștrilor italieni secretul artei lor; și Adam Elsheimer, pictorul neamț care încadrează scenele sale biblice sau mitologice cu ample peisaje. Realismul practicat de Elsheimer, deși e purificat de o concepție în întregime clasică, este o noutate în școala italiană. Venind de la un om din Nord, ea nu va găsi ecou imediat decît la alt nordic, anversezul Paul Bril, stabilit la Roma de douăzeci de ani.

În timp ce, datorită intervenției lui Justus Lipsius, Filip Rubens lucrează la biblioteca cardinalului Ascanio Colonna, Peter Paul se poate consacra studiilor sale dragi, adică să se pătrundă de spiritul marilor maștri. Michelangelo este o sursă inepuizabilă. Roma e presărată de asemenea cu antichități, marmuri și bronzuri. Chiar și medalii, care sînt remarcabile. Desene în peniță, desene în creion, sangvine, laviuri, guașe albe, toate mijloacele sînt bune pentru a fixa, din cîteva trăsături rapide, o imagine de reținut, nu o copie servilă, ci o interpretare vie, care dă imaginea operei filtrată prin personalitatea artistului.

Arta, aurul și pasiunile fac din viața romană o încîntare. În cutare zi nu-i vorba decît de o operă frumoasă, într-alta de o dramă frumoasă. Însuși solul, care ascunde încă nenumărate ruine ale Romei imperiale, înlesnește această beție dionisiacă, scoțînd la iveală, din cînd în cînd, admirației multîmilor, cîte o comoară necunoscută. Astfel, tocmai se descoperă lîngă arcul lui Gallian, pe Esquilin, o frescă minunată înfățișînd o ceremonie nupțială. Ea va veni să îmbogățească colecțiile cardinalului Aldobrandini, care, acum cîțiva ani, a dat ordin să fie ucis cavalerul Girolamo Longobardi, pentru că întreținea o fată tînără; tot el poruncise să se taie capul guvernatorului Romei, care îl condamnase; și care de două ori fusese șef de grup în conclav și de două ori se lăsase tras pe sfoară de vicleanul Montalto. Plasată în fermecătoarea vilă Aldobrandini, fresca, pe care toată lumea vrea s-o vadă, chiar și Rubens, se va numi de acum înainte *Nunțile Aldobrandine*.

În această atmosferă pasionantă, Peter Paul nu se mai gîndește de loc la Mantova, decît pentru a-și revendica leafa care întîrzie să i se plătească. « Aș putea astfel să-mi continui studiile, îi scrie lui Chieppio, fără să fiu silit să-mi procur altfel mijloacele mele de existență. Ceea ce de altminteri nu mi-ar fi greu la Roma ». Și în curînd dovedește că nu s-a lăudat.

La sfîrșitul anului 1606, obține o comandă de la călugării Oratoriului. E vorba de a împodobi altarul principal al noii biserici Santa Maria in Vallicella. Au concurat mai mulți artiști: între alții Guido Reni și Pomerancio. Că Rubens a putut birui chiar la Roma un personaj de talia unui Guido Reni dovedește că a făcut progrese serioase în relațiile sale cu oamenii. De altfel, el nu are grijă să ceară autorizația patronului său. Acesta se impune deodată gîndului său și în modul cel mai neplăcut, printr-un ordin de rechemare. Peter Paul se împotrivește. Cere un răgaz, căci mărturisește că a început lucrarea: « Am fost silit s-o accept, de nevoie, căci nu puteam să-mi țin rangul la Roma, să întretin o casă cu doi slujitori vreme de un an de zile cu 140 de coroane pe care le-am primit din Mantova de la plecarea mea ». Tabloul nu este încă început « dar foarte multe personaje de neam mare s-au interesat de el, încît nu aș putea, fără a-mi păta onoarea, să renunț la o comandă dobîndită atît de glorios, în pofida marilor maeștri din Roma ». E o diplomatie abilă să angajezi în afacere terțe persoane și să faci prin aceasta să-ți strălucească meritele și mai mult. În sfîrșit, supremă șiretenie, face apel doar la puterea secretarului de stat, protectorul său Chieppio, căci nu ar putea obține ușor sprijinul cardinalului Borghese. Iată că a lăsat să-i scape ilustrul nume. Scipione Caffarelli-Borghese, prea puternicul nepot al papei, acesta este omul pe care Peter Paul a reușit să-l facă să intre în jocul său. Bineînțeles, obține ce dorește. Vincenzo îi acordă un răgaz de trei luni. Șase luni mai tîrziu, Peter Paul se află tot la Roma. De data aceasta primește

un ordin categoric. Ducele plănuiește să facă o mare călătorie în Flandra și vrea să-l ia cu el și pe pictor. Rubens cedează. Totuși, ca să fie sigur că va putea să se întoarcă la Roma după ce va efectua călătoria, cere această favoare prin cardinalul Borghese. Motivul este excelent: opera nu este încă așezată la locul ei și va mai necesita unele retușări.

Spre sfârșitul lui iunie 1607, Peter Paul sosește la Mantova. Între timp ducele și-a schimbat părerea. Va înlocui apele localității Spa prin aerul mării și renunțând la Flandra, pleacă la Genova. Pentru cură, regimul este neașteptat. Numai recepții, banchete, reprezentații, concerte, excursii și diverse ceremonii de la care « frumoasele nimfe » nu lipsesc. Cardinalul Doria se dovedește jucător tot atît de frenetic ca și ducele... Dogele, Senatul și notabili bogați, ca familiile Pallavicini și Spinola, se înmulțesc pentru a trata în mod mărcuț pe principe și suita sa, căci Genova vrea să-și onoreze vechea ei reputație în ce privește ospitalitatea.

Peter Paul asistă ca figurant la toate aceste distracții fastuoase, dar nu-și uită meseria. Ca să fii puternic, trebuie să fii bine înarmat. El se interesează de arhitectură, așa cum au făcut-o Michelangelo, Leonardo, Rafael și Giulio Romano. Genova este plină de palate renumite: palatul Lercari Parodi, construit de Galeazzo Alessi; palatul Roggio Poddesta, construit de Gianbattista Castello; faimosul palat Doria-Tursi, conceput de Rocco Lurago, palatele de pe Via Balbi și Via Nova, cu bogatele lor sculpturi și fațadele lor policromate. Peter Paul nu se plictisește desenînd fațade, secțiuni și planuri. Și pictează. Astfel, are prilejul să facă portretul marchizei Spinola, logodnica dogelui.

Cînd ducele de Mantova se întoarce în capitala sa, găsește o scrisoare de la arhiducele Albert, care îl enervează peste măsură. Suveranul Țărilor de Jos Spaniolo cere un concediu pentru unul din supușii lui, chemat acolo de ai săi pentru a rezolva chestiuni familiare. Acest supus nu este

altul decît Peter Paul Rubens. Care sînt aceste afaceri urgente ce necesită imperios prezența lui lingă ai săi? Scrisoarea nu precizează, iar Peter Paul ar fi foarte încurcat s-o spună. Fratele său Filip s-a întors la Anvers și întreține relații prietenești cu marile personalități ale țării. Să fie el, oare, acela care a provocat trimiterea scrisorii? Să fi făcut oare, cei doi frați, acest plan la Roma? Peter Paul, credincios politiciii sale obișnuite, rămîne impenetrabil. Orice s-ar întîmpla, rămîne politicoș și zîmbitor. Este mai slab și o știe. Cel puțin păstrează cu strășnicie numai pentru el ceea ce se petrece în forul său intim. Fără îndoială își dă seama că nu poate spera nimic de la Vincenzo. Puternicii lumii nu respectă decît egalii lor sau pe cei care li se par așa. Ceea ce dovedește scrisoarea lui Borghese, iar acum scrisoarea arhiducelui. Dar dacă acesta a fost jocul, Peter Paul a jucat o carte proastă. Ducele nu este un nătărău. Malițiozitatea acestei misive i s-a părut cam grosolană. De aceea se grăbește să răspundă, destul de impertinent colegului său domnitor, că nu-i poate da satisfacție. Rubens s-ar gîndi oare să-și părăsească slujba? « Intenția numitului Peter Paul e cu totul diferită, deoarece el dorește să rămînă, iar a mea de asemenea pentru că doresc să-l păstrez ». Bătălie piedută. Totul trebuie reînceput. Pe la mijlocul lunii decembrie, Peter Paul poate să se întoarcă la Roma. Odată tabloul așezat la locul lui, constată că reflexe dezastruoase se răsfrîng pe panoul de altar principal. Este imposibil să se deslușească ceva din el! Rubens, care ține la reputația sa, nu înțelege să fie judecat după o operă prezentată în condiții atît de puțin favorabile. Dar călugării Oratoriului sînt foarte mulțumiți de această pînză și nu vor ca Peter Paul s-o ia fără ca să se angajeze să facă o copie pe ardezie sau pe alt material care absoarbe culorile. Ce-i de făcut? Peter Paul o va lua de la capăt, dar încearcă să tragă oarecare profit din pățania sa. Se gîndește la stăpînul său, ducele de Mantova. Dacă acesta ar cumpăra tabloul? Îi scrie imediat lui Chieppio, ca să obțină sprijinul lui. Afirmă că

este cea mai izbutită operă a sa; cei care au văzut-o o admiră mult. N-ar urîți ansamblul colecției mantovane. Iar prețul, îl lasă la bunul plac al lui Vincenzo. Dacă ar obține un mic aconto, s-ar declara satisfăcut și plata s-ar putea face după bunul plac ducal. Cît privește copia, două luni i-ar fi de ajuns ca s-o termine, căci nu va avea nevoie de « prea multă muncă ». Peter Paul așteaptă mult de la acest demers. N-a fost el, oare, însărcinat de curînd de ducă să trateze cu Pomerancio cumpărarea unui tablou, cu care ea vrea să-și înfrumusețeze capela ei personală? Din păcate, oferta lui este respinsă. Ea sosește în plin carnaval, în clipa cînd Vincenzo se pregătește să plece la Torino « în tovărășia cea mai strălucită și numeroasă pe care am văzut-o vreodată », declară cinstitul Chieppio, care văzuse totuși destule plecări fastuoase ! Și fără să se preocupe, de altfel, de logică, secretarul de stat explică refuzul: « În materie de cheltuieli, se procedează acum cu o mare rezervă ».

Deși a spus-o cu un scop interesat, Rubens n-a exagerat cînd afirma că tabloul era cea mai bună operă a sa. Această *Fecioară adorată de sfinți* este de fapt o preamărire a Sfîntului Grigore cel Mare, pe care pictorul l-a tratat cu o amplexare absolut nouă. Lecția italiană a dat roade. Ea este desigur încă vizibilă, dar i se adaugă un accent nou, acela al elocinței. Nu este nici tumultul maiestuos al lui Michelangelo, nici dezordinea lui Giulio Romano, nici impetuositatea dramatică a lui Tintoretto, nici farmecul insidios al lui Correggio. Este vorba, în mod real, de elocință, tot așa de departe de grandilocvență ca și de retorică. Prin stil și prin colorit o adevărată măiestrie se afirmă în germen.

Hotărît, curtea de la Mantova, nu-i este prielnică lui Peter Paul. Și Filip avea dreptate să-l prevină împotriva ei ! Peter Paul turbează de mînie și pentru înția oară poate, fără a avea aerul că renunță la politețea lui distinsă, își arată ghearele sub mînușa lui de catifea. Mulțumește secretarul de stat pentru strădaniile sale sterile, dar

bucurîndu-se aproape de această înfrîngere. N-a fost tabloul « privit cu mare admirație de către întreaga Romă ? » Autorul este sigur că-l va plasa bine la Roma. Aceasta prețuiește mai mult decît clienții săi cusurgii din Mantova. El n-o spune atît de răspicat, dar se simte că o gîndește, deoarece vorbește de « cheltuielile urgente create de această căsătorie » și de greutățile care ar rezulta dacă ar obține ce i se datorează. Apoi trece la atac: « Visteria din Mantova nu s-ar fi grăbit deloc să mă satisfacă, după cum nu se grăbește să-mi plătească onorariul pe care mi-l datorează de atît de multă vreme ». Ca încheiere: « De aceea, cîntărînd bine lucrurile, aproape că îmi vine să consider o întorsătură norocoasă faptul că asemenea propunere nu a fost dusă la îndeplinire. » Nu poate fi ceva mai impertinent. În sfîrșit, amintește de întîmplarea sa neplăcută cu Pomerancio, care și-a lăsat acolo toate lucrările sale ca să dea satisfacție ducesei și care nu obține ceea ce i se datora, adică patru sute de coroane de aur, după ce ceruse mai întîi cinci sute: « Această sumă i-a părut exorbitantă Serenisimei Doamne, care, poate că nu cunoaște practica acestor maestrii de frunte din Roma, ci a crezut că poate trata cu ei după tipicul nostru de la Mantova. » Cît de ironic e Peter Paul și mîndru pe deasupra: « Rog stăruitor pe Înălțimea Voastră să-mi faceți această favoare de a-i cere Serenisimei Doamne să plătească această sumă cît mai curînd. Altminteri mă voi face de rușine în ochii tuturor și nu voi mai risca niciodată să accept vreo însărcinare asemănătoare. »

În ziua de 23 februarie 1608, a fost obraznic ca un mare senior ; a îndrăznit, o dată, să-și scoată acea mască de bună-cuviință, aproape slugarnică, pe care o poartă de cînd trăiește de pe urma celor mari. N-a mai cîntărit consecințele gestului său, nu și-a înfrînat reacția inimii, a fost slab poate, dar nu învins și cît de superb. Îți vine să strigi: bravo Peter Paul !

Se așterne din nou pe lucru și cum călugării îi îngăduie să schimbe subiectul, împarte compoziția sa

inițială în trei părți. Credea că nu va avea de lucru mai mult de două luni, dar nici după șase luni opera nu e încă dezvelită.

La 28 octombrie, Rubens îi scrie de la Roma, lui Chieppio « Mi se pare de datoria mea, chiar dacă Înălțimea Sa încă nu s-a întors la Mantova, să vă explic nevoia care mă împinge a săvârși față de duce aproape o impertinență: anume aceea de a spori o absență și așa destul de lungă, prin altă călătorie făcută în ținuturi mai îndepărtate, dar sper că va fi una de scurtă durată. Alaltăieri am primit vești foarte rele cu privire la starea sănătății mamei mele, care suferă de pe urma unui serios atac de astm, încît ținînd seama de vîrsta ei înaintată, șaptezeci și doi de ani, nu poți aștepta altă încheiere decît sfîrșitul pe care-l împărtășește întreaga omenire. »

Ducele de Mantova, care a plecat în Țările de Jos, fără să-l ia cu el pe pictorul flamand, e pe drumul de întoarcere. După ce a petrecut mai mult de două săptămîni la Bruxelles și a vizitat orașul Anvers, a fost primit de Henric al IV-lea la curtea Franței. A părăsit castelul Fontainebleau la 22 octombrie. Rubens se va strădui, spune el, să întîlnească pe « Înălțimea Sa Serenisimă undeva, în drum ». Nu mai are timp să treacă prin Mantova, căci vrea să se îndrepte « cu toată graba pe drumul cel mai direct ». Nu știe cînd se va întoarce, dar anunță că la înapoierea sa, se va duce direct la Mantova, căci a terminat lucrul la Roma. Voința « Serenisimului său patron va fi totdeauna și în toate locurile o lege inviolabilă », pentru el. Cel puțin așa îi scrie secretarului Chieppio, înainte de a încăleca.

Adio Italia! « Graba îmi dă ghies », spune el. Spre Flandra !

VI. ÎNTOARCEREA ÎN ȚARĂ

1608—1610

« Graba îmi dă ghies »...

Peter Paul galopează pe drumurile Italiei și ale Franței. Îl chinuie teama că n-o s-o mai vadă pe aceea care a fost simbolul viu al familiei. Nu una din acele femei fricoase, a cărei maternitate se dovedește egoistă și imperativă. Ci o femeie energică, vrednică de matroanele antice, știind să sufere și să lupte, totdeauna vigilentă și neabdicînd niciodată, oricare ar fi fost încercările. Au trecut mai mult de opt ani de cînd și-a părăsit țara. Mama lui nu s-a clintit de acasă. Nu și-a cerut partea ei de protecție sau de odihnă. Desigur, l-a avut pe Filip, iar Filip este mereu acolo. Totuși, de două ori a plecat și el, dincolo de munți: întîi, ca să-și ia diploma, apoi ca să-și continue studiile sale de arheologie. Ea n-a spus nimic. A înțeles că nu se poate pune în calea destinului copilului ei. Și totuși viața n-a încetat să fie la fel de crudă. De două ori, moartea a lovit din nou în neamul ei: în 1601, a murit Jean-Baptiste, băiatul ei cel mare, în 1606, fiica sa, Blandine. Și mereu, tot timpul vieții, necazuri bănești ! Pas cu pas, și-a apărut avutul. I-au mai rămas cîteva titluri de rentă și mai multe imobile. De nenumărate ori, a fost silită să vîndă. Astfel a pierdut frumoasa casă « Sfîntul Arnold » din Meir, ca și altele mai puțin importante... Un debtor se dovedește insolvabil. Nu-i nimic, ea face alte plasamente ; trebuie să salveze ce poate fi salvat.

« Graba îmi dă ghies » . . .

Dar drumul e lung. Peter Paul se poate deci gândi în voie la mama lui, la ai săi, la propriul său destin. Pe la sfîrșitul lui noiembrie sosește în țară. Încă vreo cîteva zile și va fi în orașul părinților săi. Dar vai, graba lui este zadarnică. Marie Pypelinx, văduva lui Jean Rubens, nu mai e în viață. La 19 octombrie, s-a stins din viață și corpul neînsuflețit a fost depus, după dorința ei, în mănăstirea Sfîntul Mihail. A murit luptînd pînă la capăt pentru apărarea intereselor ei: în aprilie, s-a înfățișat din nou în fața consilierilor municipali ai orașului pentru a încheia un act. A murit, cum a trăit, preocupată de ai săi, însetată de dreptate. A murit, dar voința ei acționează încă. Sînt mai mult de doi ani de cînd, cu trupul și mintea sănătoasă, « dar avînd în vedere fragilitatea firii omenești și că nimic nu e mai sigur decît moartea și nimic mai nesigur decît ora aceasta », și-a luat pana sa cea mai bună și singură de tot, cu propria ei mînă, a ținut să-și orînduiască sfîrșitul. Căci rudele nu trebuie să se certe din cauza ei. În această scrisoare, ea enumeră cu grijă, pierderile suferite în decursul ultimilor ani, apoi face socoteala a ceea ce îi rămîne și procedează la împărțeala moștenirii. Între supraviețuitori: Filip, Peter Paul și copiii Blandinei. A amintit tot ceea ce cheltuiuse cu aceasta din urmă, în timp ce fiii săi își cîștigau propria existență. Trebuie deci ca ei să primească fiecare o parte egală cu aceea a fiicei sale, deoarece nu înțelege ca unii să fie favorizați în detrimentul altora. Nici un sfat moral. S-a gândit, fără îndoială, că sufletul copiilor săi este destul de călit ca să știe să se comporte în viață. Cunoaște însă neînduplecarea intereselor materiale. Ultimul ei gînd se referă la cartea ei de socoteli.

Peter Paul intră într-o casă pe care n-o cunoaște. Găsește acolo cîteva opere din prima lui tinerețe. Cîte un obiect sau altul îi evocă o amintire. Dar decorul îi rămîne străin. Și ce vid în jurul lui ! Cînd a plecat, mai erau încă cinci în vechea casă Sîntul Arnold. Azi, n-au mai rămas decît

el și Filip. O lucrare a lui Filip despre costumele anticilor: *Electorum libri duo* a apărut datorită ajutorului binevoitor al prietenului lor Balthasar Moretus. Această carte este ilustrată cu desene, pe care Peter Paul le-a făcut special în acest scop, în timpul șederii sale la Roma. Filip se bucură de un real prestigiu. La moartea unuia din cei patru secretari ai orașului, e desemnat să-l înlocuiască pe defunct. Printre noii colegi, Filip îl întâlnește pe Henri de Moy. Acest bătrîn respectabil are o față de douăzeci și trei de ani, care îi face o impresie puternică noului secretar. Se căsătorește cu ea la sfîrșitul lunii martie.

Aceste evenimente din familie îl țin pe Peter Paul în țară. Să fie oare definitiv ? Nimeni n-o știe. Se pare că într-adevăr cerul cenușiu al Flandrei nu poate să te facă să uiți cerurile triumfătoare de dincolo. Și viața tristă a Țărilor de Jos Spaniole nu va atinge niciodată fastul orașelor italiene. Acolo, principii și cardinalii rivalizează în măreție. Aici, țara se reface cu mare greutate după un război îngrozitor. Totuși, cei care nu-și pierd nădejdea în destinul ei arată că de doi ani liniștea a revenit: este preludiul unei păci mai traionice. Și sînt buni profeți: la 9 aprilie 1609, un armistițiu de doisprezece ani este semnat la Anvers. Au trebuit totuși vreo doi ani de negocieri ca să se ajungă la asta. Deoarece pentru una din părți este vorba de o hotărîre mult mai gravă decît încheierea unui armistițiu. După o luptă care a durat peste un sfert de veac, Spania este silită să recunoască independența Provinciilor Unite. În zadar mandatarii săi și cel mai tenace dintre ei, părintele Jean Neyen, au încercat să salveze aparențele, cerînd ca regele Spaniei să-și poată păstra titlurile, stemele și semnele distinctive ale suveranității asupra provinciilor pierdute, plenipotențiarii olandezi, în frunte cu Oldenbarneveldt, au rămas neînduplecați și au obținut cîștig de cauză. Adevărat tratat de pace, acest armistițiu este pentru tinăra republică o mare victorie, politică și economică în același timp. Provinciile din sud nu obțin nimic. Desăvîrșind ruina

oraşului Anvers, fluviul Escaut rămîne blocat de către olandezi, dar dezgustul pentru război e atât de mare, că armistiţiul este salutat cu bucurie. Şi tot folosul le revine suveranilor provinciilor rămase credincioase, devenite o ţară, pe care umaniştii o numesc, în stil pompos, Belgia.

Arhiducii Albert şi Isabella, ridicaţi la rangul de suverani, prin ultima voinţă a lui Filip al II-lea, sînt menţinuţi de fapt într-o dependenţă completă. Înfrîngerile militare ale lui Albert i-au adus la Madrid o temeinică reputaţie de incapacitate. Din 1605, i s-a luat comanda trupelor, care a trecut în mîinile marchizului Ambrogio Spinola, înaintat la gradul de «comandant şef». Arhiducele, om grav, prudent, domol, studios şi foarte pios, s-a dovedit foarte demn în această penibilă circumstanţă. Departe de a purta pică strălucitului general care îl înlocuieşte, el a încercat să se înţeleagă cu el şi a izbutit, apoi s-a mîrginit la un rol pur decorativ. Se complace la ceremoniile oficiale care se desfăşoară cu o pompă austeră, după rigida etichetă spaniolă. Cu toate că nu-i înţelege, este plin de bunăvoinţă faţă de supuşii săi şi felul său de a rezolva necunoaşterea limbilor ţării nu este lipsită de originalitate: aceora care îi adresează cuvîntul în franceză le răspunde în spaniolă, iar dacă ei folosesc flamanda, răspunde în germană.

Albert şi Isabella se străduiesc să pară suverani independenţi. În acest scop, s-au înconjurat de nobilii de frunte ai ţării. Printre aceşti noi demnitari se află contele de Buren, fiul acelui dîrz Wilhelm de Orania, pe care Filip al II-lea a pus să-l asasineze şi contele Louis de Egmont, fiul contelui Lamoral de Egmont, al cărui cap a căzut în Piaţa Mare din Bruxelles, sub privirea ferocelui duce de Alba. Arhiducii sînt mai mult catolici decît spanioli. De aceea nu trebuie să ne mirăm că, sub protecţia lor, un vînt de evlavie suflă în ţară. Catolicii, hăituiţi din cauza religiei lor, se îndreaptă din toate părţile spre Bruxelles, unde sînt convinşi că vor găsi ajutor şi protecţie. Se vor înfiinţa capele, se vor construi biserici. Sub

impulsul puternic al iezuiților, burghezii și ghildele vor înlătura ravagiile săvârșite de iconoclaști. Va fi de lucru pentru arhitecți, sculptori și pictori. Arhiducii sînt însuflețiți de cele mai bune intenții. N-au comandat ei, oare, lui Rubens portretul lor ?

Curtea din Bruxelles nu este lipsită de prestigiu. Marile puteri acreditează pe lângă ea ambasadori, căci palatul Coudenberg este un centru important al diplomației europene. Este o adevărată răsăditie, unde vin în contact oameni de toate naționalitățile. Și două personaje de primă importanță aduc aici chiar suflul Italiei: Ambrogio Spinola și cardinalul Bentivoglio.

Marchizul Spinola este mai mult decît un strălucit general. Acest genovez suplu este un admirabil politician. N-a dovedit-o oare, acum cîtiva ani cînd, întrebare fiind de Henric al IV-lea în legătură cu planurile sale militare, dezvăluind tot planul său, convins, nu fără motiv, că regele nu-l va crede ? Ceea ce s-a și întîmplat. Închipuindu-și că este vorba de o viclenie, bearnezul l-a obligat pe Mauriciu de Nassau să-și ia măsuri de precauție împotriva unor acțiuni cu totul deosebite. Văzîndu-se păcălit, regele Henric a exclamat: « Alții înșeală spunînd minciuni, dar Spinola m-a înșelat spunînd adevărul. » După victoria sa de la Ostende, prestigiul lui Spinola este enorm și ce s-ar spune oare dacă s-ar ști — dar nimeni nu știe — că acest comandant șef are instrucțiuni secrete, care îl împuternicesc să-l întemnițeze pe nenorocitul Albert, dacă din întîmplare acesta s-ar arăta nedocil în anumite împrejurări ?

Cît privește pe cardinalul Guido Bentivoglio, el joacă un important rol politic ca nunțiu papal. El este acela care va confirma că Bruxelles este una din reședințele cele mai animate și mai cosmopolite ale epocii. Observator perspicace, devine memorialistul evenimentelor în care a fost implicat. Ce va face oare Peter Paul ? Va pleca ? Va rămîne ? Potrivit gusturilor sale ascunse, alegerea n-ar fi grea. N-a trăit degeaba într-o țară care trece drept cea mai frumoasă din lume. Nici o

clipă nu se gîndește să se întoarcă la curtea familiei Gonzaga, cu toate asigurările date lui Chieppio. Numai Roma îl atrage. Îl atrage acolo luxul cardinalilor, care-l depășește pe cel al micilor potentati. Îl atrag de asemenea rivalitățile dintre artiști, intrigile, calomniile, ponegririle. Dar, în locul întîi, nu-i ușor să parvii acolo. În Flandra, ar fi absurd să visezi o asemenea strălucire. Desigur, există curtea arhiducilor, unde strălucește de mai mulți ani Otto Venius, pictor oficial al altetelor lor și intendent al monetăriei. Există Anvers-ul, orașul strămoșilor, cetatea mîndră de pe vremea lui Carol Quintul. Deși fluviul Escaut este încă blocat, viața nu s-a stîns cu totul în oraș. Se mențin aici diverse industrii. Se fabrică mătăsuri, dantele și sticlărie după moda Venetiei. Aurarii și orfevrii sînt foarte activi la Anvers. Trăiesc acolo și numeroși pictori, dar ce valoare au ?

Peter Paul este lucid. Nu față de el, care a trăit timp de opt ani în Italia, trebuie ridicați în slăvi acești palizi imitatori. Nici Otto Venius nu scapă de verdictul lui. Să plece ? Să rămînă ? Mantova, nu. Bruxelles, nu. Roma sau Anvers ?

« Încă nu m-am hotărît dacă să rămîn în țara mea de baștină sau să mă întorc pentru totdeauna la Roma, unde mi s-au oferit condiții foarte ademenitoare. Dar și aici, se depun de asemenea toate străduințele pentru a fi reținut cu tot soiul de omagii. Arhiducele și Serenisima Infantă au dat poruncă să fie scrise scrisori stăruind pentru a rămîne în slujba lor. Ofertele lor sînt destul de generoase, dar nu prea sînt înclinat să devin iarăși curtean. Anvers-ul va fi un azil suficient pentru mine, în ziua cînd mă voi decide să părăsesc definitiv Roma ».

Dar Roma înseamnă Annibale Carracci, Guido Reni, Domenichino și Albano. Anvers, Martin Pepyn, Hendrick van Balen,¹ Abraham Jan-

---

¹ Hendrick van Balen (1575—1632). pictor flamand. A condus un atelier frecventat de A. van Dyck și F. Snyders. (N. tr.)

ssens¹ și cei mai vîrstnici. Adică, pentru cine știe să vadă și să înțeleagă, pe de o parte perspectiva unei lupte necruțătoare împotriva oamenilor de talent și apărați de protectori puternici; pe de alta, victoria ușoară. « Aș prefera să fiu primul într-un sat, decît al doilea la Roma », spunea Cesar.

Alegerea este făcută, orașul Anvers cîștigă. În jurul lui Peter Paul se înmulțesc dovezile de solitudine. Se știe că a lucrat în Spania pentru ducele de Lerma, la Genova pentru Spinola, la Roma pentru călugării Oratoriului și pentru arhiduci. A fost în relații cu principii, cardinali și miniștri. Cine se mai poate lăuda astfel pe malurile fluviului Escaut ? Arhiducii îi trimit un lanț de aur, îl numesc pictorul palatului lor. Intră în confreria romanistilor, al cărui decan este Jan Bruegel. Îl regăsește pe vechiul său coleg de școală, Balthasar Moretus, care îl secundează pe tatăl său în fruntea renumitei tipografii plantiniene. Se împrietenește cu Nicolas Rockox, primarul orașului Anvers. Acest descendent al unei familii patriciene deține un loc important în istoria locală. Bogat și cultivat, îi place arta și colecționează cu mare plăcere monede și medalii. Peter Paul intră în relații cu cumnatul lui Filip, Joannes Brant, grefierul orașului. Savant autor al mai multor lucrări, acest funcționar a studiat la Louvain și Bourges și a făcut lungi popasuri în străinătate. Fiica sa Isabella, în vîrstă de optsprezece ani, îl cucerește pe Peter Paul prin farmecul său discret. El are treizeci și doi de ani și viața i se înfățișează sub auspicii favorabile. Se poate gândi deci să-și întemeieze un cămin. În luna octombrie a anului 1609 se căsătorește cu Isabella. Cere-monია se desfășoară la mănăstirea Sfîntul Mihail, nu departe de locuința sa, căci stă tot în casa unde a trăit mama lui, pe strada Mănăstirii Couvent. La căsătoria lui Filip, Peter Paul a

---

¹ Abraham Janssens (1575 — 1632), pictor flamand, emulul lui Rubens, născut la Anvers numit și Van Nuyssen. (N. tr.)

jucat, după propria lui mărturisire, rolul de major-dom. La căsătoria lui Peter Paul, Filip devine poet și celebrează fericita pereche în versuri latine. Iar Peter Paul le va adăuga un omagiu în felul lui. Se pictează cu tînăra sa soție într-o pînză plină de tandrețe. Într-un decor de verdeață și flori, îmbrăcată cu veșminte bogate, Isabella Brant e așezată la picioarele soțului. Pune cu încredere mîna pe a lui. El se apleacă puțin spre ea, protector, cu mîna sprijinită pe o spadă. Are dreptul să poarte acest atribut de noblețe ? Întrebare . . .

Perioadă de pace și de muncă. Perioadă de fericire liniștită. Comenzile nu-i lipsesc. Pictorul se bucură de considerația generală. Elevii îl asaltează. Țara este calmă și vrea să revină la viață. Pace internă. Pace externă. Rubens se împarte între munca lui și viața de familie. În luna aprilie, a anului 1610, ține deasupra cristelniței pe micuța Clara, fiica fratelui său Filip. A putut picta portretul arhiducilor, portret la care și-a dat toată osteneala, idealizînd cît a putut cele două personaje, tot atît de șterse și ca fizic și ca moral. Infanta te îndeamnă să te gîndești mai curînd la o flamandă sănătoasă decît la o Habsburgă a Spaniei, iar soțul ei are înfățișarea unui burghez blajin și puțin inteligent, dar hainele lor sînt minunate și ținuta lor năzuiește incontestabil spre măreție . . Sub imboldul lui Nicolas Rockox, magistratul din Anvers se hotărăște să înfrumusețeze primăria orașului. Pentru ornamentarea sălii de ședințe, care tocmai fusese restaurată, se încredințează comanda la doi artiști: Rubens și Abraham Janssens. Rubens pictează *Închinarea magilor*. Este un prilej frumos ca să arate concetățenilor săi ce a învățat în timpul îndelungatei șederi în străinătate. Din fericire, dimensiunile impuse sînt de proporții mari. Scena Închinării se poate desfășura cu amploare. Personaje în costume fastuoase, cai și dromaderi, daruri bogate, nuduri mușchiuloase, torțe fumegînde, totul contribuie ca această operă să fie o pagină strălucitoare. Fondul sumbru exaltă părțile luminoase în contraste

puternice. Întîlnim aici, incontestabil, o amintire romană și mai precis « caravaggescă ». În schița sa, Rubens desenează chiar figuri alungite și aproape firave, dar în execuția definitivă revine și renunță la această idealizare în gen italian. Acest tablou face mare impresie. Este de o factură care n-a fost niciodată practică de un flamand. Dar, surpriză! Tabloul lui Abraham Janssens nu face mai puțină impresie. În compoziția alegorică *Scaldis și Antverpia*, acest pictor se afirmă ca un veritabil emul al confratelui său. Desen, dinamic mușchiulaturi puternice, contrast de lumini și umbre în maniera lui Caravaggio, s-ar spune că cei doi bărbați s-au înțeles spre a dovedi că pictura italiană comportă o altă lecție — și cît de vie — față de aceea practică de aproape un secol de acești bieți romaniști din Țările de Jos. Și cu atît mai bine dacă există emulație ! Lui Rubens, bineînțeles, nu-i e teamă. Să i se încredințeze alte opere și se va vedea ! În curînd va fi servit conform dorințelor sale. La intervenția prietenului său Cornelis van der Geest, preotul și epitropii bisericii Sfînta Walburge îi comandă un retablu de mari dimensiuni și trei mici compoziții, ca să împodobească altarul principal. Se cade de acord asupra unui preț, cu care se poate întreține o familie, în belșug, timp de mai mulți ani. Iată în sfîrșit, un prilej să-și arate din plin măsura. Rubens pictează o *Ridicare a crucii*, care stîrnește senzație. Mai mult decît în *Închinarea magilor*, pictată în lățime, găsește aici mijlocul să se afirme. Lirismul are nevoie să se înalțe. Mișcarea în *Închinarea* era redusă la linii secundare, scena fiind statică prin natura subiectului. În *Ridicarea crucii*, dimpotrivă, subiectul este acțiunea. Nu are rost să cauți mișcare în atitudinile savant studiate, în cutele capricioase ale rochiilor. Statice sînt orizontalele și verticalele, dar diagonalele sînt dinamice. Totul este mișcare în această operă impetuoasă și totul este bucurie. Da, bucurie ! Bucuria efortului realizat cu veselie bucuria corpurilor sănătoase, bucuria mușchilor puternic dezvoltăți, 82

bucurie chiar și în acel trup al lui Cristos, puternic și ferm, ca al unui Zeus olimpian! Bucuria lui Rubens, care se lasă pradă unei beții dionisiace, uitînd aproape tema călăuzitoare. Bucuria vieții nemuritoare, care răspunde morții. Dragoste de viață, care transfigurează pînă și tema morții. Fără îndoială, Rubens n-a făcut-o într-adevăr. Pensulele sale depășind poruncile rațiunii i-au exprimat sufletul, sufletul familiei Rubens împletit cu cel al familiei Pypelinx, acest suflet aderînd la viață cu pasiune, acest suflet copleșit de încercări, atins de moarte dar renăscînd de fiecare dată din tenebre, ca să țîșnească spre lumină! Dar cei care admiră *Ridicarea crucii* nu se gîndesc la toate acestea și, după cît se pare, pictorul mai puțin ca oricine. Ei contemplă o operă care, prin jocul îndrăzneț al formelor, eclipsează toate tablourile din bisericile lor. Și cei mai ageri probabil că-și spun, că după cîte s-ar părea, li s-a născut un mare artist.

VII. AVEREA ȘI GLORIA

1611—1618

Viața este frumoasă. În luna martie 1611, Peter Paul devine tatăl unei fete, Clara Serena. Filip e nașul ei. Elevii se îmbulzesc din toate părțile și trebuie să refuze pe mulți, cel mai sigur mijloc de-a fi solicitat și mai mult. Lucrul nu stagnează. Totul merge bine.

Dar succesele vieții sînt precare și, cum a spus Maria Pypelinx, «dacă sîntem siguri că murim, nimic nu este mai nesigur decît ceasul morții». Membrii familiei Rubens au fost totdeauna loviți de sfîrșituri brutale și premature. În ultimele zile din august, fără să fi fost bolnav, Filip Rubens moare în vîrstă de treizeci și opt de ani abia. Peter Paul își plînge cel mai bun prieten. Într-un mod decent, cum se cuvine unui om care se laudă cu stoicismul său. Aceasta este doctrina la modă. Justus Lipsius nu jura decît pe Seneca și Justus Lipsius, cu toate că a murit în 1606, se mai bucură totuși de trecere în rîndurile umaniste din «Belgia», acest nume pe care ei l-au pus la loc de cinste spre a desemna țara lor. Pentru epitaf, Peter Paul, nu prea sigur de cunoștințele lui de limbă latină, îl va pune la contribuție pe Balthasar Moretus. Acesta îl va chema în ajutor pe Woverius, care va cere sfatul lui Jean Brant și al lui Hemelarius. Pentru că un epitaf trebuie să fie pompos și demn de antici, așa e datina. În ce privește contribuția lui, Peter Paul va proceda mai bine, va

adăuga epitafului un tablou făcut de mîna lui. Peter Paul, care era deja tutorele copiilor Blandinei, va avea grijă, în aceeași calitate, de cei doi copii lăsați de Filip. Ca pe vremea Mariei Pypelinx, trebuie să-și concentreze toate forțele asupra celor în viață și să reînceapă lupta. Filip lasă o operă inedită: *S. Asterii Episcopi Amascae Homiliae Graece et Latine*. Este o lucrare erudită, vrednică într-adevăr să-i cinstească memoria. Va fi editată datorită lui Jean Brant, cumnatul defunctului și socrul lui Peter Paul. Acesta din urmă va face desene, care vor fi gravate de Cornellis Galle Bătrînul¹.

La începutul lui septembrie gilda archebuzierilor, al căror șef este Nicolas Rockox, comandă lui Rubens un mare triptic pentru altarul ei din catedrală. Opera trebuie să glorifice pe patronul lor, Sfîntul Cristofor. Afară de o indemnizație de 2.400 de florini, artistul va primi un teren lîngă noua sa proprietate de pe « Wapper ». Cînd, pentru a judeca munca sa, membrii gildei se duc în vizită la pictor, mare le e surpriza: panoul central reprezintă *Coborîrea de pe cruce*; iar pe volesturi ei descoperă *Vizitațiunea* și *Prezentarea la templu*. Zadarnic își caută ei sfîntul patron. El rămîne invizibil, în afara marginilor exterioare ale volesturilor. Demnii archebuzieri sînt gata să protesteze împotriva acestei excluderi, dar Rubens le arată că toate aceste personaje reprezentate sînt « Purtători ai lui Cristos » și acesta este înțelesul grecesc al lui Cristofor. Aceste jocuri de cuvinte încîntă atît pe născătorul lor cît și pe ignoranții cărora le sînt propuse. Rubens adoră acest limbaj simbolic. Îl folosește tot atît de bine în pictură, ca și în numeroasele desene pe care i le furnizează lui Balthasar Moretus. Ignoranții socotesc că bufnița este semnul disprețului, după sensul peiorativ pe

---

¹ Cornellis Galle, poreclit Bătrînul (1576—1650) aparține unei renumite familii de gravori olandezi, el fiind cel mai ilustru. Membru al gildei din Anvers din 1610, el a trăit multă vreme la Roma. (N. tr.)

care flamanzii îl acordă acestei păsări de noapte. Pictorul răspunde că această pasăre este simbolul înțelepciunii. Un vultur și un păun, însoțiți de o tortă, stele și un curcubeu, înseamnă căsătorie. Un altar reprezintă pietatea; un vas, religia și o farfurie, obiectele sfinte. Poezia este o liră înconjurată de iederă. Războiul, un fulger, iar pacea, un caduceu. Dar un lanț de medalii? Strămoșii. Este de ajuns să amesteci în mod subtil aceste elemente diverse ca să obții un adevărat limbaj. Iată geniul artei. Lui Mercur, îi oferă pană și pensule. Dă ajutor naturii. Aceasta vrea să însemne că exercițiul și darurile naturale combinate îl formează pe artist. Nu este, oare, limpede?

Încă de pe cînd a pictat pentru primăria orașului o *Închinare a magilor*, Rubens a făcut o frumoasă impresie. Cu *Ridicarea crucii*, a vrut să dea o lovitură hotărîtoare. În ambele cazuri a jucat cartea sa cea mai sigură: mișcarea. Dar a înțeles că mișcarea însăși trebuie să fie disciplinată. În loc de tumultul puțin haotic al primei lui opere, a realizat, în cea de a doua, o compoziție în diagonală. Ciorchinii aceia de mușchi umflați și încordați în jurul acelei cruci, iată ceea ce în Flandra nimeni nu-i în stare să facă și succesul corespunde așteptării sale. Nimeni nu se mai gîndește să conteste evidenta lui supra-mărie. De aceea el își permite să atenueze mișcarea din *Coborîrea de pe cruce*. Diagonala *Ridicării* se îndoaie într-un S mlădios. Compoziția este mai puțin tumultoasă, armonia mai bine ordonată. Dar mișcarea rămîne simburile limbajului său pictural. Fiecare personaj este în mișcare, fiecare gest, fiecare bucată de stofă prelungește arabescul în jurul unui motiv luminos, care imprimă ansamblului ritmul său nobil. Operă plină de sănătate, operă plină de viață, cu tot tragicul subiectului. Dacă, în umbre, coloritul păstrează cîteva reflexe întunecate, aceasta e din cauză că n-a fost uitat Caravaggio. Toate personajele sînt niște atleți cu mușchi puternici, iar Cristos, cu toate că are o culoare

lividă, e cel mai puternic dintre toți. Nu este, orice s-ar spune, o operă dureroasă. Ea evocă într-adevăr, drama Golgotei, dar pe de altă parte, se conformează acestui spirit nou al Contrareformei, care pune accentul pe frumusețea formelor, pe fastul religiei.

Succesul *Coborîrii de pe cruce* este și mai mare. Comenzile se îngrămădesc. Peste tot se înalță altare, se construiesc sau se repară biserici și capele. Pretutindeni, se cer imagini strălucitoare, care izbesc prin intensitatea vieții, fără să sperie printr-un patetism exagerat. Contrareforma face să sufle un vînt de optimism asupra bisericii, Rubens, artist optimist prin excelență, devine promotorul acestei noi concepții.

Arhiducele nu-l uită pe pictorul anversez. În 1613, îi comandă o *Înălțare a Maicii Domnului* pentru biserica la Chapelle din Bruxelles. Anul următor, cînd Isabella Brant naște un băiat, arhiducele consimte să fie nașul copilului, care va purta prenumele de Albert. Sărbătoarea sfinților săi patroni coincide în același an cu sfîrșitul decanatului său la confreria romaniștilor, funcție pe care a exercitat-o timp de un an spre deplina sa satisfacție. El afirmă că a «îndeplinit perfect toate solemnitățile legate de această funcție, ca missa cîntată, missa de seară pentru salut și missa de requiem pentru confrății decedați precum și un banchet dat la mine acasă, și cum cheltuielile depășesc foarte mult sumele încasate, mi se pare inutil de a da socoteală amănunțită, căci dăruiesc gildei ceea ce ea îmi datorează». După care el oferă «două mari efigii pictate de mîna lui pe panouri care înfățișează pe susnumiții Sfîntul Petru și Paul».

Să muncești mereu, să acumulezi opere, să crezi viață. Să construiești. Să te crezi nemuritor. Din anul 1610, Rubens are o casă situată pe strada care merge de-a lungul canalului «Wapper», lîngă Meir. A așteptat vreo patru ani înainte de a începe construirea palatului pe care îl visează. Casa străveche, pe care o va păstra, este simplă:

87 la parter, o ușă mare și cinci ferestre cu cerce-

vele; la etaj, șase ferestre identice; acoperișul e străpuns de două lucarne și flancat de un pinion în formă de fortificație în unghi. Rubens îi adaugă o aripă cu totul diferită: cinci ferestre înalte, deasupra cărora sînt alte cinci ferestre mai mici, care depășesc cu un etaj aripa veche. Un acoperiș, cu o cornișă largă, împodobit cu un cadran solar, acoperă această construcție nouă.

Cu toate că îi plac decorațiile luxuriante, Rubens nu se va osteni deloc să înfrumusețeze fațada acestui important edificiu. Este oare din cauza « Wapper »-ului, acest canal murdar, care împiedicînd reculul, ar zădărnici orice efort în acest sens? Sau, un șiretlic? Modestia exteriorului trebuia oare să contribuie ca surpriza vizitatorului, odată ce a trecut pragul, să fie și mai mare? Căci nu trebuie să ne lăsăm înșelați: Rubens își amintește de Roma, de Veneția și de Genova. Vrea să construiască un palat care să nu fie cu nimic mai prejos decît aceste splendide exemple. Din prima clipă, vei rămîne înmărmurit de admirație. Poarta de la intrare dă într-un mare vestibul. La dreapta, o scară monumentală, opera sculptorului Hans van Mildert, duce la etajul noii clădiri.

Curtea este închisă de un portic care leagă construcția veche cu cea nouă. Are înfățișarea unui arc de triumf. Pe balustrada care îl încununează, se vor înălța o Minervă, o Pictura și două vase monumentale. Se citesc, de asemenea, în cartușe¹, două citate din Juvenal: « *Permites ipsis expendere numinibus, quid Conveniat nobis, rebusque sit utile nostris. Carior est illis homo, quam sibi* » și « *Orandum est, sit mens sana in corpore sano. Fortem posce animum et mortis terrore carentem... Nasciat irasci, capiat nihil* »². În fundul

---

¹ Chenar cu marginile ornamentale, al cărui spațiu liber este rezervat unei inscripții, unei embleme și care se afla, de obicei, pe frontonul unui edificiu, pe o coloană, deasupra unei uși (N. Tr.)

² « Îngăduie prin înseși puterile cerești dezvoltarea a ceea ce ne poate fi folositor. Omul acela este mai prețios

grădinii, în axa curții, un mic pavilion va fi decorat cu o statuie a lui Hercule; între coloane, Bachus și Ceres și, într-o nișă, deasupra intrării, Abundența. În sfârșit, la stînga, între curte și grădină, « o sală de formă rotundă ca templul Panteon, care se află la Roma și unde lumina zilei nu intră decît pe sus și printr-o singură deschizătură, care este centrul domului ». Această sală va adăposti busturi, statui antice, tablouri aduse din Italia și alte obiecte rare și prețioase, cum ne va informa un martor ocular.

Ce măreție în acest decor! Sculptură de jos pînă sub cornișă: basoreliefuri, altoreliefuri, lucrări în ronde-bosse, festoane și ghirlande. Coloane și nișe, frontoane și balustrade, console și vase, busturi și statui vor alcătui un ansamblu de o copleșitoare bogăție. Și nu e totul. În spatele casei, grădina se întinde cît toată lățimea ei și depășește chiar puțin spre dreapta. Că e concepută în stil italian, se înțelege de la sine. Drepte și segmente de cerc vor alcătui partere juxtapuse cu pricepere. Și dacă portocalii sînt indispensabili pentru a evoca peninsula, micșunelele și lălelele vor reprezenta flora țării.

Acesta este visul lui Rubens. Acesta este visul lucid pe care îl realizează minuțios. După ce va desena planurile, va supraveghea lucrările, va îndruma diverși colaboratori ca să lucreze potrivit voinței sale neînduplecate. Este deprins să lucreze astfel.

Gravorii care îi reproduc operele trebuie să se supună legii sale, căci el nu vrea să știe nimic despre tehnica meticuloasă pe care au ilustrat-o familii întregi de gravori renumiți: Collaert Galle, Wierix. Li trebuie interpretări mai picturale și dacă acul de gravat nu-i suficient, acva-forte să-i vină în ajutor. Puțin îi pasă că impune nobilei gravuri cu acul o servitudine

---

altora decît lui însuși». « Trebuie să ne rugăm ca mintea să ne fie sănătoasă în trup sănătos, să dobîndim suflet tare și lipsit de spaima morții... Cel ce se naște mînios nu va obține nimic. » (N. Tr.)

care se învecinează cu trădarea. Vrea ca toate nuanțele paletelor să fie reproduse prin transpuneri savante. Nu este un lucru ușor. Din numeroșii gravori Galle care mînuiesc acul de gravat, doar Cornelis Bătrînul se bucură de bunăvoința sa, fără să izbutească să-i dea deplină satisfacție. Pentru a-și realiza intențiile se va adresa chiar și în străinătate. În Olanda, mai mulți lucrează pentru el: Willem Swanenburg, Jan Muller și Jakob Matham.

Tot așa i-a format pe pictorii care îi folosește. Îi va îndruma și pe sculptori, căci arta lor trebuie să urmeze curentul general. Michelangelo a arătat calea: mai bine decît Donatello sau Verrocchio, a știut să redea mișcarea. Cu mai puțină vigoare și mai multă grație, un flamand pe drept celebru acolo, i-a dus mai departe lecția. Este Jean de Bologne, care tocmai murise la Florența, în 1608. Rubens nu așteaptă decît prilejul ca să impună, în acest domeniu, acest nou stil compatrioților săi.

A cîștigat mulți bani, dar îi trebuie și mai mulți. Bani sînt mijlocul care îi va îngădui să se impună și să cucerească puterea. Nu a uitat copilăria și veșnicile griji ale părinților săi. Săracul este compătimit, dar adesea disprețuit. În viață trebuie să reușești. Bani mai întîi, pentru posibilitățile pe care le oferă. Dar trebuie să meargă mai departe, să urce toate treptele. Pentru început, trebuie să domine pictorii, confrății săi, nu numai cu paleta în mînă, printr-o măiestrie indiscutabilă, dar și prin fastul unei vieți luxoase. Căci, dacă pictorii buni sînt sensibili la cuceririle estetice ale unuia dintre ei, mediocrii sînt hipnotizați de succesele sale sociale. Cînd vrei să reușești, nu trebuie să neglijezi pe nimeni și mediocrii sînt pretutindeni o mulțime. Trebuie să urci mereu, să ajungi să fii pe același plan ca aceia care stăpînesc lumea prin originea lor, să ajungi să-i tratezi de la egal la egal. Un om nu e decît un om și un titlu de noblețe nu-l schimbă cu nimic. Rubens n-are nevoie să meargă prea departe ca să afle ce înseamnă pentru un om de

rînd să fie la cheremul puternicilor lumii: umbra lui Jean Rubens va apare pentru a-i aminti la timp. Vreme de trei ani se va lucra la locuința princiară și în tot acest timp, Rubens muncește așa cum știe el. Schițează pentru prietenul său Moretus titluri pe care Theodor Galle le va grava. Schițează cu vîrfurile pensulei nenumărate compoziții pe care ajutoarele lui le vor relua în mare. Colaboratorii săi specializați vor trata părțile care le revin, iar el va retușa aceste tablouri înainte de a le preda clientului. Pictează și el însuși uneori o figură, rareori o pînză întregă, pentru a demonstra că rămîne maestrul de neegalat. Căci dacă practică în atelierul său diviziunea muncii, dacă folosește serviciile unui Jan Bruegel, unui Frans Snyders și multor altora, el rămîne cel care îi însumează pe toți și îi depășește, jucîndu-se chiar și în specialitatea lor. Principi, prelați, mari seniori și notabili bogați îi solicită opere făcute de mîna lui și adeseori trebuie să se mulțumească cu o lucrare de atelier, după o schiță a maestrului și doar retușată de el. Iată o nouă *Închinare a magilor*, mai puțin pompoasă, mai puțin strălucitoare decît prima. Va lua drumul spre Malines, pentru a împodobi biserica Sfîntului Ioan. Și, iată o uriașă *Judecată de apoi*, destinată altarului principal al bisericii iezuiților din Neuburg. Wolfgang Wilhelm de Bavaria, duce de Neuburg a făcut comanda. Scăpat recent, datorită lui Spinola, dintr-o situație foarte critică, acest catolic de dată recentă a început să-și înfrumusețeze bisericile... *Judecata de apoi* este un imn de glorie închinat trupului omenesc. Nudurile se înlănțuie și se suprapun și aleșii sînt ceva mai puțin tumultoși decît grupul damnaților. Pînă acum s-au văzut mușchiulaturi masculine, iată în sfîrșit femei goale cu trupuri planturoase. Dar imaginea lui Dumnezeu este lipsită de amploare și nu domină. Nu este decît o figură printre atîtea altele, în jurul unui spațiu central gol. Dacă ansamblul dovedește multă mișcare, compunerea lasă de dorit. Este bine să-ți amintești de Miche-

langelo, dar nu oricine vrea poate ajunge la geniul compoziției sale.

Rubens pictează pentru același duce o *Vînătoare de lei*. La drept vorbind, este mai mult o luptă decît o vînătoare. Lovituri de colți și de gheare, cai furioși zvîrlind din copite, spade, arcuri și lănci. Peisajul este redus la un crîmpei de orizont. Rubens adoră acest subiect, pe care îl va relua fără să obosească. Gustul lui pentru mișcare și strălucire, cunoașterea aprofundată a anatomiei și a racursiului se pot manifesta în voie. Cu siguranță că și-a amintit de o operă, după care a copiat fragmente în Italia: *Bătălia de la Anghiari* a marelui Leonardo; dar cine a pictat înaintea lui, în atitudini pe cît de dificile pe atît de neprevăzute lei, lupi și leoparzi? În ceea ce privește caii, el este din totdeauna admiratorul lor cel mai credincios: a creat un tip de cal ideal cu capul fin și crupa mare, picioare nervoase, lungi coame fluturînd și cozi asemănătoare unor panașuri, nări fremătînde și priviri de foc. El a asociat acest cal portretelor, vînătorilor, luptelor, scenelor religioase și îi va consacra una din operele cele mai lirice și cel mai armonios echilibrate, cu tot tumultul subiectului, *Bătălia amazoanelor*.

Ocazional, Rubens pictează și pești, ca în *Pescuitul miraculos*, comandat de breasla pescarilor pentru altarul lor de la biseria Notre-Dame-par-delà-la-Dyle, din Malines. Este o operă de o vigoare nemaipomenită. Corpurile bronzate ale pescarilor, încordate de efort, fac un puternic contrast cu figura calmă a lui Cristos. Dar pe lîngă scene religioase, care se repetă și se multiplică, *Jeluiirea lui Isus*, *Femeia adulteră*, *Fuga în Egipt*, *Îndoiala Sfîntului Toma*, *Coborîrea de pe cruce*, *Închinarea magilor*, *Punerea în mormînt*, *Cristos în iesle*, *Predarea cheilor Sfîntului Petru*... Rubens pictează, cu plăcere crescîndă, subiecte mitologice. Acest furnizor abundent al Contra-reformei este prea format de spiritul păgînismului pentru ca zeii Olimpului să nu se unească frățește cu eroii Vechiului și Noului Testament.

Frumos prilej de a glorifica, întocmai ca un Tițian sau un Correggio, nudul feminin.

Nudului masculin, bronzat, puternic și mușchiulos, el îi opune albeața strălucitoare și durdulie a femeii din nord. Italienii preferă carnațiile aurii, formele îndulcite și savant idealizate. Rubens transcrie și el, dar în felul lui, și astfel se precizează tipul de femeie care nu-i aparține decât lui: înaltă, pîntec rotunjor, șolduri masive, spate gras și sîni mai degrabă mici. Pentru transparența carnației, își va modela volumele cu albastru deschis și va pune accentele de umbră cu carmin pur! Ea se va numi Venus, Diana sau Cibeles, e prezentă la bacanale, va fi alături de Silen beat. Uneori, ca în *Fiicele lui Leucip* ajunge, prin balansarea iscusită a formelor și a culorilor, la una din reușitele desăvîrșite ale picturii decorative. În zadar vei căuta vreun accent dramatic în această operă armonioasă, în care frumusețea bărbaților și a cailor nu face decât să exalte trupurile strălucitoare ale celor două femei goale. Și ce importanță poate să aibă dacă Van Dyck a colaborat la această operă magistrală! Nu se spune oare că acest uluitor ajutor a executat aproape singur una din renumitele *Bacanale*? Dar maestrul este totdeauna acela care conduce totul. El este acela care concepe și al cărui stil suveran îi antrenează pe ceilalți. Se vede bine aceasta în portret.

De cînd s-a întors la Anvers, a pictat un număr mare de portrete și succesul lor e mare. Și în acest domeniu răstoarnă toate ideile învechite. Maeștrii Țărilor de Jos au fost totdeauna excelenți portretiști. În secolul precedent familiile Mabuse, Key, Moro, Pourbus, au ilustrat genul cu opere care uimesc prin stilul și pătrunderea lor psihologică. Rubens îl va lărgi într-un sens pur decorativ. Profunzimea pierde desigur, dar însuflețirea execuției te face să treci peste acest amănunt. Modelele sînt executate cu impetuozitate, idealizate după dorință, iar decorul care le înconjoară le situează în ambianța socială, ceea ce trebuie să le placă mai mult decât un

document psihologic, prea exact. Acest stil decorativ n-a fost inventat de Rubens, dar el a știut de minune să profite de lecție. Jocul stofelor și al bijuteriilor, gulerașele plisate, și scrobite și coleretele, penele și celelalte accesorii îi îngăduie să treacă repede pe deasupra feței, nu pentru că o disprețuiește, ci pentru că nu e decît un element printre atîtea altele. Chiar cînd se pictează pe el însuși, socotește că e inutil să exploreze în adîncime studiul său. De două ori, se va picta fără pălărie. Întîi în cei *Patru filozofi*, în tovărășia lui Justus Lipsius, Woverius și a fratelui său Filip; apoi singur. Cum începe să chelească, se va acoperi cu o pălărie mare de fetru... Individul îl interesează mai puțin ca omul, omul universal, care se confundă cu viața însăși, această Viață, care este reprezentarea omului. Și aceasta explică dragostea lui pentru *putti*¹, care se afirmă pretutindeni, atît în scenele religioase cît și în cele mitologice. Acești *putti* îi populează cerurile sau se pierd printre oamenii mari și uneori sînt ei înșiși vedete, ca în acea încîntătoare *Ghirlandă de fructe*. Există oare ceva mai fermecător decît șapte copilași rotofei, trandafirii, care transportă fructe? Imn de bucurie și încredere, aceasta este opera unui om care opune tuturor încercărilor posibile încrederea neclintită în viață.

Însetat de toate plăcerile, de cele mari ca și de cele mici: geniu, putere, bani și mici satisfacții ale amorului propriu, acesta este Rubens.

Cei patru filozofi... În realitate, nu există nici un filozof printre ei. Cu toate pretențiile lui de stoicism, Justus Lipsius, savantul filolog, rînd pe rînd catolic, luteran, calvinist, apoi din nou catolic, nu este decît un om foarte slab. Filip Rubens și Jan Weverius sînt două exemplare ale acestui umanism septentrional, care se reduce la explicațiile autorilor. Peter Paul se consacră și el acestui spirit. Mai puțin savant decît acești campioni ai epistolei latine, se mulțumește să-și

---

¹ În italiană, în original, copii. (N. tr.)

umple scrisorile cu citate. Singurul filozof prezent, dacă îndrăznim să spunem așa, este bustul lui Seneca, idolul acestor domni. De altfel, acel Seneca, curtean copleșit cu favoruri și cămătar bogat, nu era decît un stoic aparent. S-a afirmat chiar că acest personaj nu era Seneca, ci Filetas din Cos... Puțin interesează. Greșeala e ome-nească. (Ar trebui să spunem: *Errare humanum est*). *Cei patru filozofi*, asta sună frumos. Dacă Rubens execută portrete cu 14 florini și 8 cenți, el cere 1600 florini pentru un triptic și 3500 pentru *Judecata de apoi*. Portrete, scene de vînătoare, scene religioase sau mitologice, toate subiectele, toate dimensiunile și aproape pentru toate prețurile...

Ajutat de Van Dyck, pictează pentru neguțătorii genovezi șapte cartoane de tapiserie, care istorisesc povestea tragică a consulului Decius Mus. A picta cartoane de tapiserii înseamnă a sluji o foarte veche tradiție, a alimenta un artizanat care și-a cucerit în Țările de Jos titluri de noblețe. După ce i-au detronat pe cei din Arras, tapiterii din Bruxelles au devenit cei mai renumiți din creștinătate. Lor le-a încredințat Rafael execuția suitei sale *Faptele apostolilor*. Însărcinat de pictorul din Urbino să supravegheze această lucrare, Bernard van Orley se dovedi, puțin după aceea, un cartonist de talent cu *Vînătorile lui Maximilian* și *Istoria lui Abraham*. În cartoanele lui, Rafael răstoarnă toate noțiunile acceptate, punînd accentul pe subiect în detrimentul decorației, pe care o lasă deoparte. Predecesorii săi au tratat totdeauna subiectul într-o manieră pur decorativă. Cu el, subiectul devine narativ, ca în frescă. Inovația nu a fost poate, fericită, dar prestigiul lui Sanzio e destul ca s-o impună. Bernard van Orley nu a fost singurul care să urmeze acest exemplu. Rubens îl supralicitează chiar: narativ, ca Rafael, se folosește în plus din plin de mișcare. Ansamblul este, neîndoielnic, destul de haotic, echilibrul între diversele cartoane nu este destul de sigur, dar puțin îi pasă; îi este de ajuns că și-a

95

putut afirma stilul într-o formă de artă care i-a scăpat, adică să marcheze o nouă victorie. Și lucrătorii din Bruxelles care minuiesc spata i-o vor țese, amestecînd cu pricepere fire de lînă, de mătase, aur și argint...

Atelierul lucrează cu randament deplin și banii curg din belșug. Cu atît mai bine, căci îi trebuie bani mulți ca să-și termine luxoasa locuință. Odată construcția isprăvită, trebuie să înceapă amenajarea interiorului. Cămine de marmură, piele de Cordoba, lustre și covoare, mobile sculptate, totul trebuie să concureze ca să dea o impresie de bogăție și măreție.

Locuința lui Rubens este fără îndoială cea mai frumoasă din Anvers și doar aceea a prietenului său Balthasar Moretus poate să rivalizeze cu ea. Din anul 1610, acesta a devenit conducătorul ilustrei tipografii. Sufletul bătrînului Plantin pare să re trăiască în el. Ca și bunicului său, îi place să se înconjoare de savanți și artiști. Rubens îi va executa o serie întreagă de portrete: Plantin și soția sa Jeanne Rivière, «cumătra Johanne», cum o numea în mod familiar arhetipograful¹; Jean Moretus și soția sa Martine; rudele lui Jean: Jacques Moerentorf și soția sa Adriana Gras; savantul umanist Justus Lipsius; teologul elenist și latinist Plantinus; eminentul geograf Abraham Ortelius² și Montanus, teologul spaniol; toți aceștia au servit, în diferite calități, renumele tipografiei, justificînd prin prietenia lor, versurile lui Plantin.

«S-ajung nu mi-a fost dat
maestru ori harul vreodat'
Deci mi-am luat drept țintă
o cale, cărări, drum
spre-a dobîndi-acum
buna lor voință».

¹ Acest titlu de «arhetipograf» a fost acordat oficial lui Plantin de către Filip al II-lea. (N. tr.)

² Abraham Ortelius (1537—1598), mare geograf și cartograf flamand. A întocmit un important atlas *Theatrum orbis terrarum* (1570). (N. tr.).

Moretus, om fin și cultivat, are gusturi care înclină mai curînd spre trecut. O va dovedi cînd își va mări în mod considerabil renumita lui locuință. Rubens are gusturi moderne. De aceea nu se mulțumește să-i furnizeze desene prietenului său, ci îi impune și un stil nou. Întocmirea severă a edițiilor din secolul al XVI-lea va fi răsturnată în profitul amploarei, adeseori emfactice, a barocului. Subjugat de acela pe care nu încetează să-l numească « Apelles al nostru », Moretus se bizuie, în întregime, în materie de estetică, pe strălucitul său colaborator. El invocă bucuros autoritatea lui, pentru a rezolva orice diferend în această materie.

Cînd Theodore Galle a gravat primele sale desene pe aramă, se zice că Rubens a refuzat planșele. În toate lucrările, el este căpitanul. Datorită lui, oficina plantiniană va crea remarcabila carte a secolului al XVII-lea, al cărei conținut, din păcate, nu corespunde deloc, aspectului luxos. Sub domnia arhiducilor, literatura pare moartă. Cărțile nu tratează decît despre erudiție sau despre evlavie, la adăpostul unui umanism întîrziat. Aceste lucrări, pedante dar fără valoare, cu toată gravitatea lor, oferă lui Rubens prilejul să multiplice motivele alegorice, adeseori confuze și atît de încărcate încît locul rezervat titlurilor se află redus de multe ori la a opta parte din compoziție. În decursul anilor el va varia ordonanța acestor desene, fără să acorde vreodată un loc mai considerabil tipografiei. Totdeauna precumpănește decorația. Nu este aceasta un fapt semnificativ? Cărțile oamenilor, ca și poveștile despre zei sau despre sfinți, nu sînt decît pretexte, care îi îngăduie să se exprime după placul său, în schimbul unei redevențe echitabile.

În luna martie 1618, Isabella Brant naște al doilea băiat, Nicolas. El e ținut deasupra cristelniței de către Andréa Picheneotti, reprezentînd pe naș, marchizul Nicolo Pallavicini, un nobil genovez, pentru care Rubens a lucrat deja. Peter Paul socotește desigur că nu trebuie să neglijeze nici un atu. Capitala liguriană și orașul cal-

deean au menținut totdeauna raporturi excelente. Nu este rău să introducă în joc un marchiz bogat. În istoria orașului Anvers, prietenia și negoțul se confundă ușor, iar Peter Paul este un bun cetățean al orașului Anvers. Dacă Fecioara Maria veghează în efegie asupra primăriei orașului, în sufletul locuitorilor trăiește mai ales zeul Mercur. Se pare că zeul Mercur îl îndeamnă pe Rubens să intre în legătură cu sir Dudley Carleton, ca să obțină marmuri antice în schimbul câtorva pînze. Anul trecut a și făcut un troc cu acest diplomat englez: un tablou de vînătoare pentru un colier de diamante. Combinația trebuie să-i fi plăcut. În noua lui casă, cîteva antichități ar face figură bună. Ar completa în mod fericit piesele aduse din Italia. În plus, posibilitatea de a le achiziționa fără a desface punga e ispititoare. Sir Dudley Carleton este ambasadorul Angliei la Haga. A fost timp de cinci ani însărcinatul cu afaceri la Veneția și se spune că a fost prietenul puternicului marchiz de Buckingham, favoritul lui Jacob I. E un personaj foarte important, trecînd drept un mecena. Este dintre acei protectori ai artelor a căror specie e nemuritoare: ei cumpără, schimbă, revînd și generozitatea lor sfîrșește totdeauna prin a lăsa un oarecare profit involuntar. În timpul șederii sale în Italia, sir Dudley a avut pasiunea pentru marmurile antice, dar nu în așa măsură încît să nu se poată despărți de ele: consimte totdeauna la aceasta pentru a-și îndatora prietenii, în schimbul unui oarecare cîștig. Pentru moment, această plăcere este serios contrariată: burghezii cumsecade din Olanda nu se interesează decît de pictură. Diplomatul englez este dispus să schimbe ce i-a rămas din sculpturi pe tablouri bune. Pictorii din Olanda sînt puțin cunoscuți, dar numele lui Rubens este celebru... Iată două interese care se împletesc bine !

Pentru a începe negocierile, Peter Paul delegă un pictor din Haarlem, Franz Pieterssen de Grebbel, pe care îl prezintă favorabil. « Este o persoană onorabilă, bucurîndu-se de o bună repu-

tație, a cărei sinceritate este vrednică de încredere. » Omagiu destul de neașteptat, căci acest Grebbel e un individ puțin recomandabil. Este adevărat că se poate greși din ignoranță: cine n-a exprimat judecăți eronate despre contemporanii săi !

Negocierile ajung repede la bun sfârșit. Rubens oferă douăzeci și patru de tablouri, dintre care multe de dimensiuni mari. El prețuiește valoarea ansamblului la 6000 de florini. Sir Dudley Carleton, care nu e un nepriceput, verifică minuțios lista, dă de o parte tablourile care nu sînt făcute de mîna maestrului, plus un tablou mare, socotit prea incomod. Socoteala lui Rubens se vede redusă la 3000 de florini. În afară de aceasta, englezul propune o soluție nouă: plata se va face jumătate în tablouri, jumătate în tapiserii de Bruxelles ! Anversezul este destul de surprins, căci el credea că va dobîndi colecția fără să dea nimic din buzunar. Șiretul Carleton poate mult și bine să pretindă că aceasta nu schimbă nimic din troc, căci după cum scrie Rubens: « Oricine este mai risipitor cu roadele care cresc în grădina lui, decît cu cele cumpărate din tîrg ». Or, tapiseriile sînt fructe de pe piață și pictorul oftează: « Anul acesta am cheltuit cîteva mii de florini pentru domeniul meu. » Celălalt, imperturbabil, îi garantează că « va avea cea mai frumoasă și valoroasă colecție de marmuri antice, pe care nimeni — prinț sau amator — nu o posedă de această parte a Alpilor. » Are de ce să-ți lase gura apă ! Peter Paul nu se dă bătut: va adăuga cîteva pînze pictate de mîna lui și va plăti 2000 de florini pentru tapiserii. La urma urmei, la el simțul practic nu-și pierde niciodată drepturile: el pretinde și « lăzile de lemn în care au fost trimise din Italia în Olanda, sculpturile ». Nu sînt avantaje mici ! De data aceasta afacerea este încheiată.

La începutul lunii iunie, Rubens intră în posesia antichităților sale. Colecția Carleton cuprinde nu mai puțin de o sută patruzeci și două de piese: capete, busturi, torsuri și fragmente de statui.

Poate că nu sînt piese de primă importanță. Sir Dudley — « cuvînt de gentilom ! » — și-a lăudat puțin marfa, dar Peter Paul nu rămîne mai prejos — « cuvîntul unui om cumsecade ! » — și ar dovedi rea voință făcînd mofturi. Și apoi, valoarea negociabilă a acestei colecții nu este de neglijat. Toată lumea o știe și vorbește despre asta. Rubens își poate împodobi locuința cu statui de marmură, cum a acoperit-o deja cu tablouri. Casa lui n-are pereche. Iată în sfîrșit cadrul demn de acela pe care Balthasar Moretus, după Baudius, l-a numit « Apelles al veacului nostru ».

VIII. UZINA LA LUCRU

1618 — 1622

Uzina lucrează.

În jurul maestrului gravitează numeroși sate-liți. Alături de acești rindași ai picturii care sînt ucenicii, întâlnești acolo un mare număr de artiști compleți. Mai întîi, Jan Bruegel, poreclit Bruegel de Catifea, din pricina, se spune, a gustului său pentru acest material. După o lungă ședere în Italia și călătorii în Germania, locuiește, din anul 1579, la Anvers. Operele lui sînt foarte căutate și la prețuri foarte bune. De aceea trăiește în îndestulare, ceea ce îi îngăduie să-și satisfacă gusturi de colecționar. Este singurul descendent al marelui Bruegel care manifestă un talent, original. Cu egală măiestrie, pictează figuri, animale, flori, peisaje. Colaborează bucuros cu alți pictori. A împodobit cu chipuri, animale și flori peisajele lui Paul Bril și ale lui Josse de Momper. În schimb, îi va cere lui Van Balen, unui Franken, sau lui Rottenhammer,¹ să picteze chipuri în propriile lui peisaje. Ca pictor de flori, îi dispută lui Ambrosius Bosschaert gloria de a fi creat genul, dar viziunea lui este mai senzuală și mai bogată decît aceea a rivalului său, și împarte cu Gillis van Coninxlo, Paul Bril și Josse

---

¹ Johann Rottenhammer (1564—1625), pictor german. A trăit la Veneția, la Roma, stabilindu-se apoi la Augsburg. A pictat tablouri cu scene mitologice și istorice.

de Momper, cîntea de a fi creat un nou peisaj, căruia realismul și lumina îi conferă un accent mai viu, liric și familiar totodată.

Prieten cu Rubens din anul 1609, și mai în vîrstă cu nouă ani decît el, îmbină bucuros talentul lui subtil cu geniul impetuos al strălucitului său confrate mai tînăr. Și uneori rezultatul e o capoperă neașteptată ca aceea *Adam și Eva în Paradis*, în care Rubens se străduiește să picteze două nuduri delicate, ca să nu distoneze în peisajul rafinat al prietenului său. Cînd trebuie scrisă o scrisoare în italiană, Peter Paul servește de secretar benevol confratelui său și probabil că tot Rubens a scris cînd Bruegel semnaleză unui corespondent italian că Frans Snyders a pictat lucruri admirabile — *cose miracolose* — căci acest pictor animalier și de naturi moarte este prietenul amîndurora și un colaborator remarcabil al atelierului.

Snyders este un om amabil și blînd, cu fața palidă și delicată, cu păr castaniu, cu barbă ascuțită și mustăți fine. E cu doi ani mai mic decît Peter Paul. Continuator al familiilor Pieter Aertsen și Joachim Beuckelaer, creatori de naturi moarte monumentale, el își mlădiează maniera în contact cu italienii, pentru a-și găsi deplină sa înflorire sub egida lui Rubens. El opune bogăției planturoase, dar foarte materiale a înaintașilor sai, o concepție mai lirică, mai plină de însuflețire și, totodată, mai decorativă. Cu greu se poate vorbi de naturi moarte în fața acestor pînze care transformă produsele mesei — fructe, pește, vînat, păsări — în elemente de o elocvență eroică. Cumnatul lui e omulul său: acel chefliu vesel de Paul de Vos, care inspiră sănătatea și bucuria de a trăi, practică același gen și se străduiește să-și însușească același stil.

Cît despre Deodat del Monte, e «îndemînic în pictură și alte arte», pretinde Rubens, nu fără să exagereze. Acest vechi prieten, care a trăit alături de el în Italia, este un om bogat și foarte apreciat. Maestrul poate, fără să se înjosească, să declare că e colaboratorul lui:

în lume, aceasta înlocuiește cu ușurință talentul. Doi peisagiști, Jan Wildens, care a călătorit timp de cinci ani în Italia înainte de a intra în serviciul lui Rubens, și Lucas van Uden sînt pictori de talent, foarte capabili să împodobească fondurile cu peisaje compuse cu pricepere. Dar cel mai strălucit dintre toți, cel mai înzestrat, cel mai precoce maturizat, fenomenul atelierului, este Anthonis van Dyck.

Cu profilul său fin, părul vaporos, de un castaniu deschis, este frumos ca un paj, iar buzele sale cărnoase, sub mustățile subțiri, dovedesc că iubește viața cu aviditate. Părinții lui sînt înstăriți. Totul este ușor pentru acest copil răsfățat de soartă. La vîrsta de unsprezece ani este ucenic la Van Balen dar, la șaptesprezece ani, lucrează deja ca un maestru independent. Înainte chiar de a fi admis în ghilda Sfîntului Luca, Rubens și-l apropie și-i încredințează cele mai importante lucrări. Nu e specializat în nici un gen, pentru simplul motiv că le practică pe toate cu egală virtuozitate. Se povestește că într-o zi, cîțiva colaboratori avizi de a vedea lucrările personale ale maestrului, pătrunzînd în cabinetul acestuia, unul dintre ei a stricat din greșeală o pînză începută ; Van Dyck a fost singurul socotit în stare să repare stricăciunile ; se achită cu atîta iscusință de această treabă încît Rubens cu toate că nu a putut fi înșelat, nu a spus nimic, în semn de omagiu pentru priceperea colaboratorului său. Iată oamenii, sau cel puțin, cîțiva dintre ei, care alcătuiesc, în jurul patronului o falangă minunată. Unii sînt specialiștii unui gen, alții refac, în dimensiunile cerute, schițele maestrului. Schițele, asta-i treaba lui cea mai importantă. Pe panouri de lemn, care au rareori mai mult de patru picioare pe trei, el pictează cu o ardoare și o siguranță uimitoare esențialul compozițiilor sale. Desenează și pictează în același timp, executînd desenul într-un ton de sepia cu vîrfurile pensulei. Cîteva tușe rapide ajung pentru a sublinia masele. Cîteva reliefuri — roz, albastru, alb — vor indica gradațiile de valori. Dacă privești

panoul aproape nu vezi nimic pe el, dar toul e în germene...

Se întâmplă ca Rubens să ducă mai departe schițele sale și să stabilească tonurile definitive. În acest caz, ceea ce apare este însăși opera, prefigurată în mod sumar, cu o sinceritate de accent pe care n-o întâlnim totdeauna în opera definitivă.

Nicăieri această frenezie de mișcare pe care o posedă nu este redată mai bine decât în aceste compoziții ametoare, în care oameni, animale, cerul, pământul, sînt antrenați într-un vîrtej impetuos. Dar acest dinamism al formelor nu-i ajunge. Ele trebuie să cînte. Lumina trebuie să curgă șiroaie. Peste tot virgule clare, ca niște puncte muzicale de augmentare. Ici și colo, retușuri roșii resping umbrele. Triumf al culorii lirice. Asupra acestor panouri se apleacă, uimiți, colaboratorii și elevii. Uluitor de suplu, Rubens se supune uneori manierei lor ; aproape totdeauna îi antrenează cu el. L-am văzut înfrînîndu-și ardoarea obișnuită ca să picteze în mod delicat un Adam și o Evă într-un prețios paradis al prietenului său Bruegel. Își va spori ardoarea pînă la brutalitate pentru a fi la același diapazon cu tînărul Van Dyck, obsedat, la începuturile carierei sale, de un naturalism în maniera lui Caravaggio.

Rubens nu e doar vigilantul conducător care distribuie rolurile și care supraveghează execuția. A asigura randamentul uzinei este foarte bine, dar mai trebuie desfăcută marfa și protejată producția. Pentru tablouri, nimic nu e mai ușor. Comenzile se îngrămădesc și agenții colecționariilor roiesc în jurul atelierului. Vîînd mereu un comision cîstit, ei excelează în a stîrni entuziasmul, în a ațîța curiozitatea sau amorul propriu al mandatarilor lor.

Gravurile necesită mai multă atenție. Ele sînt auxiliare prețioase. Prin gravuri, omul, avid de cultură, poate afla mai mult din descoperirile și realizările din lume decât din acea publicație săptămînală, *Nieuwe Tydinghe*, pe care o scoate din anul 1620 Abraham Verhoeven. Căci Abra-

ham Verhoeven¹, timid inovator, încheie în mod prudent fiecare cronică, spunînd: «*Of het waer is, sal den tijdt leeren* (timpul va arăta dacă este adevărat), pe cînd o gravură, e de ajuns să o privește cu ochii. Datorită stampelor, stilul nou al Italiei a cucerit tot Occidentul. Nimic n-o dovedește mai bine decît succesul negustorilor de stampe, adeseori gravori ei înșiși, cum sînt familiile Galle și Jode. Datorită stampelor sale, Dürer a devenit celebru, iar Marc Antonio a popularizat numele lui Rafael. Gravurile sînt acelea care răspîndesc faima unui artist și îi dobîndesc o largă audiență. Fără să oitem că ele constituie o onestă sursă de cîștiguri, dacă, bineînțeles, se obține un privilegiu care îngăduie urmărirea falsificatorilor. Să obții o asemenea favoare nu e ușor, mai ales în străinătate. Trebuie răbdare, tenacitate și să nu neglijezi puterea eficace a cîtorva daruri. Dacă izbutești, aceasta deschide perspectiva de a trebui să reîncepi aceleași manevre după puțin timp, căci privilegiile nu se acordă decît cu titlu provizoriu. Puțin importă, Rubens va manevra atît de mult și atît de bine încît va sfîrși prin a avea cîștig de cauză.

Nu se mărginește să organizeze vînzarea stampelor sale. Gravura l-a interesat totdeauna pentru ea însăși. Ca în tot ceea ce îl interesează, el are ideile sale pe care înțelege să le impună. Dacă a gravat puțin el însuși, a urmărit cu atenție munca altora și nu e deloc satisfăcut de ea. Nici Cornelis Galle Bătrînul, nici acei care lucrează pentru el în Olanda nu reușesc să redea ceea ce vrea el. A sfîrșit prin a lua la el acasă un gravor, ca să-l formeze după placul său. Acesta, Peter Soutman, a încercat să redea printr-o imbi-

---

¹ Abraham Verhoeven (1575—1652), tipograf și gravor flamand. În timpul războiului împotriva Statelor Generale din Olanda, el obține privilegiul să tipărească și să distribuie foi volante, dintre care una se raporta la bătălia de la Ekeren, lîngă Anvers, din 1605. A fost cea mai veche întreprindere de presă cunoscută în Europa, continuată apoi sub titlul *Nieuwe Tijdinghen*. (N. tr.)

nare iscusită a gravurii cu acul cu cea în acvaforte, lumina și mișcarea, aceste două accente dominante ale picturii rubensiene. Dar a exagerat contrastele și contururile sale sînt prea accentuate. Încă nu era ce voia !

În sfîrșit, Rubens găsește în Lucas Vorsterman pe unul care îi dă deplină satisfacție. Acest tînăr artist posedă un temperament suplu și plin de forță. Interpretările sale sînt colorate, calde și luminoase. Imediat după ce a încredințat acestui tînăr artist o serie de schițe, Rubens încearcă să obțină un privilegiu în Olanda. Se adresează lui Peter van Veen, avocat din Haga și fratele fostului său maestru, Otto Venius: « Gravurile nu sînt gata în întregime, dar spre a cîștiga timp, cel puțin s-ar putea începe negocierile, specificînd, potrivit regulii, subiectele în scris. » E atît de expeditiv totdeauna ! Și în plus practic . . . adaugă cîteva rînduri mai departe: « Sincer vorbind mi-ar place să includ pe listă și cîteva piese care nu vor fi terminate decît după o bucată de vreme. În felul acesta, s-ar evita oboseala unor noi negocieri ».

În timp ce caută să ducă cu vorba Statele Generale ale Provinciilor Unite—după Peter van Veen sir Dudley Carleton a fost chemat în ajutor—el nu uită pictura. A executat lucrări pentru arhiducele Leopold, episcop de Passau și Strasburg, pentru Wolfgang Wilhelm de Bavaria, prinț de Neuburg, pentru prietenul său Van der Geest, amatorul din Anvers, pentru marchizul Niccolo Pallavicini, nașul fiului său și pentru mulți alții ! Pentru unul, Sfîntul Ignațiu face minuni. Pentru un al doilea, Amazoanele dau o bătălie. Un al treilea obține o *Naștere* și *Sfîntul Duh*. Și așa mai departe.

În contul lui Jaspar Charles, pictează *Ultima împărtășanie a Sfîntului Francisc*, destinată bisericii Călugărilor franciscani din Anvers și mulți admiratori se extaziază. Opera nu este în maniera obișnuită a maestrului. Cu toate că se desfășoară în înălțime, Rubens nu s-a ostenit de data aceasta să împodobească toată pînza cu o mulțime de

personaje. Dimpotrivă, scena se desfășoară pe același plan, fără nici o etajare, iar compunerea părții de sus este slabă. E oare din cauză că pare să se fi inspirat din *Ultima împărțășanie a Sfântului Ieronim* a lui Domenichino? Mișcarea este aproape absentă și sentimentul religios pare mai expresiv decît de obicei. Paleta însăși e atenuată. Operă excepțională, dar nu reprezentativă.

Natura viguroasă a artistului se exprimă mai bine într-o pînză de mari proporții pe care o pictează puțin după aceea, cu ajutorul lui Van Dyck, pentru aceeași biserică: *Lovitura de lance*. Este o scenă a Calvarului, dramatică, fără să fie realmente sfîșietoare. Trupul lui Cristos păstrează o vigoare athletică, la fel ca și al celor doi tîlhari. Grupul îndurerat, alcătuit din Maria și Iosif, la care trebuie adăugată emoționanta Magdalena, este contrabalansat de călăreții plini de viață și culoare. Îndărătul trupului răstignitului, cerul întunecat creează un contrast și cîteva tușe negre mai reamintesc pe maeștrii italieni.

Într-o zi Rubens efectuează *Cele trei cruci*, înalta *Înălțarea Maicii Domnului*. Reia, în dimensiuni mai mici, *Judecata de apoi*, și compoziția e în același timp mai frămîntată și mai bine echilibrată. Și, ca și cînd virtuozitatea sa nu se simțea satisfăcută, reîncepe să jongleze cu grupuri de nuduri în *Prăbușirea damnaților*. Aceasta nu-l împiedică să creeze cu dragoste trei nuduri feminine pentru un peisaj plin de flori, datorat lui Jan Bruegel. Apoi sînt lucrările de atelier. Rubens trece cu seninătate de la cele sfinte la cele profane. Cîteva trăsături rapide pe un panou și colaboratorii se pot apuca de lucru. Nu revede oare totul cu « mîna lui »? Se miră cînd clienții protestează uneori și se încăpățînează să ceară o operă, care să fie în întregime pictată de el. Ah, clienții ăștia! Unii au chiar părerea lor despre tablourile pe care le comandă. Ca ducele de Bavaria despre un oarecare *Sfînt Mihail*. Concepție « pe cît de frumoasă, pe atît de greu de realizat », constată pictorul. Și el adaugă: « Nu cred că aș putea găsi, printre

elevii mei un om în stare să ducă la bun sfârșit o astfel de acțiune chiar după una din schițele mele și în orice caz m-aș vedea constrâns s-o retușez într-un mod personal. »

Nu este totdeauna ușor să întreții relații cu cei mari și e bine să ști să te aperi. Ce să răspundă unui sir Dudley Carleton, totdeauna avid de schimburi în natură și negocieri, care ar vrea opere recent pictate în schimbul unui Bassanno, aparținând prea nobilului lord Henri Danvers? Operele noi reprezintă o valoare certă și ce să faci cu un Bassanno? Dar este vorba de sir Dudley Carleton, și în spatele lui, se află acest lord Henri Danvers, care trebuie menajat. Rubens sfârșește prin a accepta. Să i se trimită Bassanno. Dar este de ajuns să-l vadă, ca să protesteze cu înverșunare. Jură că opera este într-o stare jalnică. Pentru a-l îndatora pe ambasador, vrea să-i ofere o mică *Vînătoare de lupi*, făcută de « mîna lui ». Cum se fac mofturi, el e gata să mărească pînza și să înlocuiască lupii cu lei, ceea ce face să crească, după maestru, valoarea tabloului. De aceea reclamă un supliment. Și izbutește: Carleton cedează.

În martie 1620, Rubens semnează un contract cu directorul Colegiului Iezuiților din Bruxelles și cu superiorul Companiei lor din Anvers. În schimbul a 7000 de florini el va executa pentru noua biserică a iezuiților treizeci și șase de plafoane și trei tablouri pentru a împodobi retabluri și se angajează în mod precis să facă cele treizeci și nouă de desene « la scară redusă cu propria lui mînă »; totuși execuția va fi încredințată lui « Van Dyck ca și altora dintre discipolii săi ». Acest Van Dyck, care n-are decît douăzeci și unu de ani, se și bucură de o asemenea reputație, încît renumitul colecționar Thomas Havard, conte de Arundel, vrea să-l atragă la Londra... Va reuși oare? Ne putem îndoi de acest lucru citind o anumită scrisoare a agentului său: « Van Dyck locuiește la domnul Rubens și operele sale încep a fi la fel de apreciate ca și ale maestrului său. E un tînăr de douăzeci de ani, iar tatăl

său, un negustor bogat. Va fi greu să-l faceți să părăsească orașul, mai ales cînd vede și ce avere a strîns Rubens ».

Pentru Rubens, este un noroc nemaipomenit. Această biserică va fi cea mai grandioasă din Anvers. Se lucrează la ea din anul 1614. Planurile sînt opera părintelui François Aguilon, mort în 1617, și a călugărului prelat ajutor Petrus Huyssens, care continuă singur opera începută. Datorită excelentelor legături pe care le are cu călugării iezuiți, Rubens a putut să-și spună cuvîntul, dînd un sfat, o indicație. Arhitecții s-au inspirat din lecțiile lui Vitruviu și teoriile lui Vignola. De aceea biserica are forma vechilor bazilici romane și o fațadă în gen italian. Dar stilul este mai masiv și mai înflorit decît cel al modelelor transalpine. În Țările de Jos, unde el este absolut nou, se va numi de aici înainte stilul iezuit. A existat ceva premergător în corpul central al primăriei orașului, dar aici se afirmă cu elocvență. Este un stil în slujba catolicismului reîntinerit de Conciliul din Trento. După Inchiziție și Reformă, cu cortegiul lor de necazuri și cruzimi, vechea credință va primi un nou decor, ea va fi înconjurată de forme mai plăcute și, dacă putem îndrăzni să spunem, mai umane pentru a face într-adevăr să se înțeleagă că religia leagă și nu respinge. Pentru a ajunge la acest rezultat nu trebuie să cruți nici osteneala, nici banii. Potrivit tradițiilor din Anvers, lucrurile au fost făcute cu măreție. Cele mai frumoase marmuri aduse din Toscana acoperă pereții corului și a celor două capele laterale: verde antic, policromă, roșu-vișiniu, fără să se uite marmura albă de Carrara pentru coloane. Bolțile sînt aurite. În sfîrșit, există cele treizeci și șase de plafoane pictate, tablourile și sculpturile. Arhitectura, pictura și sculptura își unesc eforturile pentru a face din acest « templu de marmură » minunea orașului Anvers. Misiunea care îi revine lui Rubens este demnă de un Michelangelo sau de un Rafael. În sfîrșit, pictura lui își va găsi un cadru corespunzător. A scăpat de goticul, pe

care îl detestă. Într-adevăr, poate lucra după pofta inimii.

La 12 septembrie 1621, episcopul oraşului Anvers, Jean Malderus, târnoseşte în mod solemn noua biserică. Ea e închinată fondatorului Companiei lui Isus, Ignăţiu de Loyola, care va fi canonizat cîteva luni mai târziu. Pentru altarul principal, Rubens pictează *Minunile Sfîntului Ignăţiu şi ale Sfîntului Xavier*, două opere minunate, care, după o modă nouă, vor fi expuse pe rînd. Pentru plafoane, a confruntat scene din Vechiul şi Noul Testament: a adăugat pe cei patru mari Sfinţi părinţi ai bisericii din Orient — Atanase, Vasile, Grigore din Nazianz şi Ioan Chrisostomul — şi pe acei ai bisericii din Occident, — Ieronim, Augustin, Ambrozius şi Grigore cel Mare — apoi un şir lung de sfinţi şi sfinte, dintre care cele trei patroane ale infantei — Isabela, Clara şi Eugenia — totul într-o puternică mişcare şi cu acea cunoaştere aprofundată a racursiului — demnă de marii pictori italieni, iar pentru Rubens, adevăratul semn al măiestriei.

Din păcate, pentru a asigura salvarea unei ţări nu este de ajuns să construieşti biserici şi să înmulţeşti operele de pietate. În special la Anvers situaţia se agravează. Închiderea canalului Escaut antrenează ruina lentă a metropolei. Nenorocita cetate vede îndepărtîndu-se de ea, una cîte una, familiile de patricieni care îi alcătuiau bogăţia. Încă în 1616, episcopul Jean Malderus s-a plîns la Bruxelles de plecarea a peste două sute patruzeci de familii. În urmă cu cîteva ani, izgonirea evreilor provocase un alt exod. Finanţele oraşului sînt înglodate aşa de mult în datorii încît guvernul a trebuit să promulge, în 1618, « Ordonanţa Albertină » pentru a trasa magistratului din Anvers, prea generos, calea ce trebuie s-o urmeze în materie financiară. Nu numai că bugetul trebuie echilibrat, dar se interzice consilierilor municipali să ofere daruri, să dea banchete. Locuitorii din Anvers, care îşi spun ei înşişi *Sinjoren* — seniori — sînt foarte amăriţi. Fastul a făcut totdeauna parte din existenţa

lor. O pildă: nu aveau la primăria oraşului decît un Rubens, acea *Închinare a magilor*, de care erau atît de mîndri. Ei bine, au oferit-o unui nobil spaniol pentru a uşura negocierile dificile. Aşa sînt ei.

Pentru că negociatorii spanioli ai armistiţiului au omis să ceară deschiderea canalului Escaut, Anvers-ul a pierdut orice contact cu ţările de dincolo de mare. S-a terminat cu sosirile locuitorilor originari din ţinuturi îndepărtate, mesageri a unor noutăţi pasionante, aducători de bogăţii şi curiozităţi. S-a terminat cu toată această viaţă uluitoare, izvor de abundenţă. Nu mai dăinuie decît rămăşiţele unei vechi splendori şi cîteva industrii. Negoţul cu Indiile, care ar fi putut prezenta oarecare avantaj, rămîne doar apanajul spaniolilor. Chiar şi în ochii celor mai cucernici, e greu de admis, ca o compensaţie, stabilirea în ţară a numeroase ordine ca: augustinii, minimii, marii carmi şi carmii desculţi, călugării şartrezi, carmelitele, carmelitele engleze, therezienele spaniole, dominicanii, anonciadii, franciscanii... Fără să-i uităm pe cei care se află de pe acum acolo: vechii franciscani reformaţi, călugării celiţi, begarzii, premontrezii, capucinii, dominicanii şi în sfîrşit, cei mai influenţi sub noua domnie, iezuiţii.

Ca să combată excesele cămătarilor, se înfiinţează case de împrumut la Anvers şi la Bruxelles. Aceasta este o iniţiativă a lui Vonceslav Cobergher, care a studiat funcţionarea unor asemenea organizaţii în Italia. Acestea sînt paleative, nu adevărate remedii. Există de asemenea, preocupările de ordin extern. Regele Filip al III-lea a murit de curînd şi favoritul lui, puternicul duce de Lerma, a căzut în dizgraţie. Arhiducesa pierde nu numai un prieten devotat, ci şi sprijinul unui ministru care îi voia binele. Cu urcarea pe tron a lui Filip al IV-lea, un nepot pe care ea nu-l cunoaşte, apare un nou favorit, contele-duce Olivares. La ce se poate aştepta? Biata femeie nu e la capătul necazurilor sale. Puţin timp după încoronarea noului suveran, arhiducele

Albert moare. Vreme de cîteva săptămîni arhidesa rămîne într-o stare de prostrație în apartamentele ei. De acum înainte nu va mai apărea îmbrăcată decît în haine de călugăriță. Se pare că vrea să renunțe la putere. Situația e dintre cele mai critice.

Tocmai a expirat armistițiul de doisprezece ani și timidele negocieri încercate pentru a ajunge la un acord au eșuat sau tărăgănează. Încrezîndu-se în cuvinte lipsite de temei, arhiducele Albert s-a lăsat amăgit de o nădejde nebunească: aceea de a readuce Provinciile Unite sub ascultarea spaniolilor. Se înțelege succesul pe care emisarii săi l-ar putea dobîndi. La rîndul lui, Mauriciu de Nassau amenință să rupă tratativele, dacă regele Franței bănuie ceva. Împetuosul fiu al lui Wilhelm Taciturnul și a acelei Anna de Saxa, care a avut o fată cu Jean Rubens, nu mai e decît umbra lui însuși. Cu doisprezece ani în urmă s-a arătat ostil armistițiului, dar azi, ros de boală, ar vrea foarte mult să se înțeleagă cu Spania. Totul trebuie să se facă în mare taină, pentru că, în ambele tabere, trebuie să se țină seama de opoziții neînduplecate. La Curtea din Bruxelles, unul din cei mai intransigenți este ambasadorul Spaniei, cardinalul de la Cueva.

Alonso de la Cueva, marchiz de Besmar, este un personaj pe cît de energic, pe atît de lipsit de scrupule. Foarte devotat stăpînului său, a trebuit să părăsească Veneția, unde era acreditat, după ce s-a compromis grav într-un complot care trebuia să aducă Serenissima Republică la cheremul lui Filip al IV-lea. La Bruxelles, nu urmărește decît interesele spaniole și prin aceasta se opune lui Spinola, a cărui autoritate o subminează cît poate mai bine. E foarte ostil Statelor și își bate joc de privilegiile lor, pe care le califică « formalități și distracții de popoare idioate ». El joacă pe lîngă Infantă un rol asemănător celui pe care l-a avut Granvelle pe lîngă Margareta de Parma și impopularitatea lui, deși este mai puțin universală, este tot atît de puternică.

De la moartea soțului ei, Isabela nu mai e suverană, ci guvernatoarea Țărilor de Jos. Nu este o simplă substituie de titluri, Madridul înțelegînd realmente să conducă afacerile « de dincolo », ca și cînd ar fi vorba de o țară a coroanei, lăsînd totuși infantei iluzia puterii. Astfel Rubens este însărcinat de Pecquius, cancelarul Brabantului, să înceapă, fără știrea lui la Cueva, unele tratative cu un văr al lui, Jean Brant, stabilit în Olanda. După eșecul personal al lui Pecquius, se încearcă să se negocieze în ascuns, prin intermediul unor persoane care n-au nici un titlu. Toate aceste eforturi sînt de prisos, pentru că Spania, sub conducerea energică a lui Olivares, visează să-și ia o revanșă decisivă asupra tuturor decepțiilor anterioare.

În curînd se reiau ostilitățile. Spinola pornește la război și Provinciile Unite îl angajează pe Ernest de Mansfeld, un general care și-a dovedit aptitudinile în Germania.

Dacă Rubens n-a fost norocos în misiunea sa, ca pictor el triumfă întotdeauna. Fără ca totuși să evite unele neplăceri. Astfel, afacerea cu Bassanno izbucnește într-un chip foarte neplăcut pentru el. Agenții lui Carleton, Matthew și Trumbull, tocmai au expediat pînza în Anglia. Într-un raport către stăpînul său, Matthew a scris: « Originalul era o operă excelentă, vîndută ducelui de Bavaria pentru o sută de lire sterline; dar era mai mare decît aceasta. Rubens mi-a destăinuit că această a doua *Vînătoare* nu era în întregime de mîna lui și acum îi mulțumesc pentru această mărturisire, căci pînă și acela care n-ar avea decît o jumătate de ochi ar observa-o cu ușurință. Rubens susține totuși că a retușat tabloul în întregime ». Cît despre preț, Matthew a vorbit în mod discret pictorului « dar pretențiile sale sînt ca legile mezilor și a perșilor, inflexibile ». Trumbull n-a fost mai delicat. A sugerat chiar să se renunțe la afacere și să se adreseze lui Van Dyck, care tocmai a sosit în Anglia. « Aș îndrăzni, spune Trumbull, să pun rămășag pe cele două mîini ale mele contra unei perechi de mînuși

că Van Dyck va efectua o operă mai bună decît aceasta și pentru jumătate din prețul pe care îl cere Rubens ».

Cînd lordul Henri Danvers a primit *Vînătoarea de lei* se pare că s-a înfuriat grozav. Voia să ofere prințului de Wales un Rubens și nu are decît o copie proastă. De aceea reclamă o operă originală sau înapoierea tabloului de Bassanno. Iar Carleton îi scrie pictorului: « Vă înapoiem leii dumneavoastră teferi și ne veți da în locul lor animale mai calme și mai bine pictate ». Rubens este foarte mîhnit. Faptul că tabloul a fost destinat prințului de Wales îl face să se căiască și mai mult. Se declară nevinovat. Nu mi s-a dat a înțelege limpede, scrie el, că această operă « trebuia să fie un original în întregime sau numai retușată de mîna mea » și se oferă să înlocuiască leii condamnați. Lordul Danvers acceptă, dar chestiunea nu se aranjează: dezacordul devine definitiv, Bassanno sfîrșește prin a se întoarce la Londra, iar leii la Anvers.

Cu gravura, alte griji. În anul 1619, după ce l-a angajat pe Lucas Vorsterman, Rubens a putut să scrie cu bună-credință lui Pieter van Veen: « Veghez mereu ca gravorul să nu se îndepărteze de model și am mai puține greutăți punînd să lucreze sub ochii mei un tînăr cu bunăvoință, decît să încredințez lucrarea unor maeștrii eminenți, a căror lege e fantezia. » Vorsterman avea douăzeci și patru de ani cînd maestrul lui îi eliberează acest *satisfecit*¹. Dar din păcate, tînărul n-a perseverat în aceste bune înclinații. Și Rubens se plînge: « de doi ani, noi nu am făcut aproape nimic din pricina bolii care a turburat mintea gravorului meu. »

Acesta, într-adevăr, este atins în așa măsură de grandomanie, că nu mai se poate face nimic, nici întreprinde ceva cu el. El afirmă că munca

---

¹ Cuvînt latinesc, însemnînd dovada pe care o dă cineva, spre a-și arăta satisfacția pentru activitatea desfășurată de un angajat al său. (N. tr.)

făcută de el singur reprezintă întreaga valoare a stampelor, împreună, bineînțeles, cu celebritatea numelui său. O asemenea pretenție îl exasperează pe Rubens. Vrea să dovedească «oricui» că desenele lui sînt «mai minuțioase și lucrate cu mai multă grijă» decît gravurile lui Vorsterman. E destul de caraghios. Se cunosc desenele pe care Rubens le încredințează gravurilor săi: sînt schițe rapide, care indică în mod sumar compoziția, lăsînd artizanului grija de a face din ea o interpretare dezvoltată în bun stil rubensian. Că Vorsterman, artist de talent, dar prea bănuitor, s-a revoltat pentru că munca lui, care face într-adevăr valoarea stampelor, nu contează deloc în ochii celor nepricepuți, e foarte de înțeles. Pentru cine știe cît este de încet și de migălos lucrul cu acul de gravat, orgoliul lui Vorsterman este explicabil. Rubens nu admite aceasta. Doar legea lui contează. Și dacă se ceartă, ca un pictoraș lipsit de talent, dacă vrea să dovedească imposibilul și anume că desenele lui «sînt mai minuțioase și lucrate cu mai multă grijă» decît gravurile ajutorului său, e pentru că nu suportă ca acesta să se sustragă ascultării lui.

Blestemat Vorsterman! Cu asemenea caracter, acestuia nu-i rămîne decît să fie propriul lui stăpîn. Ceea ce va face. Nu fără a rosti cîteva amenințări la adresa fostului său patron. Cîțiva prieteni ai lui Rubens sînt atît de emoționați de aceasta, încît cer autorităților o protecție specială pentru marele artist. Și dacă Rockox o refuză pe cînd arhiducesa Isabella o acordă, acesta nu constituie un motiv suficient pentru a-l învinovăți pe primarul din Anvers de nepăsare față de prietenul său. E mai înțelept să credem că Rockox cunoscînd personajele în cauză, n-a dat prea mare importanță vorbelor amenințătoare ale lui Vorsterman. Artiștii nu sînt mielusei și dacă unii fac pe marii seniori, mulți alții au rămas autentici plebei. La curtea din Bruxelles s-a luat în serios, ceea ce pentru un locuitor din Anvers de familie bună n-a fost decît o ceartă între artiști...

IX. NOUA PASIUNE

1622—1626

Dacă Rubens are uneori neplăceri, nu-i lipsesc compensațiile. În februarie 1622, este chemat la Paris de baronul de Vicq, ambasadorul arhiducesei, care îl pune în legătură cu abatele de Saint-Ambroise, trezorierul Mariei de Medici. Regina-mamă tocmai s-a împăcat cu fiul ei. S-a putut întoarce la palatul său din Luxemburg pe care, cu câțiva ani mai înainte, ceruse să i-l construiască Salomon de Brousse și pe care trebuise să-l părăsească în urmă cu doi ani. Ea vrea să decoreze o mare galerie cu opere picturale care vor evoca episoadele vieții sale. Mai târziu, se gîndește să preamărească, într-o altă galerie, viața lui Henric al IV-lea, gloriosul ei soț. Lui Rubens îi revine cîntea de a fi ales pentru această dublă sarcină.

Iată-l în prezența acelei Maria de Medici pe care a zărit-o acum douăzeci și doi de ani, cu prilejul sosirii sale în Italia. N-a asistat el oare ca figurant la căsătoria fiicei marelui duce de Toscana cu Henric al IV-lea? Și nu este ea cumnata lui Vincenzo I, fostul lui stăpîn? Regina-mamă are patruzeci și nouă de ani. Este o matroană corpolentă, cu trăsături destul de vulgare, cu privire lipsită de inteligență. Ce contrast cu soțul ei, ale cărui efigii îi reproduc privirea sclipind de maliție, aerul acela mîndru, dublat de șiretenie: pe jumătate cavalier, pe jumătate vulpoi! Pic-torul acceptă, bineînțeles, misiunea care îi este

încredințată. Este o întreprindere uriașă, iar tema este ingrată. Cu atât mai bine ! « Mărturisesc că sînt, printr-un instinct natural, mai apt să execut lucrări foarte mari, decît mici curiozități. Fiecare după darurile cu care este înzestrat; talentul meu este de asemenea natură, încît nici o însărcinare artistică, oricît ar fi de vastă sau de diversă ca subiect, nu mi-a depășit vreodată curajul ». Scriind aceste rînduri, cu cîteva luni mai înainte, n-a crezut că va fi servit atât de curînd, după pofta inimii...

Cînd se întoarce la Anvers, se așterne pe lucru. Ce să spui de viața acestei florentine, devenită regină a Franței pentru că Henric al IV-lea era înglodat în datorii și familia Medici figura printre cei mai mari creditorii? Îndemnat de ministrul său Sully, regele o acceptase, fără s-o cunoască, pentru a face o căsătorie din interes și a-și consolida puterea. Înainte de a o lua în căsătorie nu văzuse decît un portret de al ei. Fără să-i fie de-a dreptul antipatică, era departe de a-i place. Imediat după căsătorie, totul a început să meargă prost și viața lor a fost un infern. La moartea lui Henric al IV-lea, Maria de Medici a devenit regentă. Slabă, intrigantă, mîndră, colerică și superstițioasă, ea s-a înconjurat de străini și a desființat politica înțeleaptă a bearnezului. Cît despre inteligența ei, este de ajuns să te gîndești la răspunsul pe care fosta ei confidentă, mareșala d'Ancre, învinovățită de vrăjitorie, l-a dat judecătorilor care instruiseră procesul. Cînd ei au întrebat-o prin ce farmece o vrăjise pe regină, italianca a răspuns, nu fără obrăznicie: « Prin nimic altceva decît prin puterea pe care o are o femeie isteată asupra uneia proaste ». Și cu fiul ei, regina-mamă a avut certuri demne de amintit. Arestare, exil, evadare, pînă și bătăi în toată regula, nimic n-a lipsit. În sfîrșit, vine să facă act de supunere față de rege. Se spune că Richelieu nu este străin de această împăcare. În această existență s-ar găsi subiecte pentru cîteva pagini dramatice, dar Rubens știe ce folos poți avea de pe urma adevărului. Alegoria și

mitologia să-i vină în ajutor ! Începe cu Parcele, care țin des destinul viitoareii regine. Jupiter și Junona intră în joc. Pentru *Educația Mariei de Medici* face apel la Minerva, Apolo, Mercur și cele trei grații. Când Henric al IV-lea primește portretul logodnicei sale, o Franța cu cască pe cap îl sfătuiește pur și simplu să urmeze imboldul inimii sale ! La Lyon, unde își întâlnește pentru prima oară soția, regele este metamorfozat chiar în Jupiter. Fecunditatea și Sănătatea prezidează la *Nașterea lui Ludovic al XIII-lea*. Franța se tînguie la *Moartea lui Henric al IV-lea*. Nu sînt destui toți zeii Olimpului pentru a glorifica *Gubernarea reginei*. Virtutile sînt prezente la *Majoratul lui Ludovic al XIII-lea*, îmbrîncind Discordia furioasă și fulgerînd monștrii, *Mercur îl împacă pe tînărul rege cu mama sa*. În sfîrșit, în *Triumful adevărului*, sub egida acestei divinități, Ludovic al XIII-lea își oferă inima Mariei de Medici !

În aceste compoziții de o imaginație nestăvilită, Rubens transformă în feerie viața puțin strălucitoare a eroinei sale. O înconjoară cu un asemenea lux de accesorii, încît riscă, în fiecare clipă, să fie trecută pe planul al doilea. Priviți acea *Debarcare la Marsilia*. Fiecare n-are ochi decît pentru splendidele naiade în detrimentul reginei, pe care Franța o primește cu brațele deschise. Chiar în *Încoronare*, unul din puținele episoade tratate fără alegorie, nu se găsesc oare, în primul plan, doi cîini superbi ? În bazilica Saint-Denis Rubens se dovedește atît de amabil față de regină, o împodobește cu atîtea grații imaginare, că Maria de Medici nu-și mai începe în piele de bucurie. Astfel doresc puternicii lumii să se scrie istoria...

După cîteva luni, Rubens s-a întors la Paris ca să prezinte schițele reginei-mame. Afară de amănunte neînsemnate, ea le-a aprobat și pictorul poate să reia drumul spre Anvers pentru a începe lucrul.

Van Dyck nu se mai află acolo, spre a-l sprijini. Acest strălucit ajutor a părăsit de vreo doi ani orașul Anvers. Thomas Howard, conte de

Arundel și primul amator de artă din țara sa, a izbutit să-l atragă în Anglia. Regele Carol I i-a dat o pensie și un concediu ca să viziteze Italia. De atunci, succesele lui de *pittore cavaleresco*¹ au mers crescînd. Gurile rele spun într-adevăr că el « știe mai bine să sărute mîna unei femei decît să țină o pensulă », totuși crează acolo un gen nou de portret, strălucitor, facil și împodobit cu seducții indolente, care nu exclud pătrunderea psihologică.

Rubens a păstrat totuși cîțiva colaboratori credincioși: Snyders și Wildens. Noii recruți sînt puși la contribuție: Juste van Egmont, Theo van Thulden, Jacques Moermans. Suita de tablouri, deși constituie o lucrare de mare întindere, e departe de a-l acapara în întregime. El a publicat *Palazzi di Genova* (Palatele Genovei), rod al șederii sale în Italia. Frumos prilej ca să exprime cîteva idei asupra arhitecturii, cu nădejdea de « a vedea în Flandra vechiul stil numit *barbar* sau *gotic* demodîndu-se și dispărînd ca să facă loc unor ordonări simetrice, conform regulilor antichității grecești sau romane, pe care oamenii cu un gust superior le țineau în mare cinste spre cea mai mare onoare a acestei țări ».

În martie 1623, moartea lovește în mod brutal căminul său. Fiica sa cea mare, Clara Serena moare în vîrstă de doisprezece ani abia. E una din acele lovituri ale destinului care readuc la contingentele terestre un om căruia se pare că nimic nu-i împiedică marșul triumfal. Trebuie să-și înfrîneze durerea, să strîngă mai tare în jurul său ce rămîne din familia sa și să-și reia lucrul cu bărbăție.

Peste trei luni, Rubens pleacă la Paris pentru a decide amplasarea compozițiilor sale. Are bucuria să-l întâlnească acolo pe Peiresc. De multă vreme corespundează cu acest strălucit umanist și la întoarcerea sa la Anvers continuă cu și mai

---

¹ În italianește în original, pictor cavaler. Se referă la titlul de cavaler, pe care regele Carol I i l-a acordat pictorului la 5 iulie 1632. (N. tr.)

multă asiduitate. Îi vorbește despre epigrame latine, cărți recente, pietre prețioase și-i comunică chiar planul unui *Perpetuum mobile*. Despre ce nu se poate vorbi cu Claude Fabri de Peiresc? Acest om are cunoștințe în toate domeniile. După ce a călătorit mult, s-a retras la Aix, unde exercită funcția de consilier al Parlamentului. Biroul său este un muzeu, un cabinet de medalii, o bibliotecă și o grădină de aclimatizare. Trăiește înconjurat de pisici, fără să neglijeze caprele, broaștele țestoase și păsările. Cinci mii de volume și două sute de manuscrise se îngrămădesc acasă la el. Totdeauna dispus să-și împrumute cărțile, este dezolat când cineva uită să i le înapoieze, fără să se poată hotărî să refuze comorile sale. Este foarte mîndru de galeria lui de portrete « Am tablouri făcute de Vouet, de răposatul Pourbus, de Fr. Apollodoro... și de alți cîțiva. Aștept chiar unul făcut de mîna domnului Rubens », va scrie el unui prieten și așteptarea sa nu va fi zadarnică. Posedă marmuri antice, minerale, gravuri, rarități și-și îmbogățește mintea cu toată știința umană. Cu prilejul șederii sale la Paris, Rubens face de asemenea cunoștință cu fratele lui Peiresc. Acest Palamède de Fabri, senior de Valavez, parizian și curtean, corespundează și el curînd cu Rubens. Se întretin despre științe și noutățile zilei. Cînd Theophile de Viau este condamnat, Rubens îi cere lui Valavez să-i trimită faimosul *Parnas satiric*, căci un umanist, chiar evlavios, nu s-ar putea dezinteresa de operele spiritului, chiar dacă acestea ar fi licențioase.

Lucrul ajunge la o nouă plenitudine. Pentru altarul principal al bisericii abației Sfîntului Mihail, Rubens reia una din temele lui preferate *Închinarea magilor* și, fără nici un ajutor, izbutește una din cele mai luminoase capodopere ale sale. Cînd se eliberează de bunele oficii ale atelierului, Rubens practică o artă mai lirică și de asemenea mai clară. Au dispărut ultimele urme ale lui Caravaggio. Părțile luminoase prevalează asupra celor întunecate. Desenul a devenit mai suplu și tușa mai aeriană.

În această nouă *Închinare a magilor*, cu personajele sale mai mari decît în realitate, totul este făcut ca să farmece, iar privirea, în același timp amuzată și încîntată, nu știe unde să se oprească mai întîi: trebuie oare să-l aleagă pe Balthazar, regele maur, îmbrăcat în mătase verde? Sau mai curînd pe Melhior, moșneagul uriaș cu figură de bătrîn filozof, a cărui mantie roșie, brodată cu aur e ea însăși o uimitoare operă artistică? Apare acolo regele îngenucheat, acoperit cu un stihar mare alb. Fecioara Maria este o flamandă sănătoasă cu pielea foarte albă. Cît despre copilul Isus, el e aproape uitat. Și ce nu se găsește acolo? Oameni cu cască, un călăreț frumos, cămile călărite și un bou. O coloană corintică se înalță, în modul cel mai firesc din lume, în pragul acestui staul imens. S-ar putea scrie o dizertație despre alegerea judicioasă a culorilor, despre cunoașterea profundă a compoziției, dar n-ar însemna să diminuezi această operă dacă a-i reduce-o la răceala tehnică? Arta adevărată este dincolo de tehnică și Rubens o dovedește bine în această operă strălucitoare. Ca totdeauna, el a făcut întîi o schiță, apoi și-a realizat opera și, ceea ce a fost ezitant sau haotic, și-a găsit locul în mod miraculos și totul pare natural în acest panou însuflețit de un spirit care scapă contingentelor terestre.

Spre sfîrșitul anului 1624, abatele de Saint-Ambroise dă alarma: sora regelui Franței se căsătorește cu prințul de Wales. Trebuie ca suita de tablouri să fie gata fără întîrziere, Richelieu, căruia împăcarea regelui cu regina-mamă i-a adus purpura cardinală și postul de prim-ministru, dorește o operă făcută de mîna lui Rubens. Frumos prilej pentru acesta de a se proclama « cel mai ocupat și mai chinuit om din lume », deși disertează despre mii de lucruri și afirmă, în treacăt, prietenului său Valavez că « nu se află în lume ființă mai puțin pătimasă în treburile publice, afară doar de împrejurările cînd sînt în joc averea și persoana mea », deși abia i-a scris lui Pecquius, în mare taină, despre afacerile

din Olanda. Un diplomat, chiar de ocazie, trebuie să știe să-și ascundă gîndul. În sfîrșit acest om, « cel mai puțin pătimăș din lume » față de treburile publice, a cerut și a obținut, cu cîteva luni mai înainte, titlul de noblețe, în urma unui raport favorabil al episcopului Segoviei, care prezidează la Madrid consiliul suprem al Flandrei.

În februarie 1625, Rubens sosește la Paris. Compozițiile sînt fixate la locul lor. Unele sînt terminate chiar în galerie. Oameni de vază vin să-și dea părerea. Totuși, numai avizul primului ministru va conta. Armand du Plessis de Richelieu are patruzeci de ani. Nu e decît de un an la putere și este deja pentru toți Cardinalul, un om care, sub aparențele unui mare senior, ascunde o voință neînduplecată. Stîrnește uri sălbatice sau afecțiuni fanatice. Episcop la nouăsprezece ani, îl înșală pe papa Paul al V-lea, care ar fi spus atunci despre el: « Acest tînăr va fi un mare fățarnic ». Ascensiunea lui a fost fulgerătoare. La treizeci de ani, era membru al consiliului, duhovnic al Anei de Austria, tînăra regină, secretar al comandamentelor reginei-mamă, secretar de stat la departamentul de război și la afacerile externe. Un timp a trebuit să cadă la învoială cu Maria de Medici și cu favorita ei, uscățiva Galigai. Se vorbea atunci de « guvernarea celor trei rochii ». Dar nu recunoaște el însuși că trebuie « să oferi sacrificii chiar zeilor defavorabili »? Acum zarurile au fost aruncate. Deține puterea și înțelege foarte bine să se servească de ea. Și să nu lase nimic pe seama hazardului. Omul de stat trebuie să « doarmă cum doarme leul, fără să închidă ochii ». De aceea va accepta să vină să arunce o privire nepăsătoare asupra pînzelor lui Rubens. Nu trebuie ca vreun nor să întunece opera sa împăciuitoare. Iată tocmai *Regina părăsind Parisul*... Cîte amintiri neplăcute! Să se pună repede altceva în loc! Rubens se supune. Folosindu-se de Olimp, creează o compoziție alegorică, a cărei pompă nebuloasă n-ar putea supăra pe nimeni. Iată splendorile Regenței! Ele cuprind *Renașterea științelor și artelor, datorită libertăților*

și dărnicii *Maiestății Sale*. Și Rubens constată: « Subiectul acesta n-are nici o legătură cu rațiunea de stat și nu se aplică nimănui în particular; el place mult și eu sînt convins că dacă s-ar fi lăsat totul pe seama mea, celelalte subiecte n-ar fi provocat nici scandal, nici critici ». Regina-mamă este firește încîntată. Abatele de Saint-Ambroise de asemenea.

În sfîrșit, Ludovic al XIII-lea vizitează galeria. E pentru întîia oară, pare-se, că intră în acest palat. Și în timp ce Rubens, rănit la picior din cauza unui cizmar nepriceput, se află în pat, abatele de Saint-Ambroise comentează operele « schimbînd înțelesul lor cu multă îndemînare atunci cînd era nevoie ». Regele se declară foarte mulțumit. Aceasta e calitatea stilului alegoric bazat pe ghicitori. Alții sînt mai puțin entuziaști. După părerea lor, pictorul s-a folosit de zei cu prea multă îndrăzneală. Acești denigratori nu-și închipuie dificultatea sarcinii. Pictorul va ști să arate, în *Viața lui Henric al IV-lea*, că n-are nevoie de tot acest accesoriu mitologic cînd se află în fața unui adevărat subiect...

Între timp, nu uită politica. Pe drept sau pe nedrept, crede că ducele de Neuburg, a cărui sosire este așteptată la Paris, e însărcinat cu o misiune de către regele Spaniei: « Are autorizarea regelui de a negocia și a încheia pacea cu olandezii ». Aceasta nu-i convine lui Rubens, care a încercat zadarnic, în 1623, să inițieze negocieri cu Provinciile Unite. Intervenția acestui nou actor îl deranjează mult. El nu șovăie să-l numească pe vinovat: « Toată această treabă este datorată stăruinței secretarului de Bye » și el insistă asupra neajunsurilor acțiunii: « misiunea ducelui de Neuburg nu va servi deci decît pentru a dezvălui secretele noastre — scrie el de la Paris — și a-i avertiza la vreme pe vrăjmașii noștri francezi, pentru a ne opune planurilor lor cu mai mare siguranță și tărie, ca să le ducă la neizbîndă, în pofida puterii lor. Acțiunea aceasta l-ar scîrbi cu totul pe prințul de Orania și ar ar avea drept rezultat ruperea tuturor negocierilor, care sînt

de pe acum atît de înaintate, după cîte ştie Înălţimea Voastră».

După ce a făcut pe larg o critică uimitoare acestei misiuni, termină: « Dar rog pe Înălţimea Voastră să păstreze secretul şi să arunce în foc această scrisoare. Căci sînt, de fapt, servitorul devotat şi preferat al ducelui de Neuburg şi nu vreau să cauzez nici o neplăcere domnului de Bye, după cum ştie bunul Dumnezeu. Dimpotrivă. Sînt prietenul lui şi în nici un chip nu doresc să-i stîrnesc animozitatea. Gîndul la bunăstarea obştească şi slujirea Înălţimei Voastre mă stăpîneşte însă mai puternic decît oricare altă pasiune. Mă las deci prudenţei şi discreţiei Serenisimei Voastre Alteţe ». Procedul e lipsit de eleganţă, chiar cînd este vorba de « binele public »... sau, pur şi simplu, poate că Rubens, dornic să joace un rol, nu înţelege să se lase înlăturat de acest concurent neprevăzut?

La 11 mai, are loc căsătoria, prin procură, a Henriettei a Franţei, a treia fiică a reginei-mamă, cu Carol I, regele Angliei, urcat pe tron abia de o lună. Rubens asistă la ceremonie şi puţin lipseşte să nu-şi rupă oasele acolo. Tribuna în care se afla prăbuşindu-se, a evitat tocmai la timp căderea. Prietenul său Valavez are mai puţin noroc, căci s-a rănit la cap. Cu toate că serbările şi recepţiile organizate de cei pe care îi numeşte în acel moment « vrăjmaşii noştri francezi » îi îngăduie să lege relaţii utile, Peter Paul nu este mulţumit. I-a prezentat lui Richelieu un plan pentru cealaltă galerie, dar cardinalul e prea absorbit de treburile guvernării, ca să aibă vreme să arunce o privire pe aceste note şi Rubens e hotărît să plece de îndată ce va obţine lichidarea socotelilor sale... Remarcă, nu fără supărare, că va afla hotărîrile « pînă într-un an », probabil la Anvers.

Totuşi, n-are motive să se plîngă. A făcut cunoştinţă cu Balthazar Gerbier, un confrate în pictură, care face parte din suita lui Buckingham. Acest pictor, născut dintr-un tată francez şi o mamă spaniolă, om plin de tact, a trăit în Franţa 124

și Olanda înainte de a servi în Anglia. În desele lor convorbiri, Rubens lasă să se înțeleagă că, la curtea din Bruxelles, se regretă bunele raporturi de altădată dintre Anglia și Spania. Speră, desigur, că Gerbier va relata aceste vorbe stăpînului său. Acesta a venit în Franța s-o conducă pe noua regină lîngă regalul ei soț. Gerbier prezintă pe confratele său ministrului.

A picta un portret este un mijloc excelent de a studia o fizionomie, de a pătrunde un caracter. Rubens se angajează să picteze portretul lui Buckingham. Iată-l în fața acestui personaj, sclivisit și luxos, favoritul a doi regi și stăpîn atotputernic al unui regat. Ca și confidentul său Gerbier, Buckingham are treizeci și trei de ani. Este un cavaler frumos, cu ochii de oțel, cu nasul fin, gura sinuoasă. Are barbișonul și mustățile blonde, părul auriu. Aristocrat trufaș și rafinat, nu dă înapoi în fața nici unei îndrăzneli. Insolențele lui la curtea din Madrid au făcut să eșueze căsătoria prințului de Wales, suveranul său actual, cu sora lui Filip al IV-lea. Și nu se șoptește oare la Paris că s-a îndrăgostit nebunește chiar de regina Franței? Fiica lui Filip al III-lea este o femeie înaltă și frumoasă, de douăzeci și patru de ani. Soțul ei, regele, manifestă răceală. Se înțelege că Buckingham, totdeauna îndrăzneț, a încercat s-o cucerească. Dacă se poate acorda încredere lui Tallemant des Réaux, întreprinzătorul englez a izbutit s-o vadă pe regină între patru ochi, într-o grădină din Amiens și acolo «îndrăgostitul o răsturnă pe regină și-i zgîrie coapsele cu pantalonii lui brodați; dar în zadar, căci ea strigă de atîtea ori încît camerista, care o făcea pe surda, fu obligată să-i vină în ajutor». Acest insucces nu l-a descurajat pe duce. El încearcă s-o uluiască pe regină prin luxul și risipa sa. Într-o zi s-a prezentat în audiență la Anna de Austria, gătit cu o haină brodată cu perle: prost cusute, ele s-au împrăștiat pe jos, fără ca ducele risipitor să consimtă să primească perlele adunate în urma sa.

Copleșit prea repede și prea ușor de onoruri, nu cunoaște nici cea mai mică reținere. Iacob I, acel biet om căruia nu-i plăceau de loc femeile, l-a iubit cu duioșie și, se poate spune, cu patimă. Datorită acestui monarh slab, obscurul Georges Villiers a devenit în puțini ani paharnic, viconte de Villiers, conte, marchiz, apoi duce de Buckingham, mare scutier, mare maestru al apelor și pădurilor, guvernator al celor cinci Porturi, președinte al Înaltei Curți de justiție, mare maestru de Westminster, conetabil de Windsor și mare amiral al Angliei. Mama și fratele său au fost înzestrați și ghiftuiți cu titluri, toată familia lui a fost îmbogățită. Amețit de atâtea succese, a devenit nesățios. E mai ales însetat de glorie. Dacă se arată uneori amabil și vesel, e pe de altă parte impulsiv, în prada miniei violente. Neîmblânzit în ura lui, are și pasiuni care îl împing să înalțe pe neașteptate pe cele mai înalte culmi, pe cei mai josnici lingușitori, chit că îi aruncă în umbră cu aceeași rapiditate. Disprețuiește cu egală nerușinare oamenii și banii și cu toate că motivele sînt diferite, influența lui e și mai mare, asupra tînărului Carol I decît asupra nevolnicului Iacob I.

Cu toate aceste frumoase relații, Rubens nu este mulțumit. Se omite să i se plătească și aceasta nu-i convine: «La urma urmei, mă sufoc aici, scrie el, și dacă nu sînt plătit cu aceeași punctualitate de care am dat dovadă ca s-o servesc pe regina-mamă, s-ar putea să nu mai revin aici așa de ușor!» Și cînd te gîndești că a oferit un mare tablou trezorierului acestei prințese pentru a înlesni încheierea socotelilor... Cum nu obține nimic, se hotărăște să se întoarcă acasă.

Breda tocmai s-a predat, după un asediu memorabil. Este o strălucită faptă de vitejie la activul lui Spinola. Infanta se duce să viziteze orașul cucerit și Rubens, care spera s-o însoțească, pierde ocazia la Bruxelles ca și la Anvers și «nu fără dezamăgire». Dar are de ce să uite acest lucru neplăcut: de la întoarcerea sa se

declară « copleșit de vizite și felicitări » din partea rudelor și prietenilor săi...

Pentru cei din nord, predarea Bredei se adaugă la un eveniment și mai grav: Mauriciu de Nassau tocmai a murit. Desigur nu a fost totdeauna amabil, temutul stadholder, și Statele Generale au avut de furcă cu el, căci avea stofa unui dictator. N-a luat el, incorigibilul vânător de fuste, partea severilor gomariști în cearta lor împotriva arminienilor doar pentru a submina mai bine puterea civilă, reprezentată de bătrînul Oldenbarneveldt? Și nu poartă el în fața istoriei răspunderea acestei crime: execuția marelui pensionar al Olandei, a acestui om care și-a dedicat toată viața pentru cauza libertății? Această crimă nu i-o vor uita niciodată cetățenii onorabili și mai ales Vondel, poetul național nu va înceta să-l urmărească cu imprecățiile lui răzbunătoare. Prințul Mauriciu a fost totuși timp de patruzeci de ani spada și scutul tinerii republici. Afară de luptele în cîmp deschis, a cucerit, după un asediu, treizeci și opt de orașe și cetăți și a pus stăpînire prin surprindere pe cinci orașe și zece forturi și a eliberat douăsprezece fortărețe încercuite de dușman. Un adevărat mare războinic, un strateg și un reformator al metodelor de luptă. Unei femei sclifosite care voia să cunoască din gura lui numele primului comandant de oști al epocii, el îi răspunse: « Spinola este al doilea ». Acest fiu al Taciturnului și al Annei de Saxa a format discipoli străluciți, care vor ști să-i facă cinste, în special fratele său Frederic-Henri și tînărul Turenne, vărul lor. Între timp, Spania speră că lipsind prințul Mauriciu, Provinciile Unite se vor dovedi mai împăciuitoare, mult mai înclinate să încheie pace.

Rubens joacă în curînd un rol activ în aceste negocieri. « Călătoriile care trebuiesc făcute pentru serviciul suveranei mele nu pot suferi nici o întîrziere ». Călătorește mult. Îl găsim la Dunquerque, lîngă Infantă și Spinola, care înarmează flota, apoi în Germania. Șase luni stă la Bruxelles.

«M-am săturat să rămîn atîta vreme departe de cămin», scrie el în noiembrie, fără ca totuşi să se întoarcă acasă...

Cu toate că ciuma bîntuie la Anvers, uzina de tablouri nu şomează. Pradă demonului politicii, patronul se ocupă de afacerile Spaniei, pe care le apără fără rezervă. Anglia, Franţa şi Olanda îl ţin de asemenea cu sufletul la gură ca şi Tilly şi Wallenstein şi cei de la Rochelle. Tună şi fulgeră împotriva lui Buckingham, vinovat de un atac neaşteptat asupra Cadix-ului şi compătimeste pe tînărul stăpîn al acestui arogant personaj «care se aruncă, şi el şi regatul, fără nici un rost, într-o asemenea cumpănă. Căci, oricine poate porni un război, oricînd vrea, dar nu poate tot aşa de lesne să-i pună capăt». Înțelepte cuvinte, pe care situaţia confuză din Europa le îndreptăţeşte din plin. De la răscoala din Boemia, războiul n-a făcut decît să se extindă în Imperiu şi nimic nu lasă să se întrezărească cum se va desfăşura mai departe.

Cu toţi aceşti nori, Rubens nu uită interesele sale particulare. Orice ar spune, e foarte mîhnit că nu mai aude nimic despre galeria lui Henric al IV-lea. Poate mult şi bine să-i scrie abatelui de Saint-Ambroise, acest om respectabil evită să-i răspundă: «Nu pot prevesti nimic altceva din tăcerea lui decît o schimbare de opinie, de care-mi pasă prea puţin», scrie el lui Valavez, în timp ce cere acestui curtean să se informeze, «în mod confidenţial» de motivele acestei tăceri. Nu fără supărare, Rubens face bilanţul muncii sale în Franţa: «Cînd cuget la călătoriile făcute de mine la Paris, şi la vremea petrecută acolo, fără a primi nici o răsplată deosebită găsesc că munca depusă pentru regina-mamă a fost foarte puţin profitabilă pentru mine, doar dacă nu ţin seama de generozitatea arătată de ducele de Buckingham în această împrejurare».

El evită să spună că şederea sa la Paris i-a îngăduit să facă portretul regelui Ludovic al XIII-lea, îmbrăcat cu armură, ca şi acela, în mare ţinută, al reginei Anna de Austria. Este adevărat că

dacă e măgulitor să lucrezi pentru prinți, este destul de greu să fii plătit de ei. Același Ludovic al XIII-lea îi comandase cu mulți ani în urmă, douăsprezece cartoane de tapiserii, cu viața lui Constantin și pictorul mai așteaptă încă drepturile ce i se cuvin. Rubens se îmblinzește cînd află că Richelieu dorește să-i cumpere două tablouri, dar se informează numaidecît dacă nu poate obține plata pentru cartoanele sale.

Din păcate, vremurile nu sînt deloc favorabile pentru cei care militează pentru pace. Anglia semnează un tratat cu Olanda. Regele Franței încearcă să se înțeleagă cu hughenoții, ceea ce îl face și mai de temut în afară. Mai mult decît oricînd, Spania este amenințată. Iar Rubens, uitînd de obișnuita sa rețineră, exclamă: « Ar fi desigur mai bine ca acești tineri pe care se bazuie azi destinele lumii să se înțeleagă mai bine și să fie prieteni decît să turbure creștinătatea după bunul lor plac ». Acești tineri se numesc Carol I, Ludovic al XIII-lea, Filip al IV-lea. Cel mai în vîrstă n-are decît douăzeci și șase de ani.

În luna februarie, Rubens se întoarce în sfîrșit acasă. Se fac vrînd-nevrînd pregătiri de război împotriva olandezilor. Au și avut loc hărțuiri pe mare... Iar banii, ca întotdeauna, lipsesc. Serenissima Infantă care, de acord cu răposatul ei soț, a ajutat la crearea caselor de pietate pentru alinarea suferințelor bietului popor exploatat de lombarzi, se vede constrînsă la rîndul ei să facă apel la aceste instituții caritabile. Suprintendentul lor general, Venceslav Cobergher, atît ca pictor cît și ca arhitect, se dovedește mai puțin recalcitrant decît bancherii și avansează fonduri avînd drept gaj bijuteriile arhiducesei.

Dacă pe Rubens tot îl mai interesează cîte o carte rară, mai ales dacă tratează despre arheologie, se simte totuși că politica este adevărata lui pasiune. Poate mult și bine să-i trimită lui Peiresc și Valavez comentarii despre opere savante, cea mai mare parte a scrisorilor sale și

cea mai însuflețită este consacrată problemelor Europei, chiar cleветirilor de la curte. La intervenția lui Valavez, care va lipsi din Paris, el găsește în curînd un alt corespondent francez. Acesta e Pierre Dupuy, un istoric și umanist, care a întocmit un inventar al comorilor de hrisoave și a publicat documentele Conciliului de la Trento.

Pe neașteptate, în luna iunie, Rubens este lovit brutal. Isabela Brant moare, în vîrstă abia de treizeci și patru de ani. Trăise atît de blîndă și de modestă în umbră, încît se uită că mai mult de șaisprezece ani a fost tovarășa devotată a pictorului. În realitate, nu se știe nimic despre ea. S-a căsătorit cu Rubens la optsprezece ani și i-a dăruit o fiică, Clara Serena și doi fii, Albert și Nicolas, singurii care au rămas în viață. Ea a fost martoră discretă a ascensiunii maestrului. Portretele pe care soțul ei i le-a făcut nu sînt prea revelatoare. Avea ochi mari visători, o expresie liniștită și cine știe dacă zîmbetul cu care a împodobit-o pictorul în ultimul ei portret nu ascundea melancolia! Căci, cu toate veșmintele bogate și decorul somptuos, ea pare mai curînd tristă. Dar, cine știe, poate că suferea deja de boala care avea s-o răpună.

Este înmormîntată la mănăstirea Sfîntul Mihail, lîngă Maria Pypelinx și Rubens i-a împodobit mormîntul cu una din operele sale, înfățișînd-o pe Sfînta Fecioară cu pruncul Isus. Noul său prieten, îi face necrologul defunctei: « Am pierdut o tovarășe excelentă, pe care o puteai iubi cu adevărat, trebuia s-o iubești cu bune temeiuri, deoarece nu avea nici unul din cusururile sexului ei. Nu era stăpînită de capricii nici de vreo slăbiciune femeiască, ci era toată numai bunătate și cinste întruchipată. Și datorită virtuților avute, a fost îndrăgită în tot timpul vieții sale și plînsă de toți la moartea ei. Asemenea pierdere îmi pare demnă de o adîncă mîhnire și deoarece adevăratul leac pentru toate este Uita-rea, fiica Timpului, fără îndoială trebuie să caut în preajma ei ajutor. Dar îmi vine foarte

greu să despart suferința încercată pentru asemenea pierdere de amintirea acestei ființe pe care trebuie s-o iubesc ». Și adăugă că o călătorie i-ar face desigur bine. « Noutățile care se înfățișează ochiului când vede altă țară ocupă imaginația, și nu lasă loc pentru a cădea iarăși în jale adâncă ».

El este trist, dar încearcă de pe acum să se consoleze. Viața...

X. JOCUL CEL MARE

1626 — 1628

Opt zile după ce a făcut necrologul soției sale, Rubens îi scrie din nou lui Pierre Dupuy. Săptămîna următoare, iarăși. Scrisorile se succed regulat. Pictorul reușește oare să-și stăpînească durerea? Uitarea să se fi produs cu o repeziciune surprinzătoare? Sau Rubens caută motive de evadare? Nu vorbește decît de politică. Situația din Europa se pretează de minune pentru aceasta. Carol I a tîrît Franța, Provinciile Unite și Danemarca într-o luptă împotriva împăratului și al lui Filip al IV-lea. Dacă Rubens nu se cîlîtește din Anvers, cutreieră cu gîndul munți și văi. Aleargă în Germania, după Tilly și Wallenstein. Se interesează de noul canal care va abate cursul Rinului, spre marea pagubă a olandezilor. Denunță cruzimea acestora din urmă care nu cruță pe nimeni pe mare și aprobă măsurile de represalii publicate de Infantă. Se neliniștește din cauza galioanelor care aduc din Peru douăzeci de milioane de aur și pe care le pîndește flota engleză. Buckingham îi reține atenția, ceea ce nu este o noutate. Ducele își amintește și el de pictorul flamand, dar motivele sînt diferite. Anul 1625 n-a fost prielnic englezilor și 1626 le este încă și mai puțin. Armatele britanice n-au cunoscut decît înfrîngerii. În timp ce Filip al IV-lea încheie pace cu Franța, Anglia găsește mijlocul de a se certa cu ea, din vina lui Buckingham. A vrut 132

să plece în Franța ca s-o întâlnească pe regină, căci pasiunea lui este încă vie. N-a ținut seama de Richelieu. Cardinalul n-a renunțat la succese galante, în pofida înaltei lui funcții ecleziastice, și țintește sus, dar nu e în stare să ia locul în acest domeniu unui personaj atât de seducător ca ducele. Ce-i rămîne de făcut, decît să contracareze acțiunile fericitului său rival? Și nu greșește. Ludovic al XIII-lea, prevenit cum se cuvine, căci cardinalul are și ochi și urechi pretutindeni, se opune venirii lui Buckingham în Franța. Ar fi, declară el, «rușinoasă pentru rege și dăunătoare liniștei acestui stat». După aceasta, ducele, totdeauna impetuos, a jurat că «o va vedea pe regină împotriva întregii puteri a Franței», și fără să întîrzie l-a antrenat pe stăpînul său într-o atitudine dușmănoasă. Dar, îndărătul lui, țara murmură. Dacă ar putea face pace cu Spania ar avea mîna liberă. Să iasă dintr-o situație grea fără ca amorul lui propriu să sufere prea mult, acesta este scopul lui Buckingham. Bizuindu-se pe vorbele lui Rubens, Gerbier i-a comunicat anul trecut stăpînului său dispozițiile pacifice ale Infantei, căci deși e război, Rubens și Gerbier au continuat corespondența.

Buckingham își descoperă subit o pasiune puternică pentru marmurile antice. Și cum Rubens posedă o frumoasă colecție, ducele dorește să i-o cumpere. Cu uimitorul său spirit comercial, Rubens presimte el, oare, că acest capriciu de colecționar are un substrat politic? Fără să șovăie, cere 100.000 de florini. Pentru a stimula zelul intermediarului, îi făgăduiește un comision acceptabil de zece la sută. Față de un asemenea cîștig, agentul lui Buckingham devine liric. Afacerea reușește și Rubens încasează rotunjoara sumă de 90.000 de florini. Cum toată colecția l-a costat 2.000, și în plus cîteva pînze «făcute de mîna lui», este o lovitură financiară de maestru! Pictorul însoțește prețioasele marmuri pînă la Calais. Contrar speranței lui, nu-l întâlnește pe Gerbier. Ca să se întoarcă, face un ocol prin

Paris, unde stă trei săptămîni. În lipsa lui, curtea cu toată «atmosfera de toropeală și placiditate», a trîncănit pe socoteala lui. Circulă zvonul că el se întoarce din Anglia. Infanta și marchizul Spinola sînt convinși de aceasta și Rubens întîmpină toate greutățile din lume ca să le scoată din cap această idee...

Veștile din Anglia nu se lasă multă vreme așteptate. În ianuarie 1627, Gerbier îi scrie lui Rubens că are să-i facă din partea stăpînului său comunicări și cere un pașaport. La sfîrșitul lui februarie, sosește la Bruxelles: Buckingham propune un armistițiu, cu libertatea deplină de comerț între Spania, Anglia, Danemarca și Provinciile Unite. Rubens transmite această propunere Infantei. Dar la Bruxelles lumea se teme că va fi greu să se ajungă la un acord general, de aceea acolo se preconizează că, în lipsa unui astfel de rezultat, Anglia și Spania să trateze între ele. Rubens este însărcinat să facă o propunere în acest sens și Gerbier se duce să raporteze acest răspuns lui Buckingham. Acesta acceptă. Pretinde doar ca Provinciile Unite să nu fie excluse din acest acord, din pricina alianței încheiate între ele și Anglia.

Infanta îl informează pe nepotul ei Filip al IV-lea despre hotărîrile lui Buckingham. Credincios unui vechi obicei, Madridul nu se grăbește să-și comunice părerea. Rubens se impacintează din cauza acestor tîrăgăneli. Îi liniștește pe Buckingham și Gerbier. Apoi, cum corespondenții lui nu dau semne de viață, se îngrijorează: scrisorile lui au ajuns oare la destinație? N-a rămas inactiv. Se duce la Bruxelles în tovărășia abatelui Scaglia, ambasadorul Savoiei, care tocmai a sosit în Țările de Jos. Din convorbirea lor cu Infanta și Spinola, el a «avut cea mai mare mulțumire din lume». Datorită lui, Spinola și Scaglia «se înțeleg foarte bine și sînt mulțumiți unul de altul, fără nici o neîncredere». Scaglia va pleca în Olanda și îl va întîlni, fără îndoială, pe Gerbier. Rubens ar vrea mult să facă parte și el din această misiune.

« Sînt de părere, scrie el, că prezența mea ar sluji mult să meargă înainte treburile » și cum stăpînii lui nu îndrăznesc să-l trimită din propriul lor imbold, el sugerează o combinație minunată. Ca Gerbier să-l cheme în Olanda, la cerearea lui Buckingham. De comun acord cu Carleton și cu abatele Scaglia, ei vor căuta formula potrivită pentru ca să rezolve diferendele dintre Spania și Olanda, singurele care împiedică o soluție de a interveni.

« Ar fi o lovitură... de maestru » observă el. Greutățile nu pot veni decît din partea Provinciilor Unite, dar el se face forte ca să le aplaneze: « Am acolo prieteni de rang înalt și vechii mei corespondenți, care nu vor da greș în îndeplinirea datoriei lor ». După ce a scris această epistolă, în același timp îndrăzneată și lăudăroasă, e cuprins de un scrupul. Adaugă un postscriptum: « Vă rog să aruncați în foc această scrisoare de îndată ce v-ați servit de ea, căci m-ar putea compromite în ochii stăpînilor mei, cu toate că nu conține nimic rău: doar că mi-aș pierde creditul lor și m-ar face nefolositor în viitor ».

Dacă Madridul nu răspunde, există pentru aceasta excelente motive. În martie, contele duce de Olivares și contele de Rochepot, ambasadorul Franței, au semnat un tratat de alianță care urmărește pur și simplu cucerirea și împărțirea Marii Britanii! Ludovic al XIII-lea și Filip al IV-lea au ratificat tocmai acest pact. În consecință, este greu să se dea urmare propunerilor engleze, dar n-ar fi abil să fie respinse.

În sfîrșit Filip al IV-lea se hotărăște să răspundă. Infanta poate să-și continue negocierile. Ea obține chiar împuternicirea să încheie pacea, dar cu recomandarea expresă de a nu interveni cu nimic! În plus, regele nu este mulțumit de rolul atribuit lui Rubens: un simplu pictor să reprezinte glorioasa Spanie! « Este de înțeles că aceasta dăunează reputației monarhiei, căci reputația trebuie să sufere neapărat de faptul că un om cu atît de puțină consistență să fie ministrul pe care să-l caute ambasadorii ca să facă

propuneri de o asemenea importanță ». Infanta răspunde că Gerbier este și el pictor și că Buckingham l-a trimis cu o scrisoare scrisă de mîna lui pentru artistul din Anvers. Nu se putea acționa altfel...

În iunie, Gerbier pleacă la Haga, ca și lordul Dudley Carleton. Acesta din urmă se întoarce în Olanda ca ambasador extraordinar, după o absență de doi ani, care n-a fost lipsită de profituri, atît materiale cît și morale. Sub pretextul că aranjează o vînzare de tablouri și de obiecte de artă, obține un pașaport. Pleacă la Breda și-i propune lui Gerbier, conform instrucțiunilor primite, o întîlnire nu departe de acolo, într-un loc neutru, la Zevenbergen. Dar Gerbier se miră, se teme de vreo viclenie și propune la rîndul lui Delft, Rotterdam, Amsterdam sau Utrecht. Tot din ordin, Rubens stăruie pentru Zevenbergen. Gerbier refuză categoric. Aceasta tinde să se transforme în tragicomedie.

În cele din urmă, Rubens acceptă să se ducă la Delft, căci Bruxelles-ul cade de acord. Prezența lui în Olanda nu trece neobservată. Diplomații se agită. Care este scopul acestei călătorii? Timp de opt zile, Rubens și Gerbier pot discuta în voie despre pacea pe care o visează. Convorbirile lor n-au mare valoare practică. Rubens este un negociator foarte neputincios: n-a fost înarmat cu nici un document scris, nu-și poate lua nici un angajament. Nici Infanta nici Spinola n-au dreptul să trateze. Pentru a cunoaște dorința regelui Spaniei, trebuie să aștepte sosirea lui don Diego Messia și acest mandatar spaniol nu pare grăbit să vină.

Rubens s-a întors de o lună și Gerbier așteaptă încă. Pe la sfîrșitul lunii august, își pierde răbdarea și anunță că se întoarce în Anglia. Don Diego Messia a părăsit tocmai Parisul cu destinația Bruxelles. Rubens se grăbește să-și înștiințeze confratele. Între timp, Gerbier revine la atac: dacă va trebui să se întoarcă cu coada între picioare, va fi ridiculizat. De aceea stăruie să obțină un document confirmînd că Infanta se interesează

mult de problemă. Departe de a intra în vederile celor doi negociatori, don Diego Messia dă amănuntele unui plan fantasmagoric: flotele reunite ale Franței, Spaniei și Provinciilor Unite să facă o debarcare în Anglia; să se înainteze asupra Londrei pentru a pune mîna apoi pe întreaga Anglie; iar comandamentul acestei expediții să fie încredințat lui Spinola în persoană! Aceasta înseamnă prăbușirea tuturor viselor lui Rubens. « Un exces de zel față de religia catolică și ura dușmanului comun sînt factorii puternici ai acestei alianțe », apreciază el. Dezamăgirea lui este mare, deși se apără. « Trebuie în acesta și în orice lucru să te încrezi mai ales în viitor, și pînă atunci să-ți păstrezi pacea sufletului ». E obligat, din ordin, să-i scrie lui Gerbier o scrisoare plină de duplicitate. El spune în ea, pe de o parte că Don Diego Messia « a dat explicații guvernului Olandei despre înțelegerea dintre regii Spaniei și Franței, întru apărarea regatelor lor ». Pe de altă parte, afirmă că « Serenissima Infantă nu și-a modificat părerea », căci nu dorește « nimic altceva pe lumea aceasta decît tihna regelui, a nepotului ei și o pace sănătoasă pentru bunăstarea obștească ». Și chiar Spinola va aduce « la rîndul lui întregul său sprijin pentru izbîndirea unei acțiuni atît de bune ».

Știind că orice acord este imposibil, Rubens trebuie să facă să se creadă că din partea spaniolă se dorește totdeauna pacea! Totuși, n-a capitulat fără luptă. A denunțat perfidia francezilor care, în ciuda alianței cu spaniolii, continuă să dea ajutor Statelor Generale. Și-a pledat cauza pe lîngă don Diego pînă ce l-a tulburat. Dar ministrul spaniol, prizonier al instrucțiunilor sale, este el însuși redus la neputință. Ca să dea frîu liber sentimentelor sale, Rubens adresează lui Gerbier o scrisoare mai intimă pe care, pentru mai multă siguranță, o redactează în flamandă. « Vă implor să credeți că fac tot ce-mi stă în putință și că stăpîinii mei sînt foarte interesați de afacerea care ne preocupă », dar acest Olivares, « la care pasiunea înăbușe rațiunea și domină

toate argumentele », este cauza tuturor greutăților: « Marele consiliu al Spaniei, în majoritatea sa, împărtășește părerea noastră, dar Olivares a izbutit, prin încăpăținarea lui, să câștige pe toată lumea la părerea lui ». Cît despre don Diego: « I s-a atras atenția asupra duplicității francezilor, i s-au numărat ajutoarele, pe care, zilnic regele Franței le dă Statelor și pe care ar vrea mult să le dea Danemarcei ! I s-a arătat cum își bate joc de naivitatea noastră și că sperietoarea unei alianțe cu Spania îi slujește doar ca să smulgă regelui Angliei, un acord pe care în cele din urmă îl va obține. Toate acestea, din ordinul Infantei și al marchizului, le-am expus foarte adesea și în amănunțime lui don Diego. I-am vorbit foarte sincer și foarte liber. Strădania mea n-a fost zadarnică, dar afacerea este încheiată și don Diego nu poate schimba instrucțiunile pe care le-a primit din Spania. Nu vă pot înșela, dragă domnule, în numele prieteniei. Dimpotrivă, vă voi spune, în toată sinceritatea, că Infanta și marchizul sînt hotărîți să continue negocierile, deoarece nu se îndoiesc că negocierile dintre Franța și Spania nu vor avea nici un rezultat, nici un efect și nici o durată. De aceea, de altfel, aici toți oamenii înțelepți, preoți sau civili, își bat joc și rîd de aceasta. Dar atîta vreme cît dovada prostiei acestor tratative nu e făcută, situația nu se va modifica deloc și va mai trebui încă puțin timp. Olivares va ajunge în cele din urmă să vadă limpede și să facă o treabă mai bună. Dar, vai ! Va fi prea tîrziu ».

« Pînă atunci, ar trebui să avem grijă ca afacerile noastre să se mențină în stare bună și dvs. să puteți întreține buna dispoziție a lui Buckingham; în orice caz, această atitudine nu va fi niciodată dăunătoare, noi nu pretindem, nu este așa, să împiedicăm sau să întîrziem un caz de război: în consecință, atitudinea noastră nu ascunde nimic suspect. În rest, n-aș vrea să vă țin mai mult timp, prin speranțe deșarte, depărtat de stăpînul dumneavoastră, și de iubita dumneavoastră soție ; am făcut-o pînă acum cu gînd

bun și bizuindu-mă pe excelente motive. Nu vom înceta să ne menținem în legătură și să ne înștiințăm reciproc de toate veștile ca să cultivăm bunele dispoziții ale prinților noștri și să ne păstrăm pozițiile. Vă trimit aci alăturat o scrisoare pentru Duce, scrisoare care trebuie să slujească la dezvinovățirea dumneavoastră și a mea. Deocamdată nu pot face nimic altceva și cu conștiința împăcată, mă încredințez în întregime bunăvoinței lui Dumnezeu ».

Nici n-au trecut decît cîteva săptămîni și el reia ofensiva. E prea stăruitor ca să cedeze. Îi dă marchizului Spinola vești despre Gerbier. Acesta n-ar dori decît să se ducă la Bruxelles pentru a negocia pacea, căci Buckingham caută cu orice preț o înțelegere cu Spania. După ce a încercat zadarnic să salveze La Rochelle, a suferit în fața insulei Ré o înfrîngere dureroasă. Două treimi din trupele angajate în luptă au fost pierdute în această expediție nenorocită, condusă de ducele în persoană. Gerbier poate mult și bine să pretindă că « retragerea urmată de o altă ofensivă mai puternică este un șiretlic de care s-au folosit toate marile căpetenii ». Buckingham n-are mijloace să reînceapă și are mare nevoie, ca să se apere împotriva atacurilor puternice, a căror țintă este, să facă pace cu Madridul . . . Comerțul englez, care înflorise mult, datorită întreprinderilor din Indii, a suferit mult din pricina războiului cu Spania și aventura întreprinsă împotriva Franței n-a făcut decît să agraveze situația. Finanțele sînt într-o stare disperată și statul trăiește din expediente. Gerbier, ca bun slujitor, n-a dat informații asupra acestei stări de lucruri. Dimpotrivă, el anunță că « se procedează cu iuțeală la pregătirile unei expediții mult mai puternice și mai bine utilate decît precedentă ». Spinola, care se pregătește să plece în Spania, îi răspunde lui Rubens că-l va pune pe rege în curent chiar la sosirea la Madrid. Cu prudență, evită să taie toate punțile: francezii sînt aliați atît de puțin siguri și sprijinul acordat olandezilor nu este o vorbă goală . . .

Dacă în raporturile sale cu Gerbier, Rubens manifestă mai multă simpatie pentru prietenii săi englezi decît pentru stăpînii săi spanioli, dacă dorește în mod vădit să rămînă în relații bune cu Buckingham, altul este limbajul său cînd îi scrie lui Pierre Dupuy. Nu mai e vorba de « duplicitatea francezilor » ci, dimpotrivă, englezii sînt judecați fără indulgență. « Într-adevăr, procedeele englezilor le vor permite curînd să repună pe vechiul stindard al Sfîntului George deviza: « Prietenii Domnului și dușmanii tuturor ». Cînd Buckingham preia conducerea flotei: « Sînt foarte surprins că ducele de Buckingham a preferat să-și părăsească mai curînd regele decît să încredințeze unui alt general experimentat conducerea unei întreprinderi tot atît de odioase cît și de primejdioase ». Concluzia este clară: « Socotesc că îndrăzneala sa l-a pus în situația să învingă și să moară în mod glorios căci, dacă ar fi supraviețuit unei înfrîngerii, n-ar mai fi fost decît jucăria sorții și batjocura vrăjmașilor săi ». La vestea înfrîngerilor suferite de englezi: « Aceștia ar face mai bine să se întoarcă mai repede acasă pentru s-și apăra căminele decît să atace pe ale altora, iar ducele de Buckingham va ști curînd, din experiență, că meșteșugul armelor este foarte deosebit de acela de curtean ! »

După care, el se bucură « de victoria repurtată de preacucernicul rege asupra englezilor, pe care i-a alungat cu totul din insula Ré, cu mari pierderi și spre rușinea lor ». Cu cîteva săptămîni înainte i-a scris aceluiasi Buckingham, în urma eșecurilor demersurilor sale: « Implor pe Excelența Voastră ca în ciuda vicisitudinii vremurilor, să mă păstreze în bunele sale grații și să creadă că niciodată, vreun accident al soartei sau constrîngerea destinului public, nu mi-ar putea înstrăina atașamentul față de umilul vostru serviciu, căruia m-am dedicat și consacrat odată pentru totdeauna ». Duplicitatea lui Rubens este evidentă. Este oare viclenie firească ? Cine o poate spune ? El nu este totuși decît un amator foarte dornic să joace un rol în afacerile politice. Se înțelege că a luat

exemplu de la profesioniști. Or, diplomatul trebuie să știe să-și ascundă jocul. Rubens încearcă acest lucru cu o șansă inegală. În scrisorile sale către corespondenții din Anglia, el dovedește lipsă de calm și răbdare. În plus, nu se reține de la exprimarea unor comentarii nepotrivite. Aceste greșeli de limbaj trădează pe novice. Cu Pierre Dupuy se simte mai la largul său. Acest istoriograf nu este, la drept vorbind, un prieten al pictorului. Este o legătură pe care este util s-o cultive, căci acest excelent bibliotecar e la curent cu toate cleветirile de la curte și se bucură de încrederea lui Ludovic al XIII-lea. Dizertează în mod savant despre o mie și unu de lucruri neobișnuite căci face parte din manierele alese, pentru cine vrea, ca Rubens, să treacă drept umanist, să întrețină corespondență cu oamenii de acest fel. De aceea, cu toate că arde de nerăbdare ca să se amestece în treburile publice, Rubens trimite lui Pierre Dupuy scrisori foarte calme, în care îi dă vești din țară: starea cardinalului, proiectul unui al doilea canal care ar ajunge la Herenthals, pierderea unor galioane în timpul unei furtuni, eventuala căsătorie a lui Spinola și alte flecăreli din cronica zilei.

Uneori se ridică tonul. Ține dizertații despre nenorocirile prinților: «Nu numai că sînt cufundați pînă în gît în datorii, cu toate resursele lor amănate, dar abia de mai pot găsi noi expediente ca să-și tragă cît de cît sufletul și să-și prelungească de bine de rău creditul!». Cît despre «manevrele de la această curte nu sînt bune pentru noi», spune el: «ci pentru popor». Aceasta nu-i totul: «Trebuie adăugat că sistemul economic al mai tuturor prinților este foarte defectuos și dezordinea a pus stăpînire atît de adînc pe afacerile lor, încît va fi greu de restabilit ordinea». Și conchide: «Din partea mea aș dori ca în lumea întreagă să fie pace, să putem trăi mai bine într-un secol de aur, în locul unuia de fier».

I se întîmplă, dar mai rar, să se demaște puțin: «Dacă s-ar putea înfrînge mîndria spaniolă, s-ar găsi într-adevăr mijloace să se pacifice Europa,

care manifestă în toate părțile, o supremă dorință de liniște ». Și acest negociator al Spaniei, enervat probabil de așteptarea care se prelungește, exclamă: « Toată lumea e obosită aici, nu atât din pricina ostilităților înseși, cît din cauza greutăților necontenite pe care le întâmpină pentru a primi din Spania fondurile indispensabile, de mizeria groaznică în care nu încetezi să te afli și de toate jignirile pe care ni le impun răutatea și ignoranța miniștrilor sau neputința lor de a acționa altfel ». Rubens are lucrul lui pentru a se consola de insuccesele sale diplomatice. Arhiducesa i-a comandat o suită de cincisprezece cartoane pentru tapiseriile destinate mănăstirii Carmelitelor desculte din Madrid. Subiectul, *Triumful Euharistiei*, i-a îngăduit să jongleze după bunul lui plac cu simbolurile și alegoriile. Compozițiile sale sînt pline de impetuositate și de mișcare și desigur de neînțeles pentru popor.

A început schițele pentru galeria Henric al IV-lea. Sînt minunate: *Bătălia de la Ivory*, *Cucerirea Parisului*, *Intrarea lui Henric al IV-lea în Paris*, *Henric al IV-lea primind sceptrul din mîinile poporului său*, *Henric al IV-lea și Maria de Medici*. E nevoie de douăzeci și patru. Viața regelui Henric este plină de eroism și nimic nu convine mai mult temperamentului pictorului. El termină portretul lui Spinola, a cărui plecare o regretă, căci s-a înțeles totdeauna mai bine cu acest genovez suplu decît cu spaniolii rigizi care gravitează în jurul Infantei. Are cărțile sale și de asemenea prietenii lui anversezi: Balthazar Moretus, Nicolas Rockox, Van der Geest, Gevartius. Acesta din urmă este un om remarcabil. După ce a studiat la Louvain, la renumitul Colegiu al celor trei limbi și a făcut lungi popasuri în Olanda și în Franța, el exercită la Anvers funcția de grefier al orașului. Acest înalt funcționar e dublat de un filolog — editarea lui Statius i-a adus considerația literaților — și de un poet latin. În timpul șederii sale la Paris s-a împrietenit cu Peiresc și prin el celebrul umanist intră în legătură cu Rubens. Portretul lui Gevartius este

o operă splendidă, de o alură foarte aristocratică. Contrar obiceiului său, Rubens n-a folosit nici un derivativ decorativ ; toată atenția este concentrată asupra chipului fin al savantului și în ciuda gulerului său alb, plisat și scrobit, ești izbit de luminozitatea feței, care e subliniată de o privire ageră și plină de inteligență. Rareori maestrul a fost atât de bine inspirat. E posibil să nu fi avut adesea un model atât de atrăgător. Se poate de asemenea să fi contribuit la aceasta și reala lui prietenie pentru Gevartius, căci acesta este omul pe care el l-a numit « cel mai bun dintre prietenii mei și prietenul muzelor » și pe care îl va da ca profesor fiului său, Albert.

Corespondența cu Pierre Dupuy nu încetinește. Cei doi prieteni se întrețin despre evenimentele politice și despre lecturile lor. Asediul fortăreței La Rochelle îi preocupă mult. Trebuie ca Spinola, străbătînd Franța, să fie primit de Ludovic al XIII-lea, pentru ca Rubens să-și părăsească tonul detașat și să exclame: « Și într-adevăr nestatornicia lucrurilor omenеști se impune meditațiilor mele, cînd îl văd pe Spinola de la asediul Bredei, cel pe care regii Franței și Angliei făceau totul spre a-l învinge, vizitîndu-l pe regele Franței în împrejurări foarte asemănătoare, primit în tabăra lui ca prieten și sfătuiindu-l pe rege împotriva supușilor săi răsculați și împotriva regelui Angliei, devenit dușmanul său ».

Potolit, el va scrie peste cincisprezece zile: « Sînt fericit că marchizul s-a declarat satisfăcut părăsind curtea Franței. El merită într-adevăr să fie tratat ca gentilom, pot să dau mărturie, eu care l-am vizitat zilnic. Este omul cel mai chibzuit și mai prudent pe care l-am cunoscut vreodată, discret cînd planurile sale sînt în joc, și taciturn, dar mai degrabă din teama de a nu spune un cuvînt de prisos, decît din lipsă de judecată și elocință. Vitejia lui este cunoscută de toată lumea și n-am să spun nimic în această privință. La început, mă temeam de italianul și genovezul care sălășluiau în el, dar l-am găsit totdeauna loial, sigur și de foarte bună credință ».

Că Spinola n-a vizitat galeria Medici nu-l miră pe Rubens pentru că viteazul comandant «nu se pricepe mai mult la pictură decît ultimul hamal». Dimpotrivă, ginerele lui, marchizul de Leganes, «se numără printre cei mai buni amatori din lumea întreagă.»

Însărcinatul cu afaceri al Danemarcei la Haga, Josias Vosbergen, vizitîndu-l pe Rubens, acesta profită ca să-i ceară Infantei autorizația de a negocia. Arde de nerăbdarea de a intra în arenă. Îl însoțește pe Vosbergen la Bruxelles, ca acesta din urmă să expună Infantei opiniile sale. E vorba tot de acea pace problematică, la care Rubens vrea să colaboreze cu forța. Rezultatul demersului nu e faimos. Isabella îl trimite pe pictor la Spinola, care se află la Madrid. Rubens se execută, dar cum Josias Vosbergen nu este înarmat cu nici o împuternicire, spaniolii nu acordă nici o importanță cuvintelor sale. Nici o piedică ! Rubens se grăbește să transmită această observație corespondentului său. E de ajuns să găsească în răspunsul lui Spinola fraza: «este sigur că regele Spaniei este foarte dispus să facă pace cu statele care sînt în război împotriva lui» ca să vadă într-asta indicația unei politici noi și să-l înștiințeze pe Buckingham. La rîndul său, Gerbier reia vechea sa temă de conversație cu Rubens: Anglia, cu toate că Spania n-a răspuns deloc propunerilor sale, e totuși dispusă să încheie o convenție. Din nou, Rubens se ține de capul lui Spinola și-l zorește să acționeze. Își însușește chiar unele plîngerii ale lui Gerbier împotriva spaniolilor. Și nu spune tot ce gîndește: cu Pierre Dupuy va fi mai sincer ; pe Spinola îl va socoti «neputincios să schimbe caracterul leneș și indolent al acestei națiuni, care a dezvoltat pînă și arta de a spori acest cusur natural.» În sfîrșit, el stăruie ca negocierile, dacă au loc, să fie încredințate unor pleni-potențieri, care să nu fie nevoiți «să recurgă mereu la Spania pentru a obține instrucțiuni și ordine.» Ar vrea ca Infanta să poată «trata de la egal la egal cu regele Marii Britanii». Ținînd

seama de creditul de care care se bucură la Bruxelles, jocul lui este destul de limpede.

De astă dată Madridul ia afacerea în serios. Filip al IV-lea cere, prin Infantă, să i se comunice scrisorile primite. Pictorul triumfă: nimeni nu va înțelege aceste scrisori, în parte cifrate sau scrise în flamandă. Afacerile particulare se amestecă cu cele publice. Ar trebui găsit cineva căruia să-i poată fi încredințate. Afară de cazul când regele nu dorește ca Rubens însuși să le aducă ? . . . Filip al IV-lea consultă Junta de stat. Ea dă aviz favorabil, la care regele se raliază. « Dar », adaugă el, cu mîna sa, « nu trebuie să se stăruie pe lângă Rubens ; el trebuie să judece dacă este interesul lui să facă această călătorie ». Puțin a lipsit ca să fie o invitație călduroasă ! Ce-are a face ! Rubens își atinge scopul și aceasta este esențialul. Speră el, oare, să alerge în ajutorul lui Spinola, reținut încă la Madrid ? Energicul Rubens este convins că marchizul « se străduiește cu tot talentul și bunăvoința lui să smulgă pe regele Spaniei și pe miniștrii săi din adîncă letargie în care sînt cufundați, ca, deschizînd în sfîrșit ochii, să pună capăt înspăimîntătoarei mizerii din Europa ». Infanta și Spinola, iată oamenii care se pricep să conducă ! Dar ceilalți . . . : « Toate afacerile Europei sînt în prezent încurcate, dar sînt în mîna unor incapabili sau a unor oameni fără experiență ». O ultimă scrisoare către Pierre Dupuy : « Ne aflăm aici la jumătatea drumului între pace și război, îndurînd toate mizeriile și neplăcerile războiului și neavînd nici un avantaj de pe urma păcii. Orașul Anvers se prăbușește încetul cu încetul ; își consumă capitalul și n-are nici măcar umbra unui negoț să-l susțină ». Apoi, după multe alte noutăți : « Mă tem că trebuie să întrerupem corespondența noastră cîteva luni. Va trebui să fac o lungă călătorie. Dar cum nici un proiect nu e sigur aici, decît numai în clipa cînd îl execuți, o voi înștiința pe Senioria Voastră înainte de plecarea mea și pentru ca Senioria Voastră să nu-mi scrie în zadar o să-i spun dacă o să survină vreo întîrziere sau vreo piedică ».

XI. TABLA DE ȘAH A EUROPEI

1628—1630

Rubens a străbătut Franța ca un fulger. Abia dacă și-a îngăduit un scurt ocol ca să treacă prin La Rochelle. Eroica cetate rezistă de un an unui asediu îngrozitor, dar sfârșitul este aproape. În primăvară, Richelieu a pus să se construiască un dig. De atunci, toată legăturile cu marea sînt întrerupte. Două încercări de ajutor, întreprinse de englezi, au dat greș. Foametea va birui în curînd curajul locuitorilor din La Rochelle. Scriindu-i prietenului său Peiresc, Rubens socotește că acest asediu este « un spectacol demn de cea mai vie admirație ». Dar peste cîteva luni, cînd Pierre Dupuy îi va comunica o inscripție eroică pentru a glorifica această importantă acțiune războinică, el va observa cu asprime: « Să sperăm că autorul va putea în curînd să-și pună în valoare stilul celebrînd un subiect mai frumos, în ziua în care gloria unei victorii asupra dușmanului din afară va face să pălească aceea a izbînzilor obținute într-un război civil ».

Iată-l pe Rubens la Madrid. De la prima lui sedere în Spania au trecut douăzeci și cinci de ani. Cîte lucruri s-au schimbat ! Pe vremea aceea, regele era un tînăr de vîrsta sa, iar ducele de Lerma, atotputernicul lui ministru. Filip al III-lea a murit în 1621. Fiul său, Filip al IV-lea are douăzeci și trei de ani. Înzestrat cu toate însușirile pe care natura le poate dărui unui prinț, el strălucește atît în exercițiile fizice,

cit și în cele ale minții. Nu se cunoaște cavalier mai strălucit în turniruri. Țintaș eminent, vînătoarea e una din plăcerile lui preferate și îndemînarea lui face minuni. Inteligența lui este vie ; are talent pentru limbi, se interesează de istorie. Artele îl atrag. Adoră pictura și nu numai ca amator, căci desenează și pictează el însuși. Teatrul este pasiunea lui și nici aici nu se mîrginește să fie doar un spectator. La nouă ani, era actor. Nimic nu-i place mai mult decît să dețină un rol în aceste piese improvizate, care sînt jucate uneori în apartamentele reginei.

Literatura spaniolă strălucește ca o lumină vie și fiecare scriitor se dublează bucuros de un dramaturg. Cervantes a murit, dar smintitul acela bătrîn de Lope de Vega continuă să creeze fără încetare și comediile sale se numără cu sutele. Preotul care se ascunde sub pseudonimul de Tirso de Molina a scris tocmai *El Burlador de Sevilla* (Seducătorul din Sevilla) și a creat nemuritoare figură a lui Don Juan. Alarcon și Calderon se manifestă ca maeștri. La curte trăiește capelanul și duhovnicul Gongora, pe care admiratorii săi îl vor numi « Pîndar-ul andaluz » sau « Homerul spaniol », după alegere. Acest creator al unui stil pe cît de strălucit pe atît de obscur este luat în batjocură de mai mulți adversari, printre care se distinge Quevedo, prolificul poligraf, pe care regele îl va face secretarul său. Toată lumea laudă caracterul afabil al lui Filip al IV-lea. Niciodată nu s-a văzut suveran spaniol purtîndu-se cu supușii săi cu atîta blîndețe. Față de surorile lui manifestă o tandrețe extremă. Este bun catolic, fără să fie bigot ca tatăl său, sau neîndurător de crud ca bunicul lui. Cu toată înfățișarea lui cam efeminată, are o uimitoare stăpînire de sine. Ochii lui mari și albaștri se uită la oameni cu o privire flegmatică pe care nimic n-o schimbă. Nici o dată n-a fost văzut înfuriindu-se și nici rîzînd. Are tenul foarte alb, părul blond, fruntea înaltă, buze cărnoase și bărbia proeminentă a habsburgilor. La începutul domniei sale, a pretins să vadă totul el însuși și să hotărască în mod absolut

asupra afacerilor de stat, dar s-a plictisit repede, căci voința lui e slabă. Continuă să-și dețină cu demnitate rolul de rege, deși lasă altora grija să ia hotărâri. Este un *Rey por ceremonia*¹ cum se spune. O altă slăbiciune mai mare încă: femeile. Aventurile sale galante sînt nenumărate, iar numărul copiilor din flori crește cu regularitate. Olivares, care își cunoaște suveranul, devine bucuros furier sau intermediar, ca să aibă mîinile libere în treburile guvernării.

Ciudat personaj acest *conde duque*². Destinat întîi carierei bisericești, don Gaspar Guzman, conte de Olivares, apoi duce de San Lucar, a dat marea lovitură cu prilejul morții precedentului rege. Ducele de Lerma îl chemase cu cîțiva ani mai înainte la Madrid ca să-l atașeze de persoana infantelui Filip, dar observă curînd că se înșelase asupra protejatului său. De atunci el a căutat, dar în zadar, să scape de el. Olivares a știut la perfecție să exploateze situația cînd tînărul său stăpîn, abia în vîrsta de șaisprezece ani, s-a urcat pe tron. Cu toate că Filip al IV-lea anunțase că nu va avea favorit, Olivares a obținut fără greutate și în cel mai scurt timp o autoritate considerabilă. Temîndu-se de influența reginei, Elisabeta de Bourbon, a plasat pe lîngă ea, în calitate de *Camera mayor* pe propria sa soție, o bătrînă artăgoasă și diformă, care are sarcina s-o spioneze pe fiica lui Henric al IV-lea.

Marii ambițioși, de teapa lui Olivares, ghicesc aproape intuitiv de unde amenință primejdia. De aceea nu se încrede în această regină drăguță, despre care Calderon a putut spune :

La mas bella

*la mas pura, mas fragrantă
flor, la flor de lis, la reina
de las floras*³.

¹ În spaniolă, în original, rege pentru ceremonii. (N. tr.)

² În spaniolă în original, conte duce. (N. tr.)

³ În spaniolă în original: Cea mai frumoasă / cea mai pură / cea mai miresmată floare / floarea crinului / regina florilor. (N. tr.)

Și el se străduiește, nu fără succes, s-o învrăjbească cu Filip. Îi dă suveranului iluzia că lucrează zi și noapte și, într-adevăr, depune o intensă activitate. Totdeauna încărcat cu hîrtoage, gîndindu-se la toate, este un om indispensabil în ochii indolentului monarh. Trăiește ca un ascet și este considerat incoruptibil. Pretinde că este mai nenorocit decît un rîndaș. Slugarnic cu regele care îl consolează cînd face pe omul copleșit, e mîndru și insolent față de ceilalți. I-a trebuit puțin timp ca să devină ținta urii generale. Nenumărate pamflete îl critică neînterupt. Lumea dorește pe față moartea lui și uneori se merge pînă acolo că se dorește și aceea a regelui, pentru a scăpa de acest ministru odios.

Sosirea lui Rubens intrigă grozav pe diplomații acreditați la curte. Pictorul are dese convorbiri cu Olivares. Ce vrea să însemne asta ? Se povestește că acest flamand este bun prieten cu Buckingham. Se spune că revine din Anglia. Se presupune că vine să trateze un armistițiu cu olandezii sau o pace cu Anglia. Rubens este chemat în fața Juntei de stat. Ea hotărăște că este bine să se continue negocierile. Este un prim rezultat, dar iată că sosește o știre senzațională. Buckingham a fost asasinat. Ce o să se întîmple acum cu tratativele ? Un alt trimis al lui Buckingham, Endymion Porter, dezvăluie la timp că demersurile au fost începute cu asentimentul regelui. Bruxelles-ul confirmă. Între timp, La Rochelle a căzut și se află că este vorba de o pace între Anglia și Franța. Venețienii și-au asumat această sarcină. Spania trebuie să se ferească de această lovitură ! La Londra se sondează gîndurile secretarului de stat Cottington și ale marelui trezorier Weston. Cottington lasă să se prevadă apropiata lui sosire la Madrid...

Rubens n-ar putea rămîne inactiv. Are totdeauna cu ce să se ocupe. Nu pictează el cum alții respiră ? Curtea madrilenă este un loc privilegiat pentru un pictor. Regele se interesează mai mult de artă decît de politică. Colecțiile lui sînt minunate și pictorul său obișnuit este un bărbat de douăzeci și nouă de ani, în care Rubens descoperă un confrate strălucit înzestrat. Se numește Velázquez. Maestrului flamand îi face plăcere să discute cu el și să-i dea o mulțime de sfaturi.

Născut la Sevilla, unde a primit lecții de la Herrera cel Bătrîn și de la Pacheco, cu a cărui fiică s-a căsătorit, don Diego Velázquez da Silva a suferit mai ales influența lui Ribera. Din 1623, datorită unei puternice protecții, dar și pentru că a reușit un mare portret ecvestru al lui Filip al IV-lea, este numit pictorul regelui. În atelierul instalat chiar în castel, suveranul își are fotoliul lui, căci îi place să vină să stea de vorbă cu pictorul său și mai ales să-l privească lucrînd. Dacă Velázquez a pictat în timpul perioadei sale seviliene scene religioase sau familiare, activitatea în serviciul regelui l-a limitat la portret. Persoanele marcante de la curte, Olivares și regele, mai ales regele, acest rege al cărui chip nu se schimbă niciodată, iată de acum înaintea lumii restrînsă care mărginește orizontul pictorului. Confrații săi nu-i oferă nici o lecție rodnică: nimeni nu pare să fi înțeles geniul aceluia Domenico Theotocopuli, numit El Greco, mort recent, care alungea figurile spre a « face din ele corpuri celești, cum vedem luminile care, privite de departe, ne par mari, oricît ar fi de mici ». În bogatele colecții regale, domină maeștrii străini. Se înțelege impresia pe care trebuia s-o fi produs asupra lui Velázquez sosirea lui Rubens, în toată strălucirea gloriei sale. Pentru întîia oară, don Diego se găsește în prezența unui mare pictor în viață. Acest șef al școlii flamande cunoaște Italia pentru că a trăit acolo timp de opt ani. Înaintea lui, flamanzii — întocmai ca și spaniolii — practicau o oarecare duritate a formelor. Rubens le-a arătat cum trebuie însuflețit

subiectul estompînd contururile, scaldîndu-l într-o lumină suavă. Și anversezul va arăta că n-a uitat lecția magicianului din Veneția, copiind la Madrid, în felul său și pentru încîntarea sa, cîteva opere ale dragului său Tițian. În privința stilului, de asemenea, nu e rău să ții seama de acest flamand, atît de deosebit de spanioli. Nu reunește el Renașterea și Contrareforma? El este om iubitor de fast. Îi plac formele opulente, veșmintele bogate. Triumfă în nudurile strălucitoare, pe care zadarnic le-ai căuta în Spania. Din toate aceste elemente face opere expresive, tumultoase și senzuale, care impun prin strălucirea lor.

Se înțelege că Velázquez s-a arătat modest în fața acestui personaj uluitor și nu e imposibil ca această modestie — confirmată de Pacheco — să fi fost voalată de oarecare melancolie. Nu este el, pictorul regelui și nu i s-a făgăduit lui monopolul chipului regal? Deși abia sosit, Rubens face portretul lui Filip al IV-lea, al reginei și al membrilor familiei regale... Fiecare se arată amabil față de el. Lumea se extaziază în fața uimitoarei lui ușurințe de a lucra, a stilului său extraordinar, care îl face să împodobească cu vulturi și femei aproape goale, cu coroane și ramuri de palmier, cerurile zbuciumate ale portretelor sale.

Cît de rigide sînt imaginile pictate de Pantoja de la Cruz, Alonso Sanchez Coello, Bartolomé Gonzalez și chiar de Zurbarán și Velázquez, în comparație cu imaginile dinamice, asupra cărora pare să treacă nu se știe ce suflu vesel. Ele nu sînt mai profunde, departe de asta, dar aduc un element nou, care place acestei curți unde datorită regelui, serbările, teatrul și, vînătoria sînt în mai mare cinste decît politica. Ce are a face că Velázquez a putut picta cu sobrietate portrete cu o expresie psihologică la care Rubens nu va ajunge niciodată, succesul se îndreaptă către străin. Părăsind Anvers-ul Rubens, care nu-și pierde niciodată calmul, a luat cu el, la întîmplare, opt tablouri: ele au îmbogățit colec-

țiile regale. Deși guta îl ținutuește uneori în pat, Rubens este, ca totdeauna, plin de ardoare. Filip îl vizitează adesea, convorbirile cu oaspețele lui flamand par să fie pentru el pline de farmec. În curînd nu mai rămîne urmă de prejudecăți împotriva acestui plebeu, care a negociat în numele nobilii Spanii. Mai mult încă, regele se împrietenește cu pictorul. Este surprinzător? Rubens s-a priceput totdeauna să placă puternicilor lumii. Dar, dacă e un curtean abil, păstrează totuși un spirit lucid. Judecă și judecățile lui sînt severe: « În ceea ce mă privește, mi-e milă numai de rege. Natura l-a înzestrat cu cele mai frumoase calități trupești și sufletești, după cum mi-am putut da seama din contactul meu zilnic cu el, și ar fi capabil să învingă orice lovitură a soartei, dacă nu ar fi lipsit de încredere în el însuși și dacă nu ar exagera deferența față de miniștrii săi. Dar azi el suferă consecințele credulității sale și a prostiilor acumulate de alții, fiind înconjurat de o ură care n-ar fi trebuit să-l atingă ».

În luna aprilie a anului 1629, se află în sfîrșit un fapt pozitiv: Anglia vrea să trimită un ambasador la Madrid, cu condiția ca Spania să trimită în același timp un ambasador la Londra. E numit Rubens. Trebuie să vedem în aceasta o dovadă a favorii regelui sau grija lui Olivares de a se descotorosi de un personaj, care ar putea avea prea multă influență asupra suveranului? Se poate că amîndoi factorii să fi fost în joc. Un lucru e sigur: Rubens este socotit capabil să se achite de această grea sarcină. Olivares îl zorește să plece numaidecît. Regele îl numește secretar al Consiliului Particular al Țărilor de Jos, fără îndoială pentru a nu mai fi considerat un diplomat amator.

Rubens părăsește Madridul. N-are de ce să fie nemulțumit: este însărcinat cu o misiune oficială, a pictat, în timpul scurtei sale șederi patruzeci de pînze, printre care o serie de portrete ale suveranului și ale membrilor familiei regale; a copiat liber unele opere ale dragului său Tițian;

poartă pe deget un inel împodobit cu diamante, pe care regele i l-a dăruit cu prilejul plecării sale. Străbate din nou Franța în grabă mare. La 13 mai este la Bruxelles. Infanta îl imploră să-și urmeze călătoria neîntârziat, căci un fapt nou complică situația: jignit de tergiversările spaniole, regele Angliei a încheiat tocmai acum pace cu Franța. Rubens își face o scurtă apariție la Anvers. Îtovărășit de Henri Brant, cumnatul lui, își continuă drumul. La Dunkerque, se îmbarcă pe un vapor englez. La 5 iunie, Rubens e la Londra. Chemat imediat la Greenwich, iată-l în prezența regelui Angliei. Carol I este un om cu înfățișare nobilă, grav și rezervat. Foarte pătruns de importanța prerogativelor sale, trăiește în luptă deschisă cu parlamentul. Situația n-a făcut decît să se înrăutățească în timpul ultimilor ani. La aceasta a contribuit mult politica nenorocită a lui Buckingham. Acuzațiile cele mai grave aduse acestui ministru nu l-au putut îndepărta pe rege de favoritul său, căci suveranul este constant în prietenii sale. Deși este protestant, e bănuît că-i simpatizează pe catolici, pentru că îi repugnă măsurile brutale pe care puritanii le cer împotriva papistașilor. Soția sa, Henrieta de Franța, pe care o iubește cu duioșie, e catolică, ceea ce face să crească bănuiala. Regele nu este lipsit de bun simț, dar n-a avut prudență și fermitate, acoperind orbește acțiunile temerare și adeseori neîndemînatice ale lui Buckingham. Asasinarea favoritului său l-a întristat mult. Totuși a tras o învățătură din aceasta; de acum înainte vrea să domnească singur, iar miniștrii vor rămîne slujitorii săi.

Rubens expune regelui punctul de vedere spaniol. Deși respinge ideea unui armistițiu prealabil, Carol I afirmă dorința lui sinceră de a încheia pacea cu Spania. Dar e indispensabil ca Spania să consimtă a face unele concesii în Palatinat. Aceasta se anunță prost, căci la Madrid nu sînt deloc dispuși să meargă pe această cale. Pe lângă aceasta, Rubens află că este proiectată o alianță ofensivă cu Franța. Ambasadorul Franței,

însărcinat cu negocierile, s-a și anunțat. Rubens obține din partea regelui făgăduiala că nimic nu se va încheia, atîta vreme cît vor dura tratativele cu Spania. E ceva, dar nu mult, căci doi oameni, care joacă un rol politic de prim plan, Richard Weston și Francisc Cottington, îl avertizează că regele s-a angajat prea mult și că va fi dezaprobat de consiliul lui de miniștri. Zguduit, Rubens cere regelui o confirmare scrisă. O obține, dar ea este redactată în termeni mult prea vagi și el are impresia că nu se va merge mai departe. Dacă regele i-a făcut o primire călduroasă, ca și unele personaje importante, ca Weston și Cottington, mai are împotriva lui partidul francofil și pe ambasadorii Veneției și Olandei.

Cauza pare dinainte pierdută. De aceea, el cere Infantei autorizația de a se întoarce acasă. Fără rezultat. E nevoit să rămînă pe loc. Poziția lui nu este ușoară. Cînd Châteauneuf, ambasadorul Franței, sosește la Londra, partidul francofil își intensifică zelul ca să anuleze strădaniile delegatului Spaniei. Châteauneuf merge pînă acolo încît propune cucerirea Palatinatului. Iată-l deci în luptă pe reprezentantul Maiestății Sale Catolice și pe acel al Maiestății Sale Prea Creștine, dornic fiecare să cîștige pentru cauza lui eretica Anglie ! E adevărat că regele Franței îi extermină pe hughenotii din țara sa și susține cu bani pe reformații din Olanda, în timp ce Filip al IV-lea, care nu vrea să se înțeleagă cu Statele Generale din cauza religiei lor, acordă subsidii lui Soubise, conducătorul hughenotilor francezi. Politică... Doar Serenisima Infanta, a cărei credință este sinceră, iar cucernicia austeră, nu înțelege nimic din aceste combinații.

Ambasadorul Franței aruncă în cumpănă greutatea aliaților săi, Papa, Republica Veneția, ducele de Mantova și ducele de Savoia. Îndărătul lor se profilează, mai redutabil decît toți, silueta unui bărbat înalt și subțire, cu trăsăturile fine și bolnăvicioase, cardinalul de Richelieu. Se știe că el este adevăratul stăpîn al Franței. El pretinde că « veghează cînd doarme regele ». Și nu este

numai o metaforă, căci își petrece o mare parte din nopți lucrînd. I-a zdrobit pe nobili, i-a învins pe hughenoți. Zădărnicește fără greutate comploturile și intrigile pe care le urzesc numeroșii săi dușmani. Îl manevrează cu o foarte mare abilitate pe acest personaj, în același timp slab, timid și brav, care domnește sub numele de Ludovic al XIII-lea. Procedul lui este simplu și îl rezumă chiar el în mod sentențios: « E mai puțin imprudent să acționezi ca stăpîn, decît să nu te exprimi ca supus ». Richelieu îl servește deci pe rege, stăpînul lui, dar după vederile sale personale. Vrea să impună tăcere Spaniei și să reducă puterea împăratului. Și-a însușit ideea bearnezului: să doboare Casa de Austria! La începutul activității sale a fost considerat ca un prieten al Spaniei și Bentivoglio s-a lăsat amăgit în această privință. Richelieu n-a emis zadarnic această sentință: « Să ajungi la țintă, ca vîslașii, întorcîndu-i spatele ». Dacă îi combate pe protestanți în interiorul țării, îngăduie celor care sînt în străinătate să se lase uciși pentru politica sa: dublu beneficiu! În zadar pretinde că plăcerea lui cea mai mare e să facă versuri, el acționează pentru măreția Franței și pentru propria sa glorie, căci este ambițios și se prețuiește foarte mult. Nu se dă îndărăt din fața nici unui mijloc. Dacă adoră pisicile, disprețuiește oamenii, dar îi cunoaște și știe să-i folosească. Pentru a izbuti în scopurile sale, are nevoie, deocamdată, de Anglia. Va plăti prețul care trebuie. Va trimite un al doilea emisar ca să facă noi propuneri, mai avantajoase decît primele: Franța este gata să declare război Spaniei. S-ar ataca Italia și Burgundia. Olandezii ar cuceri Țările de Jos Spaniole. Anglia n-ar furniza decît sprijinul flotei sale și ar primi, în schimb, tot ceea ce Franța ar fi în stare să-i acorde... Ademenitor!

Rubens a obținut de la rege ca la Madrid să fie trimis Cottington, dar de îndată ce se află nou-tatea, tabăra franceză încearcă să împiedice această plecare. Cottington nu se grăbește de altfel să plece, deoarece se teme că nu va reuși

și socotește că-și riscă situația. Între timp a fost expediată o notă în Spania, care rezumă revendicările engleze. Englezii doresc ca un plenipotențiar spaniol să fie trimis în Anglia, ca răspuns la trimiterea propriului lor ambasador. Dar trebuie să se țină seama de încetineala spaniolă. În sfârșit, numirea lui Don Carlos Coloma îl liniștește puțin. Deocamdată ! Căci lipsa oricărui răspuns la nota engleză, fără a omite supralicitarea continuă a propunerilor franceze, fac situația lui din ce în ce mai grea. Se enervează de aceste tergiversări, care compromit o cauză, pe care el o apără cu convingere. Năzuiește să se întoarcă acasă. Nu că ar avea să se plîngă de șederea lui în Anglia: « Aci, scrie el, din toate punctele de vedere sînt foarte bine tratat și în chip onorabil ; sînt chiar înconjurat de mai multe atenții decît aș avea dreptul, dar nu mă pot gîndi să rămîn aici mai multă vreme decît mi-o cere sarcina încredințată de rege. Situația afacerilor mele personale se opune ». Spune adevărul. Curtea e dintre cele mai plăcute. Regina Henrieta-Marie este protectoarea firească a autorilor dramatici și a artiștilor. Uneori joacă ea însăși pastorale, cu doamnele de la curte, la Somerset House. Cu toate atacurile violente ale puritanilor, teatrul păstrează numeroși credincioși și dacă Shakespeare a murit, Chapman, Fletcher, Ben Johnson, Massinger și Ford sînt încă în viață. În această țară cu o climă aspră, Rubens descoperă minunate colecții de tablouri nu numai în palatele regelui și ale defunctului duce de Buckingham. Contele d'Arundel, clientul său, posedă opere de Holbein, Rafael, Leonardo da Vinci, Tițian, Veronese și de mulți vechi maeștri, germani și flamanzi. Colecția lui de marmuri antice este renumită. Nemulțumindu-se doar cu faptul că a introdus în Anglia folosirea clădirilor de cărămidă, ceea ce constituie un mare progres pentru un oraș ca Londra, aproape în întregime construit din lemn, și a cărei populație crește într-un ritm accelerat, el a descoperit arhitectul care va scăpa țara sa de formulele gotice. 156

Acesta e Inigo Jones, constructorul Whitehall-ului și a mai multor edificii, concepute după gustul italian. Rubens, care a pictat cu zece ani în urmă un frumos portret al familiei Arundel, reface portretul contelui, singur, în armură. Această imagine cu înfățișare războinică, reamintește că puternicul mecena este și mareșal al Angliei. Rubens a făcut cunoștință cu câțiva savanți amatori și erudiți, între alții cavalerul Cotton și secretarul Boswell. Pare să se intereseze mai puțin de Cornelis van Drebbel, savantul olandez, inventatorul unui microscop și al unui termometru, căci socotește că geniul «său se aseamănă cu acele lucruri de care vorbește Machiaveli, și care par mai mari văzute de la distanță sau după faima de care se bucură, decît de foarte aproape». Pe de altă parte, Rubens nu șovăie să condamne una din gloriile Angliei, renumitul jurist și istoric John Selden, care tocmai, a fost întemnițat din ordinul regelui. Nu e nimic de mirare într-asta. Rubens ia, în toate împrejurările, partea regelui. Acest prinț mîndru, ușuratic și care nu face decît ce-l taie capul, e înzestrat, ca un pictor, cu o calitate prețioasă: adoră pictura și mai ales aceea a oaspetelui său flamand. Unde se găsește oare artistul care ar condamna politica unui astfel de monarh?

Rubens primește și alte dovezi de prețuire: universitatea din Cambridge îl proclamă, cu prilejul unei vizite *Magister in artibus*. Toate acestea nu-l împiedică să scrie lui Gevartius: «Tînjesc după întoarcerea mea acasă, cu toate că sînt trist că mă întorc în împrejurări atît de neplăcute». Don Carlos Coloma se lasă însă așteptat, enervarea englezilor, abil ațîțată de ambasadorul Franței, devine extremă. Weston merge pînă acolo că declară negocierile rupte și vrea să recheme pe Cottington. Rubens e foarte plictisit. Se plînge Infantei: «Consider că o asemenea întîrziere în conjunctura actuală, e atît de deplorabilă, încît regret ceasul cînd am venit în acest regat. Să dea Dumnezeu, în orice caz să ies cu fața curată din treaba asta ».

În sfârșit, Don Carlos Coloma sosește. Numaidecît Rubens îi scrie lui Olivares: « Fac planuri pentru întoarcerea mea acasă... Într-adevăr nu-mi mai pot amîna de fel plecarea fără a cauza un mare prejudiciu afacerilor mele personale, pe care o absență îndelungată de optsprezece luni le-a periclitat și pe care numai prezența mea la Anvers le poate redresa ». Poate că a aflat ceva despre succesele repurtate de Van Dyck în lipsa sa? Vechiul său colaborator s-a întors din Italia, aureolat de un renume măgulitor. Reinstalat de doi ani la Anvers, execută numeroase portrete și scene religioase. Arta lui seduce printr-un farmec necunoscut de flamanzi. Mai puțin fastuoase decît acelea ale lui Rubens, dar mai profunde, portretele sale sînt totdeauna de o distincție rafinată. Ele flatează modelul, fără să-l trădeze și fără să recurgă la artificii exterioare. Van Dyck excelează prin negruri profunde și griuri argintii, care pun în evidență chipurile mate și pensulele sale seducătoare o împodobesc pe burgheza din Anvers cu o strălucire aristocratică, aidoma unei patriciene genoveze. Pictează de asemenea doamne foarte nobile, ca ducesa d'Arenberg și ducesa de Croy și a sporit numărul portretelor masculine: clerici, ca episcopul Malderus, iezuitul Scribani; savanți și persoane de seamă, ca Woverrius, Puteanus, Alexandre della Faille; artiști ca Vorsterman, Paul Pontius, cei doi Petrus de Jode, tatăl și fiul, Karel van Mallery, Kasper de Crayer... Sînt prea mulți de înșirat. Scenele lui religioase, cu toate că sînt totdeauna cam fade și convenționale, nu sînt mai puțin prețuite. Opera lui, ca și persoana lui, degajă un farmec căruia nu-i poate nimeni rezista. *Il pittore cavalleresco* este, într-adevăr, un cavaler fercheș, de o frumusețe aproape feminină, în pofida barbișonului și a mustăților blonde. Eleganța lui este aceea a unui mare senior. Trebuie, oare, să ne mirăm că se bat pentru el? Chiar austeră Infantă, care nu mai poartă decît rasa ordinului Sfînta Clarissa, a încercat să și-l apropie, oferindu-i o pensie anuală de 250 de florini.

Dacă Rubens bănuie toate acestea, se înțelege că vrea să se întoarcă acasă. Rolul lui în Anglia e terminat și îl rezumă el însuși astfel: «Nu a fost o sarcină ușoară să mențin poziția noastră și să-mi încep misiunea cu puținele resurse ce-mi stăteau la dispoziție, chiar în clipa când se năruia ținta principală a călătoriei mele». Și speră «dacă nu mulțumiri, cel puțin oarecare indulgență». Madridul i-a și exprimat în repetate rânduri satisfacția sa. O singură dată, Olivares a părut nemulțumit. Totuși, pictorul diplomat a acționat totdeauna în așa fel ca lucrurile să se termine bine... Don Carlos Coloma îl mai reține încă timp de câteva săptămîni. La începutul lui martie, Rubens părăsește Londra. Când s-a dus la palatul Whitehall să-și ia rămas bun, Carol I i-a dăruit o sabie, un inel, un lanț de aur și un șnur pentru pălărie, și pentru a completa favorurile, îi acordă titlul de cavaler. Astfel că ambasadorul Veneției poate scrie că ar fi fost imposibil de a copleși mai mult un ministru... La sfîrșitul lui martie, Rubens se imbarcă la Douvres. Urmează Dunkerque, Bruxelles, unde se duce ca să raporteze Infantei despre misiunea sa, apoi Anvers...

În sfîrșit, iată casa de lîngă Wapper !

XII. ANUL TRIUMFAL

1630

Iată-l revenit la căminul său. O aureolă nouă s-a adăugat gloriei sale. Și-a jucat partida pe marea tablă de șah a Europei și compatrioții săi, reduși la dependență politică, înalță ochii admirativi spre omul care, fără a ține seama de originea lui, a știut să forțeze soarta și să trateze de la egal la egal cu suverani și miniștri. Spectatorul simplu este totdeauna mai puțin sensibil la calitatea jocului decât la reușita în sine. Nu-i pasă nici de înfringeri, nici de pizmași, nici de încercări, nici de marile neliniști care constituie prețul de răscumpărare al unui rol. El nu vede într-asta decât latura strălucitoare și aproape legendară: puternicul acestei lumi, a cărui voce domină strigătul zadarnic al acestei puzderii de oameni, mulțimea anonimă. Iar el, Peter Paul, el care știe, va fi oare mulțumit? Și-a regăsit somptuoasa locuință, atelierul său, colaboratorii și comenzile sale. Prietenii lui l-au sărbătorit și guvernatoarea și-a exprimat satisfacția. Datorită strădaniilor lui, un ambasador al Angliei plutește pe mare, spre Spania, ca să încheie acolo acea pace pe care dușmanii ei au vrut s-o împiedice cu orice preț. A jucat împotriva temutului Richelieu și pînă acum partida rămîne nehotărîtă. Englezii i-au fost recunoscători pentru abilitatea sa. Împuternicit al Spaniei, a cucerit stima stăpînilor și simpatiile adversarilor. Dar încă o dată, ce gîndește el în adîncul sufletului?

Nu este omul confidențelor. Politeța lui este mare, bunăvoința distinsă. Sînt măști agreabile, care înșeală ușor. Un ton nepăsător și preocupări științifice vor dovedi seninătatea spiritului său. Pentru a ști mai mult, trebuie să ghicim. Sau ar trebui să confruntăm opiniile pe care le presară pe hîrtie în fuga penei lui. Dar nici unul dintre corespondenții săi nu este în stare să juxtapună scrisorile sale. Dacă prietenii lui francezi, Peiresc și Dupuy, pot crede cu bună-credință, că el nu-i iubește pe englezi, Gerbier va fi de părere contrară. Infanta e convinsă de sentimentele sale loiale și nu greșește: Olivares nu se îndoiește de devotamentul lui față de Spania, și, în definitiv, nici el nu greșește; olandezii, pe care îi consideră de regulă drept dușmani, n-au nici un motiv să-i suspecteze sentimentele față de ei: și nu lasă el, oare, de nenumărate ori, să se înțeleagă că urăște Franța, și, oare, să nu însemne nimic izbucnirile sale violente împotriva politicii Madridului? Înșelătorie, se va spune. Poate, cu condiția de a completa părerea. Aceste opinii, oricît ar părea de contradictorii, sînt aproape totdeauna sincere. Este deci nestatornic, vor spune criticii săi. Nici măcar asta. E pur și simplu el însuși.

Nu pentru că servește un partid acceptă să privească lucrurile unilateral. Desigur, e nevoie de precauții, altfel jocul ar fi imposibil. Nu se poate spune atotputernicului Olivares ce gîndești despre politica lui, dacă ții să-ți menții slujba, tot așa cum nu-ți poți exprima față de Gerbier o părere sinceră despre Buckingham, dacă dorești să-ți păstrezi creditul pe lîngă acest personaj omnipotent. În cazul cînd corespondentul ar fi spectator și nu actor, ai greși dacă nu i-ai spune adevărul verde în față. Și astfel, el ajunge să vorbească de rău, rînd pe rînd, de englezi, de francezi, de spanioli și de olandezi, pentru că gîndește foarte sincer așa, pentru că adevăratul politician — una din trăsăturile lui frapante crede în ideile și metodele sale și le detestă pe ale altuia, chiar cînd acestea ar fi cele ale propriilor săi partizani. Dorința de putere prevalează asu-

pra oricărei alte considerații și dacă omul politic acceptă bucurios semnele exterioare, care indică averea și demnitatea, e pentru că ele impun plebei și mediocrității, și acestea sînt o mulțime! Este, de fapt, un ocol pentru a ajunge la aceeași țintă: să-și afirme puterea sa. Cît despre cei care se lasă surprinși de aceste nimicuri ale gloriei, ei nu sînt adevărați politicieni, căci ei nu confundă niciodată ținta cu mijloacele.

Să nu crezi decît în tine însuși, ca toți acei care sînt într-adevăr mari. Să te împui în modul cel mai firesc din lume, mereu și pretutindeni. Fie, dar acest lucru nu e ușor cînd vrei să ieși din clasa ta socială. Ordinea lumii se bazează pe etichete. Un pictor care înțelege să se afirme în politică, iată ceva ce rupe cu toate tradițiile. Regele Spaniei nu este singurul care întreabă: de ce acest pictor? Mai sînt toți acei pentru care politica nu e o vocație, ci o profesiune. Ei sînt șocați de această intruziune, care turbură ordinea admisă și pe care o socotesc contrarie intereselor lor profesionale. Așadar, trebuie neapărat ca pictorul-diplomat să fie șiret pentru a-și croi un drum, să fie șiret, pentru a obține un rol, să fie șiret, ca să-l păstreze. Trebuie să ții seama de oamenii care au un rang important și să-i apostrofezi cu o modestie prefăcută, cînd tărăgănelile lor sînt exasperante și reaua lor voință e vădită. Acela care vede limpede nu poate consimți să abdice în fața orbirii lor. Și orice om politic adevărat crede că el vede clar. De aceea, cu tot prestigiul care îl aureolează pe pictorul-diplomat la întoarcerea din misiunile sale, e îngăduit să ne punem întrebarea: să fi fost el, oare, mulțumit de sine?

Răspunsul se pare că l-a dat în ajunul plecării sale din Londra cînd, spre surprinderea generală, s-a dus la ministrul Provinciilor Unite. Pacea nu se încheiase încă între Anglia și Spania cînd el îl și sonda pe reprezentatul Statelor Generale asupra posibilităților unui armistițiu între Spania și Olanda. Ambiție neînfrînată, vor spune dușmanii lui. Dorința de aș da importanță, vor socoti detractorii lui. Dar adevărul, adevărul lui,

e mai simplu desigur. Nu este decît în mică măsură satisfăcut de diplomații, al căror confrate a devenit. Nu crede decît în propriile sale metode. Pentru ca să obțină ceva, trebuie să acționeze. El deține această aptitudine de a acționa: nici o satisfacție, nici o răsplată n-ar putea potoli această nevoie nestinsă. Face parte dintre oamenii cu suflet de cuceritor, ale căror victorii sînt toate moarte de îndată ce au fost cîștigate și care trăiesc tinzînd veșnic spre această mare minunăție, care e viitorul.

Și de aceea, el îndrăznește acest demers surprinzător. Făcîndu-l, el depășește în mod evident împuternicirile sale. Îl uimește pe diplomatul olandez, care nu înțelege nimic din toate astea; îi scandalizează pe englezi, și ce vor spune spaniolii? Nu-i pasă. Afabilul curtean își scoate masca. Îi uită pe prinții străini și se gîndește la țara sa, la acea « patrie comună », atît de dureros sfîșiată. Pentru ea visează pacea. În zadar, de altfel... În iunie, depune jurămint ca secretar particular al regelui și obține ca această slujbă să fie trecută fiului său mai mare în caz de moarte sau demisie. A reînnoit legăturile cu vechii lui prieteni din Franța. Își reia pensulele și lucrează, printre altele, la schițele pentru galeria închinată gloriei lui Henric al IV-lea, pe care îl numește pe drept cel Mare, nu fără a se plînge că, după ce a primit măsurile, ele au fost reduse ulterior, de aceea cere abatelui de Saint-Ambroise — « ca să nu fie nevoit să taie capul regelui așezat pe carul lui triumfal », — să i se acorde favoarea unei jumătăți de picior¹. El urmărește totdeauna îndeaproape politica. Atunci cînd află că Mantova a fost cucerită de imperiali, el scrie: « Sînt foarte supărat, deoarece am slujit casa Gonzaga mai mulți ani în tinerețea mea, și m-am simțit foarte bine în timpul fericitei mele șederi în această țară ». Depărtarea și vîrsta schimbă ușor opiniile din

---

¹ Unitate de măsură avînd lungimea de aproximativ o treime dintr-un metru, folosită înainte de adoptarea sistemului metric (în vigoare și azi în unele țări). (N. tr.)

tinerețe. Moartea lui Spinola nu-l surprinde. Știa că la Madrid marchizul fusese victima unor intrigi persistente, la care abatele Scaglia participase din plin. Obosit de viață, strălucitul comandant murise de apatie, după ce misiunile sale fuseseră transmise marchizului de Santa Cruz. Și Rubens conchide: « După cum se scrie în toate părțile, el a sfârșit acest război odată cu viața sa. Este un semn al măreției destinului și puterii geniului său. În persoana lui am pierdut pe unul dintre prietenii cei mai puternici și ocrotitori din lume, așa cum pot dovedi printr-o sută de scrisori primite de la el ». Ar fi putut adăuga că Spania pierdea unul dintre cei mai buni slujitori ai săi. Ce importanță are asta în ochii lui Olivares? Rubens se va feri să facă reflecții de acest fel. E prea interesat de partida care se joacă la Madrid și care, cu toate piedicile, reușește totuși. Anglia și Spania semnează pacea. Această pace, orice s-ar spune, e puțin și opera lui! Și este un succes în această Europă chinuită de războaie neîncetate.

Labore et constantia, spunea Plantin. Prin muncă și perseverență se pot obține multe lucruri. Deosebire de temperament: în timp ce Spinola moare la datorie la cincizeci și nouă de ani, Rubens, la cincizeci și trei de ani se gîndește să întemeieze un nou cămin. De ce nu? E bărbat frumos și cavalier cu prestanță. E putred de bogat și celebru. Fără îndoială, uneori, plătește tribut gutei, dar micile neplăceri nu-l copleșesc, s-ar spune, decît pentru a-l readuce la condiția lui umană, căci e în stare să se creadă nemuritor. Dacă i se întîmplă să acorde primul loc mortificării, acesta nu e decît un precept virtuos pe care îl inserează frumos în cîte o scrisoare. Pentru literații timpului, e bine să afișeze puțin stoicism. Totuși, nu este interzis să preferi voluptatea. Pe cine să aleagă? El poate ținti sus. Nu e sfătuit să ia de soție pe o doamnă de la curte? Dar dacă este curtean, aceasta nu e din servilism, departe de asta, ci din plăcerea de a domina: el e din neamul căpitanilor, trebuie să comande. Blazonul lui e prea

nou ca să poată juca primele roluri în afacerile publice. E obligat, o știe prea bine, să cedeze totdeauna pasul persoanelor de familie mai bună și care nu prețuiesc cît el. Dacă se supune acestor jocuri înșelătoare, o face pentru că pasiunea e prea puternică, dorința de a juca chiar un rol secundar învinge orice altă considerație. Căsătoria e altceva. În casa sa, a fost totdeauna stăpînul. Domnește asupra alor săi ca și asupra colaboratorilor și discipolilor. Această autoritate pe care nimeni din Anvers nu se gîndește să i-o conteste, o datorează poate caracterului său prietenos, inteligenței și frumoaselor sale maniere, dar e prea lucid ca să nu știe că acestea nu sînt decît accesorii și că datorează totul artei sale. Dacă nu vorbește deloc despre aceasta, e pentru că îi ajunge să picteze. Pictează cum alții respiră sau visează. Știe că în ochii acestor copii, însetați de miraculos, care sînt oamenii, el este un Vrăjitor. Și înțelege să rămînă așa.

Ce-ar face cu o femeie care ar roși poate văzîndu-l că-și ia pensulele? Poate juca, fără să decadă, pe curteanul, tocmai pentru că posedă un magic mijloc de evadare și de ce l-ar risca într-o aventură matrimonială prost alcătuită? Nici gînd! La naiba cu doamnele de la curte! Nu că i-ar fi frică de risc! E departe de asta și o va dovedi. Dacă se căsătorește cu o fată de șaisprezece ani știe că va provoca risete și bîrfeli. N-are nici o grijă de asta, căci judecă desigur că acțiunea nu-i mai prejos de forțele sale. Asta e totul. Ce importantă poate să aibă ce spun ceilalți, ceea ce contează e hotărîrea cugetului său. Șaisprezece ani, aceasta e vîrsta fiului său Albert. Ei bine, o să fie un copil în plus în casa încăpătoare, un copil care va fi în același timp și soție. Cu cît e mai tînără, cu atît mai puțin îl va obosi, cu atît va fi mai liber în sinea sa, de a conduce după placul său echipa pe care vrea s-o formeze. Omul, animal înzestrat cu rațiune, ține să-și justifice acțiunile. El se străduiește să explice ceea ce nu este totdeauna explicabil, pentru că

asupra lui însuși. Nu este oare așa de fiecare dată cînd dorința lui nemărturisită se opune jocurilor reci ale rațiunii? Cînd un bărbat de cincizeci și trei de ani se însoară cu o copilă de șaisprezece ani, poate să dea și să-și dea multe argumente, dar nu există decît unul care valorează și despre care el nu va vorbi: aceasta pentru că este pradă demonului sensualității, sîngele lui clocotește din cauza desfrînării și e chinuit de această dorință aproape incestuoasă pentru o copilă pe care a văzut-o crescînd și care ar putea fii fiica sa.

Ea se numește Hélène Fourment. Părinții ei, pe care îi vizitează de mulți ani, sînt burghezi înstăriți: sora Isabellei Brant, Clara, este soția lui Daniel, fratele Hélènei. Fourment, tatăl, pe care îl cheamă tot Daniel, n-are mai puțin de unsprezece vlăstare, dintre care Hélène e cea mai tinărară. O alta dintre fiicele sale, Suzanne, a pozat de nenumărate ori pentru Rubens. Văduvă a lui Raymond del Monte, ea s-a căsătorit a doua oară cu Arnold Lunden. Rubens a pictat mai multe portrete ale acestei femei cu înfățișarea delicată, cu ochii mari nostalgici și gura provocătoare. Unul dintre ele, în care poartă o pălărie păroasă, este socotit, pe drept cuvînt, drept unul din cele mai bune ale lui. Rareori a fost mai bine inspirat ca în această operă gingașă, care s-ar spune că e pictată cu o tandrețe deosebită. Este acesta oare motivul pentru care gurile rele au pretins că Suzanne a fost amanta pictorului? Hélène, este o Suzanne blondă și mai tinărară.

Ea n-are trăsăturile atît de fine și asta din cauza vîrstei. La șaisprezece ani conturul unui obraz este încă neprecizat, dar are, dacă e posibil, pielea mai albă decît sora ei mai mare. Prospețime, tinerețe veșnică ! Să ai prilejul să posezi, în carne și oase, femeia pe care ai visat-o toată viața, pe care ai pictat-o toată viața ! Căci această Hélène, care îi oferă albeața strălucitoare a sînilor ei cu sfîncuri trandafirii, trupul ei durduliu și alb ca laptele, carnea ei de o transparență seducătoare, el o picta încă înainte de a se fi născut ! Printr-o minune, această opulentă anversează seamănă

cu femeia visurilor sale. Nu e decît o copilă, și s-ar putea să nu fie inteligentă. Dar nici asta nu interesează. El are destulă minte și a putut măsura deșertăciunea triumfurilor sale. Pentru dînsul, pentru regatul său îi ajunge un corp planturos și cald, un trup plăcut de femeie tînără. Acum poate să îmbătrînească, poate să moară, e liniștit, are prea mult; pînă în ultima lui zi, zîmbetul și grația tinereții îi vor lumina viața. Și contemplînd mereu tinerețea ca o realitate vie, va ajunge să creadă în propria lui tinerețe, adică în nemurire. A cunoscut multe victorii Peter Paul, dar aceea din 6 decembrie 1630 e fără îndoială cea mai mare, căci ce prețuiesc gloria și banii, în comparație cu tinerețea?

Această epopee a cărnii, căreia el i-a modulat primele cîntece, o va putea înălța acum pe ultimele ei culmi. Nu e un amant gelos pe comoara lui. Nu-i este de ajuns să soarbă voluptatea acestui trup, pentru el cel mai frumos din lume. Întreaga lume să participe la bucuria lui ! Pensulele lui vor evoca, cu o încîntare veșnic reînnoită, chipul Hélénei sale. Desigur, îi place s-o gătească cu veșminte bogate pe frumoasa copilă cu privire candidă, dar acesta nu e decît un joc. Căti-felele, mătășurile, brocarturile și penele, blănu-rile și bijuteriile, sînt artificii pe care experiența le impun dorinței sale de a face mai încîntătoare revelația acestui trup în nuditatea sa triumfală. Nu lasă nimic necunoscut din Hélène. Nu se satură s-o admire și ea, mirată și încîntată, i-o îngăduie. Ea e tinerețea lui veșnică. Ea e Zeița lui și o impune lumii ca o Zeiță. Datorită lui, ea împrumută trăsăturile și trupul ei tuturor olim-pianelor create de fantezia artistului, dar este una pe care ea o întrupează mai des decît pe celelalte: aceasta e Venus, nemuritoarea zeiță a dragostei. Cît timp ea rămîne Hélène, un ultim scrupul îl reține pe Rubens, și se străduiește să-i ascundă o parte din farmecele ei, dar cînd ea devine Venus, el o eliberează de orice constrîngere: Venus triumfă fără văluri și nici un alt pictor n-a slăvit vreodată, ca el, trupul Femeii.

XIII. REVERSUL MEDALIEI

1630—1633

La 6 decembrie, clopotele de la Saint-Jacques au sunat de bucurie ca să celebreze căsătoria lui Peter Paul Rubens și a tinerii sale soții. Cîteva zile mai tîrziu, regele Carol I a semnat actul care conferă pictorului titlul de Cavaler al Pintenului de aur. Pentru a purta acest titlu în Flandra, este necesară autorizația regelui Spaniei și Rubens se grăbește s-o ceară; chiar dacă e îndrăgostit, nu uită lumea. Între timp, Coloma a plecat din Londra. Postul de rezident este deci liber. Se vorbește de Rubens; totuși a numi pe cineva « care exercita o artă și trăia din produsul muncii sale » a părut imposibil și curtea din Madrid îl numește pe Juan de Necoalde. Cum acesta nu poate să-și ocupe imediat postul, Infanta trimite un englez ca să-l înlocuiască. Acest aranjament nu este pe gustul lui Filip al IV-lea. Pictorul i se pare foarte indicat să asigure interimatul « Rubens este foarte bine văzut, — scrie el — la curtea Angliei și foarte potrivit să negocieze tot felul de afaceri, prin prudența cu care le tratează ». Înlăturat ca titular al postului, Rubens este socotit bun a fi folosit ca locțiitor. El refuză să joace acest rol subaltern, avînd totuși grijă să nu spună nimic. Dimpotrivă, acceptă în principiu, consimte să plece pentru cîteva zile. De fapt, toată diplomația lui constă în a căuta să tîrăgăneze lucrurile.

S-ar putea crede că, însurat de abia de câteva luni, n-are deloc poftă să pornească la drum, sau că nu-l mai interesează chestiunile politice, cum va încerca să facă să se creadă. Nu e nimic din toate acestea. Dacă refuză să plece, e din cauza amorului său propriu jignit. Totdeauna bine văzut la Bruxelles, va fi stăpînit cu primul prilej de demonul lui obișnuit. Evenimentele din Franța îi vor procura pretextul visat ca să intre iar în luptă. Războiul surd care se duce de mai mulți ani între Maria de Medici și fostul ei protejat, cardinalul de Richelieu, a intrat într-o fază activă. Ludovic al XIII-lea a dat în cele din urmă dreptate puternicului său ministru; regina-mamă e surghiunită la Compiègne. Această veste stîrnește o mare senzație.

Rubens e foarte agitat. Desigur, scriindu-i lui Pierre Dupuy, se feliță că a întrerupt, în urma unei discuții asupra dimensiunilor lucrările sale pentru galeria lui Henric al IV-lea, «căci socotesc tot ce am făcut pînă acum vreme pierdută». Se mulțumește cu o vagă aluzie: «Într-un cuvînt, curțile sînt pradă prea multor întîmplări și aceea a Franței mai mult decît oricare alta. Dar e greu să apreciezi bine lucrurile care se petrec în depărtare și de aceea am să tac mai curînd decît să judec cu ușurință».

În curînd, afacerea se complică. Cu ajutorul fiului ei, Gaston de Orléans și a ducelui de Lorena, Maria de Medici fuge de la Compiègne spre La Capelle, loc pe care îl crede sigur. Dar n-a ținut seama de Richelieu, care știe totdeauna totul: se găsește în fața unor uși închise. Fuga în străinătate rămîne de acum înainte singura ieșire. Cînd ducele de Lorena trimite în grabă Infantei un gentilom ca să ceară ospitalitatea în favoarea reginei-mame, Rubens este acela care e însărcinat să ia legătura cu el... Fără să aștepte rezultatul acestor negocieri, regina-mamă sosește în Țările de Jos. Infanta delegă numaidecît pe marchizul d'Aytona să-i ureze bun venit în numele regelui Spaniei și Rubens îl însoțește pe ambasador. Aytona o invită pe Maria de

Medici să meargă la Mons. Ea consimte și intrarea ei în acest oraș se face în sunetul timpanelor, trompetelor, muschetelor și clopotelor.

Mai lipsește puțin ca Madridul să privească acest eveniment cu ochi buni. Olivares consideră că trebuie să se ceară continuarea călătoriei pînă la Aix-la-Chapelle. Infanta răspunde însă că, fiind surprinsă, n-a putut aștepta răspunsul Madridului. Guvernul spaniol sfîrșește prin a se lăsa înduplecat. Infanta poate deci să se ducă în întîmpinarea reginei fugare. Întîlnirea este atît de emoționantă, că ele uită o clipă protocolul și cad una în brațele celeilalte!

Imaginația lui Rubens se înflăcărează. Din orașul Mons, el scrie lui Olivares o scrisoare lungă, care începe cu atacuri împotriva lui Richelieu « Într-adevăr, regina-mamă a venit să se arunce în brațele Serenisimei Infante, fugind de violențele cardinalului de Richelieu, de acest om care e protejatul ei, pe care nu numai că l-a scos din noroi, dar căruia i-a încredințat funcțiile importante care îi îngăduie s-o amenințe și s-o împrăște cu nerecunoștința lui ». Antrenat de elanul său Rubens exclamă: « Avem astfel sub ochii noștri un exemplu flagrant de răul pe care îl poate pricinui un favorit stimulat mai curînd de ambiția lui personală decît de binele patriei și îndatoririle sale față de regele său și de felul cum un prinț virtuos, dar prost informat se poate lăsa tîrît să calce legile naturii față de ai săi și față de propria sa mamă ».

Observînd că a putut da cu o piatră două lovituri, bate cu prudență în retragere. « Dimpotrivă — orice lucru căpătînd din antiteza lui, un relief excepțional — lumea vede în cazul Excelenței Voastre sprijinul și susținerea pe care o monarhie ca a noastră poate s-o găsească la un ministru inteligent și prudent și a cărui singură țintă e să-l facă pe regele său glorios ». Urmează un sfat, care seamănă în mod ciudat cu o laudă exagerată și stingace: « Cu cît Excelența Voastră se va arăta ostilă oricărei apropiieri și oricărei înțelegeri cu cardinalul de Richelieu, cu atît

Ea va combate mai bine reputația de infamie pe care o au în general, însoțită de ura populară, toți favoriții regilor și cu atât mai mult Ea va acredita și confirma din toate părțile buna opinie care există pretutindeni despre sinceritatea Sa și despre perfecțiunea metodelor Sale de conducere ».

În această privință, el își expune planul. Mai întâi o precauție. « N-am instigat niciodată la război, Excelența Voastră poate s-o confirme, dar am încercat totdeauna, când am putut, să întăresc pacea ». Acestea fiind spuse, el se simte mai la largul său pentru a face o excepție. Stăruie cu ardoare pe lângă Olivares să-l subvenționeze pe Gaston de Orléans, pe a cărui nobili partizani îi numără cu bunăvoință. O dată mai mult Monsieur¹ cere, se pare, numai să fluture stindardul revoltei. Un prilej atât de favorabil nu poate fi lăsat să scape. Rubens ridică dinainte obiectiile: « E cu puțință ca, după ce s-a servit de subsidiile voastre, Monsieur să nu ne arate o gratitudine exagerată, dar e de prevăzut că, în aceste lupte interne, va pieri un mare număr de francezi și astfel această națiune crudă va slăbi. Așa că, fie că învinge una sau alta dintre cele două tabere, vom avea, în orice caz, un vrășmaș mai puțin ».

Și ca și cum acest machiavelism n-ar fi fost de ajuns, are o formulă chiar în cazul unui eșec. « De altfel, chiar dacă ar fi necesar să se plătească noi subsidii, socotesc că nu s-ar putea folosi mai bine banii regelui decât întreținând, spre cel mai mare folos al securității noastre, războiul civil din Franța ». În sfârșit, ironizează, poate neintenționat. « O implor deci pe Excelența Voastră să combată cu motive temeinice vechea imputare tradițională cu care se insultă în general — și atât de nedrept — foarte înflăcărata națiune spaniolă când este acuzată că nu poate lua o hotărîre, nici să prindă din zbor

---

¹ Titlu dat, din sec. al XVI-lea, mezinului regilor Franței.

ocaziile care se ivesc, ci să delibereze cu patimă și să amîne *post bellum auxilium*¹. Iată ce nu se potrivește cu calitatea fundamentală a Exceleiței Voastre: rapiditatea». Și fără îndoială, pentru că a făcut un efort atît de magnific, el termină spunîndu-i pentru întia dată lui Olivares că-i «sărută cu afecțiune și stimă picioarele».

Cu toate aceste lingușeli, Rubens nu obține nimic. Contele-duce socotește că scrisoarea pictorului este plină de absurdități și cancanuri în gen italian, dar acordă prețuirea cuvenită bunelor intenții ale autorului. La Madrid, nimeni nu se gîndește să se certe cu Franța în onoarea reginei-mame și a turbulentului Gaston de Orléans. Departe de a-i sprijini pe răzvrătiți, Spania oferă medierea sa celor două partide. Între timp, regina-mamă își continuă călătoria. La Bruxelles, e primită cu salve de muschete. În Piața mare «împodobită și iluminată cu multă somptuozitate, primăria fiind acoperită cu pînză roșie cu ciucuri verzi», marele pensionar al orașului îi adresează o cuvîntare. A doua zi, ea se duce în vizită la mănăstirea iezuiților «unde i se oferă tot felul de distracții, balet, muzică, focuri de artificii, jeturi de apă, lupte între animale sălbatice».

La începutul lui septembrie, Maria de Medici și Infanta se duc la Anvers. Orașul va fi iluminat. Cele două prințese asistă la cavalcada Chermesei² special amînată pentru ele și iezuiții le prezintă tragedia. Ele se duc în vizită la Rubens în casa lui impunătoare de pe Wapper; la Van Dyck, revenit deocamdată în orașul său natal și care profită de ocazie ca să picteze un superb portret al reginei mame; în sfîrșit, «la frumoasa tipografie plantiniană, al cărei renume îl susține și sprijină prin priceperea sa,

¹ În latină în original, ajutorul după război, cu alte cuvinte, atunci cînd nu mai e nevoie de el. (N. tr.)

² Mare petrecere populară în Țările de Jos, păstrată pînă azi. (N. tr.)

Balthazar Moretus » și care va edita povestirea serbărilor organizate pretutindeni în țară în cinstea Mariei de Medici, așa cum va fi scrisă, în mod exagerat, de către un personaj din suita sa: De la Serre, care se pretinde « istoriograful Franței ».

Acest servitor plătit este, așa cum îi stă bine, un linguiștor desăvârșit. Orașul Anvers îl încântă: « Ca să vorbesc despre bunătatea și blindețea populației acestui oraș, lunga experiență pe care am dobândit-o, printre atâtea multe altele, îmi naște dorința să las lumii mai bine un volum întreg decât aceste rînduri. Dar cum timpul și puținul meu răgaz nu-mi dau această posibilitate, îmi e de ajuns să public și să susțin că această populație este cea mai condescendentă față de străini, cea mai zeloasă în religia sa și cea mai supusă față de prințul său, decât oricare alta pe care am văzut-o vreodată ».

De la Serre nu e mai puțin binevoitor față de « Domnul Rubens », dar face, cu același prilej, un elogiu lui Van Dyck, ceea ce indică în mod clar preferințele Mariei de Medici și ale anturajului său: « Regina avu curiozitatea să vadă toate frumoasele și minunatele tablouri care se află în casa domnului Rubens. Este un om a cărui iscusință, deși rară și uluitoare, e cea mai neînsemnată dintre calitățile sale: judecata lui despre stat și talentul său de guvernare se înalță atît de sus deasupra slujbei pe care o îndeplinește, încît operele înțelepciunii sale sînt tot atît de admirabile ca și acelea ale penelului său. Maiestatea Sa încearcă o foarte mare mulțumire contemplînd minunile însuflețite ale tablourilor sale, a cărei admirație trebuie, fără îndoială, să fi amestecat ea însăși culorile pe paletă, fiindcă nu te mai sature niciodată să le admiri frumusețea și perfecția ».

« Dar trebuie să fac cunoscut, respectînd adevărul, că domnul Van Dyck i-a întrecut pe cei mai mari pictori, care, cu o mîină totdeauna prea îndrăzneată, au încercat să-i facă portretul reginei, căci, fără a minți, arta nu va ști nicio-

dată să ne-o înfățișeze pe Maiestatea Sa pe tron, decît în noul portret pe care i l-a făcut el. Se spune că Apelles a copiat cele mai frumoase trăsături ale diferitelor chipuri ca să picteze unul desăvîrșit de frumos cu numele de Elena; dar acest pictor mai îndemînat ne face să vedem azi în singurul portret al reginei toate frumusețile lumii, fără să răpească nimic naturii decît invenția de a face să i se adore arta; Maiestatea Sa l-a onorat mergînd la el acasă, unde ea văzu în sală cabinetul lui Tițian, vreau să spun toate operele acestui mare maestru. Dar îndrăznesc să susțin, fără măgulire, că domnul Van Dyck va împărți curînd cu el gloria renumelui său; căci dacă acest excelent pictor a fost podoaba veacului său, cestălalt este minunea veacului nostru ».

Timp de aproape două luni, cele două prințese rămîn la Anvers. Ele asistă la plecarea flotei, care va încerca o acțiune temerară, ca să cucerască insula Overflakkee din Zeelanda. Plan îndrăzneț, care trebuie să asigure spaniolilor o bază la punctul de joncțiune dintre Olanda și Zeelanda! Flotila, comandată de contele Jean de Nassau — un văr al prințului de Orania, care a trecut în tabăra adversă din cauza unei aventuri amoroase — și de prințul de Barbançon, numără patruzeci de corăbii încărcate cu aproape șase mii de ostași. Cu toată binecuvîntarea nunțiului papal, expediția se termină printr-un dezastru: atacată de flota lui Marinus de Hollare, flota spaniolă este scufundată sau împrăștiată în cîteva clipe, lăsînd patru mii de prizonieri în mîinile dușmanului. De aceea Rubens este trimis la Haga, înainte de sfîrșitul anului, ca să discute acolo, în mare taină, cu prințul de Orania. Vestea acestei misiuni « cu toate că fusese secretă, a răbufnit pînă la sfîrșit și a plăcut multor oameni care știu de ce se amestecă el », constată ambasadorul Franței. Eforturi zadarnice, de altfel.

Este, oare, vorba de descurajare sau de oboseală? În luna aprilie 1632, Rubens manifestă unele

veleități de renunțare la politică. S-a întors la Anvers. Pictează și se ocupă de afacerile sale. Prietenul său Gerbier a devenit însărcinatul cu afaceri al regelui Angliei la Bruxelles unde are, se pare, multe necazuri cu anturajul regelui Franței. Rubens îl consolează: «Aflu cu părere de rău că francezii creează greutate Excelenței Voastre pe lângă Alteța Sa și miniștrii săi. Excelența Voastră nu trebuie să se alarmeze peste măsură din această cauză, pentru că Ea nu depinde decît de regele său. Dar e sigur că aceasta i-ar putea face dezagreabile relațiile Sale cu ei!» El se felicită de a fi la adăpostul unor astfel de jigniri: «M-am retras la timp și niciodată în viața mea, n-am deplîns așa puțin o hotărîre». Dar această decizie nu pare prea durabilă. E de ajuns ca peste o lună un ofițer al ducelui de Bouillon să meargă să-l vadă în secret și Rubens reintră în scenă! Bouillon vrea să-l antreneze pe Monsieur într-o nouă aventură și cere garanții Infantei: aceasta să-i făgăduiască «în numele ei și în numele regelui Spaniei, nu numai să-l apere împotriva regelui Franței sau împotriva oricui l-ar ataca», ci să-l mai și asigure «că Monsieur își va onora cuvîntul», deoarece ducele nu pare prea sigur de aliatul său. Ar vrea să aibă timp înainte de a trece la ofensivă «să-l poată chema lângă el pe fratele său, viconte de Turenne, care se află la curtea Franței și ar risca să fie aruncat în închisoarea Bastilia, dacă nu s-ar salva înainte de începerea campaniei». Rubens face pe grozavul, ca de obicei? Vrea să lase să se înțeleagă că el e agentul principal al afacerii: «Cu toate că împuternicitul său se duce la Bruxelles ca să negocieze cu gentilomii francezi, hotărîrea ducelui va depinde de ceea ce îl voi încunoștiința din partea Alteței Voastre». Afacerea nu are nici o urmare, deoarece curtea de la Bruxelles are într-adevăr alte griji.

Sînt unsprezece ani, de la încheierea armistițiului, de cînd există starea de război între Spania și Provinciile Unite, spre marele prejudiciu al

Țărilor de Jos Spaniole. Negoțul e distrus, industria periclitată, haosul e general. Expedițiile s-au succedat cu succese și înfringeri, dar totdeauna în dauna nenorocitelor populații. Nemulțumirea a ajuns la culme. Guvernul din Bruxelles își continuă totuși politica sa strict spaniolă. Tot ceea ce aduce a știrbire acestei politici este reprimat. De pildă, relatarea pe care cardinalul de Bentivoglio a publicat-o despre nunțiatul de la Bruxelles a fost confiscată în 1629, deoarece conținea lucruri defavorabile puterii regale... Și totuși, instrumentul principal al acestei politici, cardinalul de la Cueva, a trebuit să plece în disprețul unanim, cum a plecat altădată, în împrejurări asemănătoare, cardinalul Granvelle.

Pe mare, amiralii olandezi, în frunte cu Piet Hein, sînt teroarea flotelor spaniole și dacă Piet Hein moare luptînd, succesorii săi sînt tot atît de neînfricați.

Pe uscat, prințul Mauriciu a fost înlocuit cu fratele său vitreg, Frederic Henric. Acest fiu al Taciturnului și al Luizei de Coligny, prinț amabil și vesel, este un general tot atît de bun ca și gloriosul său frate mai vîrstnic. În cîțiva ani, el a cucerit Oldenzaal, Grol, Bois-le-Duc, Venloo, Straelen, Sittard și Ruremonde și ține acum împresurat Maestrichtul, una din cele mai puternice fortărețe spaniole și un punct strategic important. Dar asta nu-i totul. Succesorul lui Spinola la conducerea trupelor regale, contele Henri de Bergh — căruia Van Dyck i-a făcut un portret desăvîrșit — a trecut recent la dușman. Furios că a fost înlocuit de marchizul de Santa-Cruz, el îi invită pe belgieni « să se elibereze de sub apăsătorul și insuportabilul jug al spaniolilor, urmînd lăudabilul exemplu al strămoșilor lor ». Adevărul ne obligă să spunem că această minie a fost încurajată de subsidii satisfăcătoare.

Alarmată, Infanta se hotărăște să întreprindă noi demersuri spre a obține pacea. Îl trimite pe Rubens la Liège, pentru a întîlni acolo o delegație a Provinciilor Unite. Eforturi de pri-

sos ! În septembrie, Maestricht capitulează. Amețiți de succesele lor, olandezii sînt neînduplecați. Iar Rubens se întoarce la Bruxelles ca să raporteze arhiducesei eșecul misiunii sale.

Situația este critică. Nobilimea conspiră. Spiritele se agită. Ca să încerce să-i liniștească, Infanta convoacă Statele Generale, care n-au mai fost întrunite de treizeci și doi de ani. În mod implacabil, voința Spaniei n-a ținut decît un singur lucru: să distrugă orice libertate, să desființeze orice privilegii locale. De la moartea lui Albert, această stare de lucruri s-a înrăutățit chiar. În spatele Infantei, mai presus decît Infanta, a dominat timp de ani de zile crudul cardinal de la Cueva, ambasadorul Spaniei. Acest om trufaș și fără scrupule a fost rechemat. Aytona, care îl înlocuiește, este mai înțelegător, dar și el e spaniol și băștinașii continuă să fie ținuți departe de treburile statului.

Chiar de la prima lor ședință, Statele Generale cer să intre direct în legătură cu acelea ale Olandei și obțin cîștig de cauză. La începutul lunii decembrie, se deschide o conferință la Haga. Dar curtea de la Bruxelles n-a încuviințat aceste negocieri directe decît ca să liniștească spiritele. Este o concesie de suprafață. De fapt, ea nu înțelege să cedeze nici una din prerogativele sale și, de altfel, Madridul n-ar îngădui-o. Este necesar deci ca un om de încredere să fie trimis acolo ca să urmărească negocierile și să acționeze conform vederilor curții. Lui Rubens îi revine acest rol echivoc. Cum a mirosit ducele d'serschoot acest lucru? Nu se știe. În tot cazul, acest personaj trufaș se grăbește să comunice știrea deputaților, care se supără. O delegație e însărcinată să meargă să-și exprime dezaprobarea Infantei. Aceasta se străduiește să-i liniștească pe acești domni: Rubens nu trebuie să intervină în negocieri, va fi pur și simplu la dispoziția lor cînd « vor avea nevoie să vadă documentele lui cu privire la negocierea armistițiului ».

Cînd delegații, întorcîndu-se la Haga, se opresc douăzeci și patru de ore la Anvers, Rubens îi

scrie ducelui de Aerschot ca să se dezvinovățească: «nu am avut niciodată din partea superiorilor mei altă sarcină decît aceea de a sluji pe Excelența Voastră, în toate chipurile posibile, în mijlocirea acestei afaceri, atît de necesare pentru serviciul regelui și ocrotirea țării, încît l-aș considera nevrednic de a trăi pe omul care, pentru propriile sale interese, ar aduce cea mai mică întîrziere în această privință». La care ducele de Aerschot răspunde prin acest bilet insolent: «Aș fi putut să omit a vă face cinstea să vă răspund, pentru că nu v-ați făcut datoria să veniți să mă întîlniți personal, fără să faceți pe confidentul scriindu-mi acest bilet, care se potrivește celor care sînt egali». Dacă răspunde, e pentru că prilejul de a-l umili pe pictor e prea frumos. «Tot ce pot spune e că aș fi fericit dacă de aici înainte veți învăța cum trebuie să scrie unor oameni de rangul meu cei de teapa dumneavoastră». Și, ca să-și întregească răzbumarea, ducele pune să se împartă copii ale scrisorilor schimbate între ei. În amîndouă taberele, aceasta provoacă senzație. Deputații se bucură. Ei socotesc că Rubens le uzurpă prerogativele și poate că se tem de el, căci «are mai mult spirit decît oricare dintre ei», cum spune Boswell, ambasadorul Angliei la Haga. Dacă tonul arogant al lui Aerschot este odios, protestul delegaților e justificat. Într-adevăr, cedînd unei mișcări naționale, Infanta și sfetnicii săi le-au permis să intre în contact cu cei din Olanda. Delegații sînt plini de speranță, cred într-adevăr că «văd mijind zorile zilei de pace și liniște, după o noapte atît de lungă și de întunecată a funestului război». Ei pot considera, pe bună dreptate, intervenția lui Rubens ca un gest de neîncredere față de ei. Prea multă vreme au fost o jucărie în mîna spaniolilor. În clipa cînd au în sfîrșit prilejul să hotărască soarta țării — cel puțin ei o cred — nu pot tolera imixtiunea unui agent al Spaniei. Acesta este, într-adevăr, rolul lui Rubens. El este, cu fermitate, de partea Spaniei, împotriva delegaților

din țara sa. Pentru a urmări demersurile lor și, fără îndoială, ca să le contracareze la momentul potrivit, a solicitat un pașaport prințului de Orania. Tresărirea bruscă de energie care-i însuflețește pe reprezentanții nobilimii și ai clerului nu trezește în el nici o simpatie. E de ajuns un semn al Infantei ca să fie gata să ajute din toate puterile sale politica dictată de Madrid. Vigilența lui d'serschoot triumfă. Rubens nu se va duce la Haga! Delegații n-au ce face cu pictorii, a declarat ducele și, plini de nădejde, ei se aștern pe lucru.

Bazați pe sprijinul Franței, reprezentanții Provinciilor Unite pun condiții inacceptabile pentru Spania. Comisarii Statelor Generale nu se sînchisesc de asta. Bunăvoința lor este bineînțeles mai mare decît simțul lor politic. Ca să reușească, sînt gata la toate renunțările și se amăgesc cu speranța că-l vor hotărî pe Filip al IV-lea să-i urmeze. Nu numai că nu sînt luați în serios la Madrid, dar li se joacă o comedie odioasă. Regele i-a retras Infantei deplinele puteri pe care i le acordase ca să negocieze în numele lui, astfel încît comisarii discută fără să aibă nici un mandat. Iar Bruxelles-ul e de conivență cu Madridul, căci Infanta continuă să le dea instrucțiuni, ca și cînd nimic nu s-ar fi schimbat. Lunile trec. Tratatativele se tărăgănează. În sfîrșit, în fața dovezilor conjugate de rea voință a celor de la Haga și Madrid, deputații Statelor cedează în fața evidenței și se gîndesc să reia drumul patriei. Trăsătura revelatoare a stării de spirit a guvernului din Bruxelles: e de ajuns ca un savant umanist, Erycius Puteanus, să îndrăznească să publice al său *Belli et pacis statera*, conchizînd în favoarea păcii, pentru ca să apară, din ordin, un violent atac intitulat *Antiputeanus* împotriva profesorului prea pacifist. La 1 decembrie 1633, Infanta Isabella moare în vîrstă de șaizeci și șapte de ani. Rubens pierde prin moartea ei pe marea lui protectoare, pe aceea căreia el i-a fost ani de-a rîndul omul de încredere. Fiica lui Filip al II-lea nu era poate

prea inteligentă, dar a dat dovadă totdeauna de bunăvoință. Ca suverană, apoi ca guvernatoare, ea a înțeles că doar pacea poate salva nenorocita țară ce i s-a încredințat în pază. A protejat-o cît a putut mai bine împotriva orgoliului castilian. Sfetnicii ei cei mai demni de încredere o încurajaseră pe această cale și în primul rînd, Spinola. Căci acest strălucit militar, cu toate instrucțiunile aspre pe care i le-a dat Filip al III-lea, a fost cel mai prețios susținător al curții din Bruxelles. Madridul n-a avut niciodată decît un gînd: să desființeze autonomia Țărilor de Jos Spaniole. Din pricina concepțiilor sale prea liberale, Spinola a trebuit să cedeze pasul cardinalului de la Cueva. Infanta îndrăzni să-l înfrunte și reuși să obțină rechemarea lui. Aceasta putea să treacă în ochii ei drept o victorie. În fond, ea nu realiza nimic. La Cueva va fi înlocuit de Aytona și chiar dacă acesta se dovedește mai liberal, nimic nu se va schimba în fond, pentru că el e prizonierul instrucțiunilor, care nu se schimbă. De aceea, oricare ar fi fost bunele intenții ale Infantei, ea nu fu niciodată decît un instrument al Madridului. Dumnezeu s-o odihnească în pace!

Ea dispare într-un moment deosebit de critic. Țara este la capătul puterilor. Clerul se agită și nobilii sînt la doi pași de revolta declarată pe față. Și, ca și toate celelalte, aceasta nu va sluji la nimic. Spania va trimite un nou guvernator. E cunoscut, anunțat: este propriul frate al regelui, don Ferdinand, cardinalul-Infante. Regele va face promisiuni frumoase: «noi vom da țărilor numite, liniștea și mulțumirea de care s-au bucurat mai înainte: aceasta este voința noastră nestrămutată de a ne pune în primejdie viața, regatele și statele pe care Dumnezeu ni le-a dat în pază, mai curînd decît de a nu respecta dreptatea cauzei sale». Nimic nu se va schimba, Spania are alte griji decît să asigure fericirea supușilor săi din Țările de Jos. Solidară cu cei de la curtea din Viena, ea n-a renunțat la ideea de a învinge Provinciile Unite și

de a zdrobi alianța care le unește cu Franța, pentru că Franța susține pe suedezi împotriva împăratului și amenință comunicațiile spaniole în Lorena. În sfârșit, de la moartea lui Gustav Adolf, habsburgii — Viena și Madridul unite — sînt cuprinși de o nouă inflăcărare. Momentul este propice ca să-i subjuge pe prinții protestanți, lipsiți de acest aliat glorios. Frumoasă încercătură !

Moartea face să reînvie amintiri, precizează unele acțiuni, îndepărtează tot ce e inutil, fixează pozițiile. Cum încetează această agitație care se numește Viața, defunctul pare că se află gravat într-un desen aproape definitiv. Îl vezi mai bine, în raport cu tine, te vezi mai bine în raport cu el. Sînt zece ani de cînd Rubens este implicat activ în viața politică a țării sale. A fost slujitorul credincios al Infantei și, în consecință, al politicii spaniole. Rubens a judecat adeseori pe spanioli cu strășnicie. Dar dorința lui de a juca un rol a prevalat asupra oricărei alte considerații și, de aceea, el s-a aflat alături de Spania în problema negocierilor cu Olanda. Motivul este simplu: a fost de partea acelora care vroiau să-l folosească. Doar că aceia nu erau compatrioții săi . . . Că acest om de rînd a negociat în Olanda, în Spania și în Anglia și că succesul lui a fost pretutindeni atît de strălucitor, nu-i emoționează. De aceea, cu toată ascensiunea sa, n-a putut să joace un rol hotărîtor. Totdeauna a trebuit să se închine în fața unor mediocri sau incapabili, pe care întîmplarea nașterii îi plasase în primele rînduri. Se numise prea umilui slujitor al unor oameni care n-ar fi fost demni să-i șteargă pensulele. În scrisorile sale, el le sărută umil mîinile sau picioarele, după importanța lor. Dar un om conștient de valoarea lui nu abdică niciodată în adîncul sufletului său. Rubens nu-și face iluzii nici despre regi, nici despre miniștri. Știe că ei nu sînt decît oameni, amestecuri uimitoare de calități și slăbiciuni. Este el, oare, ferit de toate astea ? Desigur că nu ! Nu s-a agățat el, oare, ca un naufragiat, de ultima sa misiune eșuată ? N-a sperat el pînă

la capăt să-și joace rolul ? Dușmanii lui pretind că a făcut-o din ambiție sau vanitate. Așa e obiceiul: ca să judeci un adversar, argumentele sînt totdeauna ciudat de superficiale. Nimeni nu pare să aibă îndoieli că această pasiune pentru treburile publice, afirmată cu atîta stăruință, ar putea fi o nevoie adîncă și imperioasă care obligă la nenumărate slăbiciuni, pentru că toate jignirile sînt preferabile ideii unei renunțări.

Apare înțelepciunea. Cu vîrsta, s-ar putea spune că e vorba de alt om. Se apropie, într-adevăr, de șazeci de ani. Este acesta un motiv ca să renunțe ? În orice caz s-a lipsit de multe lucruri. Abdici oare cînd ai o soție tînără, aidoma unui copil ? Îmbătrînești, oare, cînd scîncetele copiilor umplu casa seniorală cu concertul lor de plîsete, care se repetă mereu ? În ianuarie 1632, Claire Jeanne ; în iulie 1633, Francisc . . . Îi are pe băieții lui cei mari care sînt deja oameni cu judecată. Îi are pe prietenii săi, cărțile sale, colecțiile sale. Are munca sa, care nu contenește niciodată. A realizat o nouă suită de cartoane de tapiserie: *Viața lui Ahile*. Este una din acele comenzi pe care numai regii și le pot îngădui. Ciudate cartoane de altfel ! În loc să fie pictate în detrampă, potrivit tradiției, ele sînt panouri de lemn pictate în ulei. Rubens, care își lasă amprenta pe toate genurile, înțelege fără nici o îndoială să renoveze tapiseria. Dar e prea mult pictor, și pictor prea impetuos, ca să reușească într-un gen care cere un stil sever și o utilizare mai analitică a culorii.

Rubens termină o mare compoziție care, prin strălucirea culorilor sale poate fi socotită una din operele sale cele mai izbutite. Este un mare retablu sculptat, destinat să împodobească altarul confreriei Sfîntului Ildefons, o fundație a arhiducelui Albert, la biserica Saint-Jacques-sur-Coudenberg din Bruxelles. Pe panoul central, Fecioara oferă sfîntului hainele sacerdotale, arhiducii figurează pe volesturi împreună cu sfinții lor patroni și, pe reversul volesturilor, Sfînta Familie este înfățișată sub un măr. Rareori pictorul a fost

mai bine inspirat ca în acest ansamblu de cinci opere tratate într-un stil larg și înflorit, dar lipsit de acel tumult, uneori haotic, pe care îl îndrăgește foarte mult. Viziunea a devenit mai plăcută, tușul mai aerian.

El va relua, în același spirit, una din temele lui favorite: *Inchinarea magilor*. În jurul copilului divin, îi place să schimbe în voie aspectul fabulos al acestor personaje de legendă care au venit din Orient, încărcate cu daruri, neavînd drept călăuză decît o stea. Uneori, scena capătă un caracter mai intim, dar cel mai adesea ea este un pretext pentru o bogată punere în scenă, căci înainte de orice pictorul e reținut de latura spectaculoasă a episodului. Verva lui cea mai mare este atunci cînd poate pune în scenă stofele lucioase, tipurile exotice, darurile princiare, animalele. De aceea tabloul pe care-l execută pentru altarul principal al abației Sfîntul Mihail din Anvers rămîne una din cele mai frumoase reușite ale lui. Poate să reia cît vrea tema, să schimbe accentele, să varieze efectele, el nu va reuși să depășească această capodoperă.

S-a pictat alături de Hélène în grădina din palatul de pe Wapper și acest decor familiar va servi în curînd la evocări și mai lirice. Va face să apară perechi fericite, grupuri plăcute de femei și bărbați luxos îmbrăcați, care par că se mișcă într-o lume din care au fost alungate toate grijile. Aceasta este arta unui om fericit și care nu e zgîrcit cu fericirea sa. Pasiunea politică a fost greu de înfrînat și să renunți nu este niciodată ușor cînd ai sufletul unui cuceritor. Apoi vine pacea sufletească precum și acea descoperire că există bucurii mai puțin artificiale decît jocurile înșelătoare ale politicii. Om fericit și om satisfăcut din plin, Rubens n-are să se teamă de sațietate, deoarece știe totdeauna ce va face, posedă un talisman minunat al evadării: magia pensulelor sale.

XIV. ÎNȚELEPCIUNEA

1634—1636

Cu toată mizeria vremurilor, atelierul lui Rubens nu șomează. Puternicii pământului își păstrează bunăvoința față de maestrul anversez, numai că-l plătesc cu greutate. El este totdeauna ocupat cu lucrări de tot felul, de la marile subiecte pe care i le comandă prinții, pînă la ilustrațiile care i le încredințează prietenul său Moretus. În jurul lui gravitează ajutoarele. Degeaba poartă alte nume, ei rămîn toți aserviți aceleași discipline. Maestrul face schițe rapide, pe care ei le reproduc în mare, după dimensiunile dorite, pe pînză sau panou. Aidoma unui conducător, Rubens supraveghează lucrările, corectează un amănunt, finisează o figură. În marile compoziții, el retușează mai ales partea inferioară, aceea care este mai aproape de privire. Restul e lăsat în seama atelierului. Unde ar găsi el timp, să facă tot ce i se cere ? Se poate el dezinteresa de cărțile care apar, de aspectele noi ale fizicii, de ultimele descoperiri ale arheologiei romane ?

După plecarea lui Vorsterman, care s-a asociat cu Van Dyck, Rubens l-a angajat pe Paul Pontius. Acest elev al lui Vorsterman n-are aceași forță ca maestrul său, dar înțelege să redea cu destul farmec, toate nuanțele paletii. Pentru Rubens aceasta este esențialul. Puțin îi pasă că gravura cu acul se angajează pe căi primejdioase, că remarcabila precizie a meseriei se pierde în avantajul unor efecte puțin cam facile. El vrea

interpretări fidele ale picturii sale. Că aceasta implică o aservire a gravurii pe aramă și o restrângere a independenței ei, el nu se sinchisește. A găsit, în sfârșit, interpreți după placul lui: frații Bloswert, originari din Olanda. Lucrările celui mai vîrstnic, Boëtius, se caracterizează prin hașuri puternice și contururi foarte accentuate. Modeleurile sale și efectele lui de lumină sînt redată cu hotărîre și exactitate și dacă tehnica sa nu e lipsită de oarecare duritate, Rubens se va strădui, nu fără succes, s-o atenueze. Schelderic, numit Schelte, excelează în lucrări savant nuanțate și îmbină fără efort grația cu forța. E mai sensibil și mai delicat decît Boëtius. În special, transcriptiile sale după peisajul rubensian, îl situează printre primii interpreți ai genului. Ei doi alcătuiesc o echipă strălucită, cea mai adaptată vederilor maestrului.

Alături de acești virtuoși ai acului de gravat, Rubens dă de lucru unui gravor în lemn, Christophe Jegher, un german devenit cetățean al orașului Anvers. Gravurile în lemn, de esență mai populară, se vînd în bîlciuri și piețe. Rubens nu este omul care să negligeze un singur mijloc care poate să-i susțină prestigiul și renumele. Nu se mulțumeste cu lucrul minuțios dar destul de afectat al xilografilor băștinași, el înțelege să imprime acestei arte, ca și altora, pecetea sa personală. Îndrumat de Rubens, Christophe Jegher răstoarnă din temelii toate noțiunile primite și realizează gravuri în lemn de o amploare a facturii necunoscută înaintea lui...

După ce tirajul a fost tras, gravurile în aramă și lemn nu mai sînt decît o marfă pe care trebuie s-o desfăci. În țară, debușeurile sînt numeroase, dar pentru străinătate anumite privilegii sînt indispensabile. La nevoie, trebuie să te aperi împotriva piratilor. Astfel Rubens a citat în fața Parlamentului din Paris pe un gravor care îi copiază stampele. În această chestiune, fiul său Albert l-a și putut ajuta. Pentru a obține reînnoirea privilegiului său în Franța, prietenul Peiresc va fi folosit căci, din cauza situației încor-

date dintre această țară și Spania, sînt necesare protecții pentru a reuși.

Orizontul politic rămîne întunecat. Ca să explice eșecul lor, după tratative care au durat un an, delegații Statelor Generale au trimis în grabă pe ducele d'serschot la Madrid. Ideea nu este fericită, căci din 1631, nobilii conspiră. Ei vor « să se sustragă, după lăudabila pildă a strămoșilor lor, de apăsătorul și insuportabilul jug al spaniolilor ». Infanta a și simțit ceva și din ordinul ei, François Carondelet, ambițiosul decan din Cambrai, fusese închis într-o mănăstire pentru că grupase cîțiva mari seniori nemulțumiți, ca de pildă prinții de Barbançon și de Epinay, ducele de Bournonville și contele de Egmont. Charles d'Arenberg, devenit un zelos capucin decisese, adeziunea fratelui său, ducele d'serschot, cel mai important personaj al nobilei naționale. Pînă acum, conspiratorii n-au întreprins nimic și dezertarea contelui Hendrik von den Bergh, care a trecut în Olanda, cu ajutorul banilor, rămîne un episod izolat. Mai mult vanitoși decît oameni de acțiune, ei așteaptă totul de la Franța, în timp ce în Franța vrea să-i vadă la lucru, înainte de a-i sprijini.

Gerbier, care e tot rezident al regelui Angliei la Bruxelles, pune capăt tărăgănelilor lor, obținînd, în schimbul a 20.000 de taleri, toate amănuntele complotului ! Imediat, marchizul de Aytona, dă ordin să fie aruncați în închisoare, din ordinul regelui, șefii mișcării, în timp ce ducele de Aerschot este arestat la Madrid. Filip al IV-lea anunță știrea Statelor Generale adunate la Bruxelles și le poruncește în același timp să se întoarcă în provinciile lor. Ei se supun fără a protesta. Așa sfîrșește, în mod lamentabil, acest vis de independență. Și războiul reîncepe. Un tratat de alianță defensivă se încheie chiar atunci între Provinciile Unite și Franța, iar stadholderul Frederic-Henric propune împărțirea Țărilor de Jos Spaniole !

În sfîrșit, soșeste în Flandra guvernatorul multă vreme anunțat, don Ferdinand ! Arhiepiscop 186

de Toledo la zece ani, mai tîrziu cardinal și tată a trei copii, acest tînăr de douăzeci și cinci de ani a intrat în cariera militară luînd parte activă la victoria de la Nordlingen, cîștigată de imperiali împotriva armatei luterane, condusă de Bernard de Saxa-Weimar și de generalul suedez Horn. Această remarcabilă victorie, după un lung șir de înfrîngeri, dă o strălucire nouă Spaniei. Cardinalul-Infante este salutat ca un erou al catolicismului. El aduce din Germania trupe proaspete. Imediat renaște speranța — o speranță nu prea întemeiată — căci încurcătura rămîne de nedezlegat.

Rubens poate să scrie: « De trei ani, slavă Domnului, am renunțat cu sufletul împăcat la tot ce nu e profesiunea mea ». Desigur, nu e lipsit de lăudăroșenie cînd afirmă: « Călătoriile mele în Spania și în Anglia au fost încununate de succes » și cu ce mîndrie nu proclamă el: « negocierile privind fuga reginei mame și a ducelui de Orléans — negocieri care au dus la autorizația de a-i găsi un refugiu aici — mi-au fost încredințate (doar mie), încît aș putea procura unui istoric informații precise și veridice, mult deosebite de cele cărora li se dă în general crezare » și adaugă cu amabilitate: « Aveam, e drept, toată încrederea Serenisimei Infante (Dumnezeu s-o aibă în paza sa !) și a primilor miniștri ai regelui, și am știut să cuceresc favorurile partenerilor mei străini. În momentul acela m-am hotărît să mă smulg din această situație, să rup nodul de aur al ambiției, și să-mi reiau libertatea, socotind că trebuie să ști astfel să te retragi, cînd te afli în suieș și nu în coboriș, să-ți părăsești norocul cînd soarta îți este încă favorabilă, fără să aștepti ca ea să-ți întoarcă spatele. » A trebuit s-o implore pe Infanta ca să fie scutit de misiuni noi și « această favoare » n-a « obținut-o decît cu multă greutate ». Dacă trăiește « liniștit, datorită lui Dumnezeu », cu soția și fiii săi, îl roagă pe prietenul său Peiresc să menționeze pe scrisori « Secretar al Maiestății Sale Catolice în Consiliul ei secret sau privat » în

loc de «gentilom din rîndurile casei etc.» Nu spune aceasta «din vanitate, ci ca să asigure securitatea scrisorilor» ! Cine s-ar lăsa înșelat de acest joc copilăresc ? El nu este omul care să renunțe la onoruri și dacă și-a luat rămas bun de la misiunile sale, e că într-adevăr a trebuit s-o facă... Înțelepciunea lui e născocită în întregime. Dar ce importanță are ? În momentul acela, cînd totul merge din rău în mai rău, se poate felicita pentru hotărîrea sa, chiar dacă ea a fost mai curînd rezultatul evenimentelor decît al propriei lui voințe. «N-am altă pretenție decît să mă bucur de retragerea mea», adaugă el, dar nu trebuie să acordăm un înțeles prea strict acestor cuvinte.

La începutul anului 1635, orașul Anvers intenționează să sărbătorească Vesela Intrare a Cardinalului-infante și magistratul îi încredințează lui Rubens decorarea orașului. «Nu mai am timp nici să trăiesc nici să scriu», îi mărturisește el lui Peiresc. Geniul lui inventiv s-a înflăcărat. El face o mulțime de desene și schițe. Creează proiecte de o măreție neasemuită: portice și arcuri de triumf, teatre și care alegorice. Sub conducerea lui lucrează cei mai buni pictori din Anvers: Jacob Jordaens, Cornelis de Vos, Erasmus Quellin, Theodor Rombouts, Cornelis Schut, Theodor van Thulden, cei doi fii Van Balen... Sînt mai bine de douăzeci care îl sprijină cu talentul lor. Șase sculptori fac parte din echipă, ca să cioplească piatra și lemnul. Printre ei se află Quellin, Van Mildert și Van den Eynde. Gevar-tius face textele inscripțiilor. Pentru a nu fi inferior prietenului său, învățatul grefier cheamă Olimpul în ajutor și textele sale, imitate după antici, pot rivaliza în măreție și obscuritate cu alegoriile lui Rubens. Erudiții se vor osteni să pătrundă aceste enigme, iar ignoranții le vor admira cu încredere.

O mulțime de artizani sînt mobilizați: dulgheri, pictori, aurari, fierari, postăvari, artificieri, tapițeri, tinichigii, sticlari. Ce să mai spunem de muncitorii necalificați, antreprenori, paznici, scribi,

portari, clopotari, prăvăliași, gorniști, vestitori și alții care, cu titluri diverse, dețin un rolișor pentru reușita acestei fastuoase ceremonii ? Unsprezece arcuri de triumf sînt ridicate în diferite puncte ale orașului. Cel mai frumos e cel de pe Meir. Douăsprezece statui de piatră albă, înfățișînd pe împărații casei de Austria, și alte douăsprezece statui, reprezentînd divinități mitologice, împodobesc cele douăsprezece portice, susținute fiecare de patru coloane. Ansamblul, în formă de semihexagon, are deasupra un obelisc. În alte locuri se înalță teatre. Carele alegorice ale Ommegang-ului sînt expuse ca niște curiozități admirației mulțimilor. Pretutindeni, e o risipă de ghirlande, de catarge, de festoane și de drapele.

Seara, orașul este iluminat și, pentru a termina serbarea, se declanșează un magnific foc de artificii. Orașul Anvers, atît de risipitor totuși, s-a întrecut pe sine. Niciodată o asemenea feerie n-a fost oferită unui suveran. Și ce importanță poate să aibă restul ! Cheltuielile, apreciate la 50.00 de florini, se vor urca la 70.000 ! Ca să plătească datoriile, magistratul va cere noi impozite, care îi vor fi refuzate, iar pictorii și ceilalți creditori îl vor da în judecată ! Toate acestea sînt fleacuri ! Melodii cunoscute și refrene vechi ! Esențialul e că s-a făcut ceva frumos, mareț ; că orașul a fost transformat de un geniu decorator, hrănit în același timp cu amintirile transalpine și cu orgoliul anversez. Că Rubens a încasat 5000 de florini pentru osteneala sa ? Un amănunt ! Că el a putut să-și îndeplinească nestîinjenit rolul său de regizor, iată șansa lui și aceea a colaboratorilor săi și, de asemenea, a concetățenilor săi, deveniți actori prin voința lui suverană. Aceasta nu mai e arta rezervată templelor sau palatelor, este arta care a pus stăpînire pe stradă, făcînd parte integrantă din viața unui oraș în sărbătoare, îngăduind fiecărui burghez să-și joace rolul său, căci această artă, fastuoasă și grosolană, are nevoie de mulțimi sclipitoare și împopoțonate, ca să însuflească acele decoruri

pompoase și nimic nu se potrivește mai bine locuitorilor din Anvers, care se numesc ei înșiși seniori, *sinjoren*.

Dar marele organizator al acestei recepții triumfale n-a putut asista la ea... Doborât de bună, el este nevoit să stea în pat și Cardinalul-Infante e acela care, favoare deosebită, vine la căpățiul bolnavului.

Ca toți prinții din neamul său, don Ferdinand e un pasionat amator de pictură. Unde și-ar putea ei satisface gustul, dacă nu la Rubens acasă? Maestrul este, de altfel, un om pe care e plăcut să-l frecventezi și, dacă trupul zace înțepenit, mintea lui e tot ageră. Cît despre modelul viu al atîtor opere de seamă, Cardinalul-Infante nu ezită să scrie regelui, fratelui său, că e cea mai frumoasă femeie din Anvers.

Afară de bună, nimic nu-l poate sili pe Rubens la inactivitate. Angajat într-un proces împotriva unui gravor din Paris, care copiază stampe « pricinuindu-i astfel un mare prejudiciu », el cere intervenția lui Peiresc, căci adversarul lui pretinde că Rubens « scoate sume uriașe din Franța » și el nu este de acord cu acest reproș: « Toate acestea sînt născociri, scrie el, și sînt gata să afirm sub prestare de jurămint, că eu niciodată nu am trimis în Franța, fie direct, fie prin vreun agent, alte exemplare din gravurile mele decît acelea destinate Bibliotecii Regale, cele oferite în dar anumitor prieteni și acelea puține, pe care le-am expedit, la cererea Senioriei Voastre, domnului Tavernier; ori, acesta nu mi-a cerut niciodată altele. Dacă aceasta, așadar constituie dificultatea, sînt dispus ca gravurile mele să fie mazilite din întregul regat al Franței; îmi mai rămîn destule prilejuri în restul Europei ca să dobîndesc oarecare onoare, căci o stimez mai mult decît oricare alt profit ». Este, după cum se vede, un răspuns mîndru, cu toate că nu logica domină în el ; dacă Rubens e atît de dezinteresat de ce acest proces și de ce acest « mare prejudiciu ? ». De altfel, el e foarte dispus să încheie « un aranjament cu adversarul ». După

care el își decernă următoarea diplomă : « Sînt un om iubitor de pace și mi-e silă de șicane ca de ciumă, la fel cum nu pot suferi nici un soi de conflict. Cred că cea dintîi dorință a oricărui om cîstit s-ar cădea să fie de a trăi în liniște sufletească *publice et privatim et prodresse multis, nocere nemini*¹. Și orgolios, adaugă: « Sînt mîhnit că regii și prinții nu împărtășesc punctul meu de vedere ».

Între timp a furnizat tablourile comandate cu prilejul șederii sale în Anglia pentru decorarea White Hall-ului din Londra. Sînt plafoane destinate pentru sala banchetelor și care glorifică, în alegorii pompoase, domnia lui Jacob I. E formula care a servit pentru galeria Mariei de Medici, doar maniera s-a schimbat. A devenit mai nervoasă. Fiecare compoziție e umplută pînă la exces și colcăie de mișcare. Pentru această lucrare, Rubens încasează suma considerabilă de 3000 lire sterline. Este în stare să slăvească existențele cele mai searbede. De altfel, ar putea rămîne searbăde viețile redate de pensulele sale ? Tot ceea ce el atinge, transfigurează cu atîta elocvență, încît uiți aproape subiectul. Și fără îndoială, magicianul sfîrșește prin a se lăsa prins de propriul lui joc.

Treburile publice merg din ce în ce mai prost. Ruptura dintre Franța și Spania este deplină « ceea ce mă face foarte nenorocit, spune Rubens, deoarece sînt un om de caracter și iubitor de pace; și, un dușman hotărît al războaielor, proceselor, conflictelor și certurilor *publice et privatim* ».

În luna mai 1635, Hélène îi dăruiește al treilea copil, Isabelle-Hélène. Puțin după aceea, el cumpără castelul Steen, situat la Elewytt. E un domeniu vast cu păduri și cîmpii, străbătute de un curs de apă. Din 1627, Rubens posedă la Eeckeren, în nordul orașului Anvers, o proprietate care îi servește ca loc de viligiatură. Aceasta

---

¹ Atît în public, cît și în particular, să fie de folos multora și nimănui să nu vatăme. (N. tr.)

e « Hof van Orsele ». Construită pe o insulă, în mijlocul unui eleșteu, această locuință e lipsită de eleganță. Datează din secolul al XV-lea și are aspectul unei fortificații. Steen din Elewyt are o altă înfățișare. E o vastă casă de agrement prevăzută cu turnulețe, un pod mobil și un donjon caraghios ; exact ceea ce trebuie pentru a aminti că seniorul de azi este demnul rival al celor de odinioară. Oamenii de rînd înnobilați nu disprețuiesc puțină ostentație și « seniorul din Steen » e unul dintre aceștia. Așa cum a făcut pentru palatul său de pe Wapper, el se poate distra să transforme, să înfrumusețeze mai ales, acest refugiu princiar. Poate să-l folosească de asemenea ca model și ca decor. În fața castelului transfigurat, sclipirea unui turnir imaginar...

Achiziționarea acestui domeniu constituie afară de asta plasamentul unui părinte de familie. Ce-ar face altfel Rubens cu banii lui ? La Anvers, locuiește într-un palat ticsit de bogății. E unul dintre principalii colecționari ai orașului: tablouri, marmure, agate, obiecte de fildeș sculptate, cărți și desene. Posedă, în număr mare, case, pămînturi, titluri de rentă. Cu toată mizeria vremurilor, banii curg în casele sale de bani. Puternicii lumii nu se mai satură niciodată de pînzele sale și sfîrșesc pînă la urmă să plătească mai devreme sau mai tîrziu. Rubens îi judecă în mod impertinent. « E multă vreme, spune el, de cînd cunosc amînările prinților în chestiuni bănești și știu că le este mai ușor să facă rău decît bine ». Întîmplător, lui nu-i fac decît bine...

Pentru a-i sîcîi pe francezi, care tocmai au încheiat cu Provinciile Unite o alianță ofensivă și defensivă, Cardinalul-Infante a atacat prin surprindere orașul Trêves, aflat sub protecția franceză. Electorul e făcut prizonier și condus la Bruxelles. Instigat de Richelieu, Ludovic al XIII-lea se hotărăște să răzbune această jignire. Un pristav e trimis la Bruxelles, un altul la Madrid să declare război Spaniei. Numaidecît o armată franceză, condusă de mareșalul de Châtillon și de Brézé invadează Luxemburgul, îl

învinge la Avins, lângă Rochefort, pe prințul Thomas de Savoia și face joncțiunea cu trupele stadholderului. Cele două armate aliate au intrat apoi în Brabant și au pus stăpânire pe Tirlemont, pe care l-au prădat. Dar rezistența s-a organizat. Sprijinit de cincisprezece mii de imperiali aduși de Piccolomini, Cardinalul-Infante a întreprins o contra ofensivă victorioasă. « Atît de reușită, scrie Rubens lui Peiresc, încît în loc să avem, ca acum cîteva săptămîni, șazeci de mii de dușmani în centrul Brabantului, sîntem azi stăpînii țării ». Și adaugă cîteva comentarii puțin măgulitoare despre cele « două armate puternice » care — din nehotărîre, proastă strategie, încetineală, dezordine, imprudență și indisciplină — au fost « silite, în cele din urmă, să fugă în mod rușinos ».

O clipă, vechea lui pasiune pare să se redeștepte. Cu toate că nu e binevoitor față de Franța scriind acestea unui prieten francez, Rubens spune adevărul. Războiul se deplasează pe teritoriul Provinciilor Unite și cum faptul nu se mai întîmplase de ani de zile, rezultă o adevărată panică. Pentru unii oameni de treabă, momentul pare propice de a vorbi din nou despre pace. Episcopul de Gand, Antoine Triest, care se devotează acestei nobile cauze, intră în contact cu Rubens. Acesta crede și el că momentul e prielnic pentru a începe tratativele. Mereu dornic de a se impune, e gata să se ducă la prințul Frederic Henric. Ca să nu dea de bănuît, se va lăsa însoțit de fiii săi și se va duce acolo să vadă picturi și rarități. Intenția a fost repede dezvăluită. Toți dușmanii Spaniei se agită ca să împiedice călătoria. « Acest Rubens este plin de șiretlicuri, declară ambasadorul Veneției; e foarte abil să trateze afaceri; și a fost folosit de spanioli cu alte prilejuri foarte importante ». Pe deasupra, există temerea că el ar vrea să se ducă în Anglia. Ambasadorul Franței se ocupă serios ca pașaportul să-i fie refuzat și obține cîștig de cauză.

Rubens, care a plecat la Bruxelles, se întoarce fără să fi făcut nici o ispravă. Ca totdeauna, el

salvează aparențele. Răspunzînd după mai multe luni de întîrziere unei scrisori a lui Peiresc, el pretinde « că a fost reținut la Bruxelles pentru afaceri particulare și nicidecum de misiunile oficiale pe care le presupune Senioria Voastră ». Corespondentul său a mirosit el, oare, ceva sau, cunoscînd personajul, a ghicit pur și simplu? Rubens se explică: « Mărturisesc de altfel că am fost iscodit de la început, pentru a se ști dacă aș accepta misiunea, dar cum nu mi se păreau dispuși să-mi dea mîină liberă și mi se făceau greutatea pentru pașaportul meu, m-am străduit imediat să pierd timpul dinadins și am căutat tot felul de subterfugii. Cum, pe de altă parte, nu lipseau oameni dornici să obțină o astfel de misiune, mi-am putut salva pacea sufletească și, slavă Domnului, mă aflu liniștit la mine acasă ». Și e probabil sincer afirmînd în aceeași scrisoare că are oroare de « curțile princiare ». Îi e silă de ele, trebuie s-o spunem, pentru că nu mai reușește să joace un rol. Altfel, în ciuda celor cincizeci și nouă de ani ai lui, s-ar agita bucuros. E desigur foarte bine văzut la curte. În luna aprilie 1636, Cardinalul-Infante l-a numit pictor al palatului său. E titlul pe care l-a primit altădată de la arhiduci. Un fleac în plus. E ca și cînd ar vrea să i se amintească acestui politician pătimaș că este un pictor. Și ce pictor încă ! Mai prudent decît infanta Isabella, Cardinalul-Infante îl onorează pe pictor și-l neglijează pe diplomat. Evoluția politicii spaniole nu este străină de aceasta, căci ultimele veleități particulariste au fost înlăturate din provinciile belgiene. Cu atît mai rău pentru provincii, se va spune, și cu atît mai bine pentru Rubens. Secretar, cavaler, diplomat, toate astea sînt fleacuri. Să picteze !

El se apropie de șaizeci de ani. Nu există în lume colecționar care să nu-i cunoască numele, care să nu-i caute operele. Sînt douăzeci de ani de cînd luptă cu o echipă de ajutoare împotriva valului mereu crescînd de comenzi. Clienții cei mai bogați și de asemenea cei mai pricepuți cer imperios opere făcute «de mîna lui», ca și cînd ar putea face față el singur pretențiilor lor! Puterea sa de muncă este desigur colosală, dar nu fără limite. Atunci, s-o ia pe ocolite, să-i consoleze pe acei pe care îi face să aștepte prea mult; le spune la nevoie că opera comandată solicită întreaga lui atenție și că va fi extraordinară, numai să i se lase timpul s-o termine în voie. Să cîștige timp, acesta este mijlocul de a se ocupa de alte lucrări mai pasionante poate, de a alege, de a fi din plin el însuși.

Stadiul cuceririlor strategice a trecut. Acceptă mereu comenzi, probabil mai puțin din dorința de cîștig decît pentru a-și menține faima. Deoarece gloria are exigențele sale. Cu cît ai cucerit-o mai de tînăr, cu atît este mai greu s-o păstrezi neștirbită. Gloria postumă, aceasta e altceva. Din ea nu răzbate nici un miros de bătălie. În timpul vieții, trebuie să-ți aperi gloria ca pe o cucerire prețioasă; a o pierde, ar însemna declinul în proprii tăi ochi. Și nu există decît un mijloc de a o apăra: munca. Să dovedești prin munca ta că-ți întreci rivalii.

Van Dyck, plecat în străinătate, revenit, plecat din nou, revenit iarăși, s-a înapoiat în Anglia, din 1635, dar nimeni nu știe dacă va rămîne acolo. Fiecare din aparițiile sale la Anvers este ca o încercare de a se măsura cu fostul lui patron și de fiecare dată prestigiul lui van Dyck pare să crească. Totuși, dacă pictorul cedează pasul nu este aceasta, oare, o dovadă că el își dă seama că nu e în stare să eclipseze pe maestrul preponderent? Van Dyck îndepărtat, mai rămîne Jordaens, ginerele lui Adam Van Noort, al cărui elev a fost, multă vreme, după Rubens. Acest anversez a suferit influența lui Caravaggio, fără să fi vizitat Italia. Pictor de o forță puțin obișnuită, personalitatea lui se afirmă printr-o viziune sculpturală, printr-o compoziție concisă, prin strălucirea unei palete poate mai emfatice decît aceea a lui Rubens. Este onorabil pentru un șef de școală de a avea astfel de emuli și glorios de a triumfa asupra lor.

Dacă este măgulitor de a fi reprezentat în colecția unui rege ca egal al celor mai renumiți maestri, este tot atît de necesar de a figura la loc bun într-o *constkamer* a unui aristocrat din Anvers. De cînd s-a introdus moda, pe la mijlocul secolului precedent, de a avea un *constkamer*, adică un cabinet consacrat operelor de artă, pasiunea colecționării s-a dezvoltat extrem de mult. Tablourile le-au invadat locuințele, din prag pînă în pod, fără a excepta bucătăria, dependințele și camerele de servitori. În odăile principale ele sînt îngrămădite, unele peste altele, pînă în tavan, făcînd să dispară splendidele tapete de piele care împodobesc aceste locuri; anihilează, ca să spunem așa, pereții și creează o asemenea ambianță de feerie încît unii pictori se lasă ispitiți de acest subiect fantastic: *Pictura glorificînd Tabloul!* Cornelis de Vos va picta *cabinetul de artă a lui Rubens*, iar Willem van Haecht va înfățișa vizita pe care au făcut-o arhiducii în 1615 în cabinetul, pe drept cuvînt celebru, al lui Cornelis van der Geest. Fiecare persoană cu vază din Anvers se fălește că are o colecție de opere de artă; între alții,

printre prietenii pictorului: Jan Brant, Nicolas Rockox și Daniel Fourment. O adevărată pasiune îi însuflețește pe toți colecționarii. Ei pun să se copieze fără rușine operele care le plac; de aceea, în fiecare « cabinet de artă » sînt tot atîtea copii, cît și originale. Gustul lor este foarte eclectic. În ciuda avîntului rubensian, ei păstrează cultul lui Bruegel cel Bătrîn, a fiilor săi, și a Grimmerilor. Le place Quentin Metsys, Joos van Cleef, poreclit Cleef nebunul, Frans Floris, Cocxie, Mostaert, van Coninxloo. Renunțînd la marile subiecte cu biserici și palate, ei preferă portretul, tablourile de gen, peisajul, florile, natura moartă sau plăcuta alegorie. De asemenea, au o mare afecțiune pentru un Joos de Momper, peisagist delicat și pentru Adriaen Brouwer, ale cărui subiecte indecente le măgulesc înclinația pentru chefuri monstruoase și ospete. Le sînt dragi și italienii, ale căror desene le păstrează, din lipsa operelor pictate. Rafael, Michelangelo, Veronese, Tițian, Bassano. Marmure antice sau copii, gravuri și tapiserii completează comorile lor de artă.

Se înțelege că Rubens vrea să-și mențină domnia în fiecare din aceste locuințe, unde oamenii se consacră cu atîta devotament picturii. Dacă pictează nenumărate mici panouri, el, care mărturisește că are mai multe înclinații pentru compozițiile mari, n-o face oare pentru a putea fi prezent în « cabinetele de artă » cu pereții adeseori mici? E dintre acei vechi luptători care nu renunță niciodată. Prea multă energie clocotește în el. Și azi încă, îi lipsește veșnic timpul. Și-a luat rămas bun de la politică, a fugit de la curte, trăiește o parte a anului la țară și totuși îi lipsește veșnic timpul. Cu cît se grăbește mai mult, cu atît va smulge mai multă substanță din viață. Aceasta contează. Mai ales cînd ai șaiszeci de ani. Cînd ești mai tînăr, te crezi nemuritor. La șaiszeci de ani, te gîndești la viață, pentru că te gîndești la moarte. Artă, femeie, cultură, bogăție, rude, prieteni, sînt imaginile vieții, a vieții lui, singura care contează realmente, pentru că o trăiești singur,

pentru că ești singur în fața vieții altora. Da, există Dumnezeu. În fond, nu există decît această alternativă: să nu crezi decît în tine însuși, sau să te încredințezi lui Dumnezeu. Drumul Cerului sau drumul Pămîntului. Sînt și dintre acei care recurg la subterfugii, care se prefac că se încredințează lui Dumnezeu, dar care nu cred decît în ei înșiși. Cînd nu-l supără guta, Rubens se duce zilnic la liturghie, dar mintea lui nu e preocupată de Dumnezeu. Totdeauna se comportă ca un om, trăind părăsit printre oameni părăsiți. « Ajută-te singur și cerul te va ajuta ». E crescut în spiritul stoicismului. Stoicul este creștinul fără credință. Este oare un creștin acest Richelieu, care după ce i-a exterminat pe reformații din Franța, îi susține pe acei din Olanda și Germania împotriva catolicilor din Spania? Este oare un creștin acest Cardinal-Infante, care comandă pe cîmpurile de luptă? Poverello, da, sau Fra Angelico...

Vremurile s-au schimbat. Conciliul din Trento a stabilit o nouă doctrină a bisericii romane. Iezuiții propovăduiesc o morală mai puțin rigidă. Buni psihologi, ei țin seama de intenție și fac religia mai plăcută, ajutați foarte mult de arhitecți, de pictori și sculptori, zeloși magnifici ai stilului nou. Un bun catolic nu trebuie să-și frămînte mintea. Să-și împlinească datoriile fără să facă exces de zel și nu i se cere mai mult. Chiar așa înțelege și Rubens. N-are nici o neliniște metafizică. Își trăiește cu intensitate viața, iar pentru rest, se încredințează lui Dumnezeu, după formula consacrată.

Dacă lucrează pentru numeroșii lui clienți, lucrează mai ales pentru el însuși, pentru plăcerea lui. Tehnica sa se schimbă pe nesimțite. Cu toate că a lucrat totdeauna cu paste foarte diluate, găsește modalitatea să le facă și mai fine. Pensulele lui abea ating pînza sau panoul. Sînt mîngîieri transparente și fluide, din care se nasc formele visului său. Ajutoarele sale, oricît de pricepute ar fi, nu mai reușesc să-l urmeze. Trebuie să renunțe să colaboreze cu el. Culoarea impalpabilă

pare că se desprinde din materie. Să fie oare rodul îndelungatelor sale popasuri la țară? Iată că descoperă natura. Ea nu mai este fundalul acela de decoruri, pe care el îl lăsa pînă acum în seama unor colaboratori îndemînatici. Natura înaintează în primul plan, devine ea însăși personaj. La drept vorbind, el nu s-a dezinteresat nicio dată complet de natură. Din cînd în cînd, un peisaj a apărut în opera lui, parcă pentru a dovedi că nici un gen nu-l lasă indiferent. A pictat întîi scene rustice, ca acea *Întoarcerea fiului risipitor*, lucrată în întregime de mîna sa și de un echilibru atît de armonios. Din același izvor de inspirație a pictat *Iarna*: staulul, vitele, uneltele de arat și un colț de peisaj. Dar, încetul cu încetul, peisajul a căpătat amploare. Iată *Ferma din Laecken*, exemplu frumos de compoziție bine întocmită, slujită de forme modelate cu precizie și forță. Și iată alte peisaje: ici, turme, colo, o căruță împotmolită și copaci care încep să se clatine. În sfîrșit, apar furtunile. Vîntul, fulgerele, curcubeul. O puternică suflare de vînt face să tremure frunzișul, antrenînd scena într-o mișcare dramatică: acestea sînt peisajele cu *Vînătorea Atalantei*, *Naufragiul lui Enea*, *Filemon și Baucis*.

S-a sfîrșit cu lecțiile lui Van Coninxloo, Josse de Momper și Jan Bruegel, toți pictori prea calmi și prea meticuloși. Ei migălesc amănuntele, dar în detrimentul elementului liric. Marea problemă e mișcarea. Peisajul să fie zgîlțit de vînt! E nevoie de nori, de fulgere, de soare, de luminișuri de contraste de umbră și lumină. La naiba cu desenul prea precis! Cînd vîntul bate în rafale, nu se mai distinge conturul unei frunze. Frunzele nu mai sînt decît o masă fremătîndă. Cînd vuieste furtuna, o singură culoare își impune accentul ei tragic și înecă tonul local. Iar dacă atmosfera este sumbră sau cenușie, nu trebuie ca ea să întunece opera. Drepturile culorii sînt sfinte: coloritul să rămînă cald, chiar dacă atmosfera pare să excludă această posibilitate!

199 Cînd îți stăpînești bine meseria, recurgi la un

grund roșu — ca în *Naufragiul lui Enea* — care, prin transparență, face să cînte toate tonurile întunecate sau cenușii. Astfel prin magia culorii și dinamismul liniilor, Rubens reușește să dea peisajului un alt aspect, eroic și în același timp liric. Apoi satisfăcut că a imprimat acestui gen amprenta sa, poate să se liniștească și să picteze peisaje mai calme.

După ce a dezlănțuit toate forțele naturii așa cum le-a putut observa în cîmpia polderelor, măturate de vînturi puternice, el își poate umple ochii cu viziuni mai puțin sălbatice, viziuni ale acelei cîmpii din Brabant, pe care o cunoaște de cînd este stăpînul domeniului Steen. Natura se arată aci numai măsură și de un farmec discret. Ochiul se odihnește pe orizonturi abia ondulate, pe care ora și timpul le transformă la nesfîrșit. El se amuză la aceste jocuri schimbătoare. Se pasionează pentru ele în așa măsură, încît renunță la orice transfigurare grandioasă. Pictează *Înserarea* ca și *Dimineața*. În *Clar de lună* el evocă o noapte înstelată și în *Peisajul cu păsărar*, cețurile dimineții. Îndrăznește să picteze discul soarelui. Îndrăgostitul formelor opulente devine adoratorul subtil al atmosferelor instabile, fără pretenție și fără afectare în fața acestor spectacole atît de noi pentru el.

Privește ce-l înconjoară, de astă dată nu cu impetuositatea talentului său înclinat spre « eroizare », ci pur și simplu ca un om care își găsește într-asta plăcerea sa. Consimte să părăsească Olimpul și uită Biblia, cel puțin cînd scapă de exigențele nesățioasei sale clientele. Atunci, cuprins de simpla bucurie de a picta, asociază cu plăcere pe ai lui și decorurile vieții sale cu imaginile fericite care se nasc din pensulele sale: soția sa, copiii săi, grădina sa, castelul său, grădina în gen italian a casei de pe Wapper, cu pavilionul și porticul ei, iată un decor care îi place. Poate să așeze acolo pe soția lui și pe unul din copiii săi și să li se alăture cu pălăria sa grozavă de fetru. Poate să însufletească scena cu bărbați și femei tinere, în convorbire galantă și să intituleze această 200

lucrare *Grădina dragostei*. Minunat subiect ! Și ce lecție de optimism la vîrsta sa, cu toată guta care îl sîcîie și mizeria vremurilor ! *Grădina dragostei* este grădina lui, e Hélène lui care figurează, fericită, printre toate aceste perechi fericite. Pe această Hélène, care se pretează docilă tuturor capriciilor sale, el a gătit-o cu cele mai bogate veșminte și a dezbrăcat-o cu generozitate. Nu e un amant sever, care veghează cu o grijă geloasă asupra comorilor iubitei sale. Toată lumea poate vedea carnea ei albă ca laptele. Iat-o, îmbrăcată cu o blană neagră, dar brațele ei, picioarele ei, sînii ei sînt arătați cu bucurie. Această « Pelsken », cum o numește el, este un lucru pe care-l va păstra pentru el, pentru ea.

Nu se satură s-o contemple și s-o picteze pe această blondă flamandă, puțin greoaie poate pentru unii, dar care răspunde atît de exact dorinței sale: forme pline, strălucire și opulență, toate lucruri care îi plac. Are oare un suflet această blondă copilă ? Nu se știe și s-ar spune că lui nici nu-i pasă. Ea privește cu blîndețe și simplitate. Dacă e țeapănă într-un costum greoi de mătase și catifea, goală, sau aproape, nici o turburare nu pare s-o agite. O singură dată s-ar spune că este mai atentă, atunci cînd a pictat-o așezată, cu capul înclinat, împreună cu cei doi copii ai săi. Este vorba oare de un tablou terminat sau de o schiță genială ? Niciodată el n-a ajuns la un astfel de rezultat cu atît de puține mijloace. Culoarea sa fluidă și aproape imaterială mai mult sugerează decît descrie. Poezie a fericirii. Mama, copiii, bunăstarea. Fericirea lui de om satisfăcut din plin. Și e sexagenar !

Vîrsta mușcă din el, nu din mîna sa, mai vie ca oricînd, ci din trupul său. El își dă bine seama de aceasta cînd își creionează rapid un crochiu. Desigur, cînd ești magician ca el, poți să te joci cu o pălărie mare de fetru și cu o mantie bogată. Dar rămîne obrazul, această oglindă pe care n-o poți evita. Ochii sînt înfundați în orbite și obrazul scofilcit. Și sub mustăți, gura se lasă în jos.

201 Degeaba alunecă creionul lui fără să apese, el

nu va putea face imposibilul. De altfel, acest desen este un certificat de muncă. Dacă trebuie să trișeze, să știe întâi care sînt punctele slabe. Și va trișa! Pensulele magice vor întreprinde sarcina grea de a întrema acest chip obosit. Să facă semene idealizînd, ca totdeauna... Negrul pălăriei și mantiei îngăduie să se evidențieze mai bine petele luminoase ale cărnii, obrazul și o mîină așezată pe o spadă. Părul închis — să fie oare o perucă? — e apărat de umbra pălăriei. Mustața și barbișonul sînt brunete, Ridicate în sus cu mai multă prestanță decît în desen, mustățile ascund în mod oportun gura. Cu jocul tradițional al umbrelor străvezii, fața iese strălucit din această încercare îndrăzneată. Mai întâi ochii: pleoapele sînt puțin cam obosite iar privirea voalată. Unii au vrut să vadă într-asta melancolie, chiar tristețe. Pentru că el n-a vrut să ducă mai departe întinerirea?

S-a pictat acum cincisprezece ani, la cererea prințului de Walles, viitorul Carol I, care i-a învins, se spune, modestia! Purta de asemeni o mantie mare neagră și avea pe cap o pălărie neagră cu boruri largi. N-a trebuit să înșele. N-a evitat nimic: nici ochii, nici gura, nici părul, deoarece era în plină vigoare. Cu o mîină hotărîtă, a notat primele semne care lasă urme pe obraz. Acestea nu urîtesc un bărbat, dimpotrivă. De astă dată, n-a insistat, de teamă să nu accentueze. Dar există limite la toate, chiar la cochetărie. Pe desenul lui, el mărturisește cei șaiszeci de ani împliniți, dar pe pînză a făcut să dispară cel puțin zece ani. E fără îndoială de ajuns. N-a vrut să cadă într-o exagerare caraghioasă. Întinerirea este cred un omagiu adus vieții pe care o iubește, tinerii lui soții, copiilor săi, lui însuși, tuturor; este afirmarea unui optimism, care nu cunoaște nici o slăbiciune. Iar privirea voalată este prețul de răscumpărare necesar adevărului, este singurul mijloc de a face acceptabilă această imagine flătă în mod îndrăzneț.

Pentru lumea din afară, nimic nu s-a schimbat. Rubens e tot seniorul din Steen, secretarul Maie-

stății Sale Catolice în consiliul său privat, cavalerul Sfântului Duh și pictorul Cardinalului-Infante, adică un personaj care nu întreține relații decît cu cei mari. Chiar la Anvers, prietenii săi sînt magistrați comunali, înalți funcționari, mecena bogați: un Rockox, Brant, Gevartius, un Moretus și un Van der Geest, oameni cu studii și cultură, în general pioși, nu fără oarecare ostentație, fondatori de capele și aziluri, pe care se complac să le împodobească luxos. Acesta nu este decît un aspect al tabloului. Beția și lăcomia rămîn la loc de cinste. Oamenilor din toate mediile le place să chefuiască. Zadarnic au încercat autoritățile să ia atitudine prin ordonanțe, mergînd pînă la publicarea unui edict «împotriva marei dezordini, lăcomiei și beției la nunți» — cu toate că s-a sperat că, drept urmare a unor mari impozite și pierderi suferite de comunitate din pricina războiului trecut, fiecare ar fi înclinat să păstreze măsura — de acum înainte convivii sînt limitați la patruzeci, iar nunțile nu pot «dura mai mult decît o zi iar a doua zi pînă după-amiază». În mod excepțional, cîte un cetățean virtuos sprijină autoritățile. Astfel, Puteanus a publicat al său *Comus* ca să denunțe flagelul: aceasta i-a adus mai multe neplăceri decît elogii, îndeosebi din partea cetățenilor din Anvers. Și s-au văzut savanți și umaniști ca Beyerlinck și Woverius — doi intimi ai lui Rubens — intrînd în luptă împotriva zelosului profesor. În ciuda ordonanțelor, Richard Verstegen găsește posibilitatea să descrie douăzeci și cinci de specii de bețivi. Guiliam Ogier a compus tocmai *De Gulsigheydt* (Lăcomia), prima piesă a unui ciclu consacrat celor șapte păcate capitale, temă pe care Adriaen Brouwer a tratat-o în pictură.

După ce a trăit un timp în Olanda, unde a fost elevul lui Frans Hals, acest flamand s-a stabilit de cîțiva ani la Anvers. El excelează în scene de gen, pe care le interpretează cu o libertate de execuție și un sens al omenescului cu totul excepționale. Este oare influența Olandei burgheze

și calviniste? La el nu găsim nici o urmă a Contrareforme. Nici prin subiect, totdeauna contemporan și realist, nici prin paletă, voit monocromă, nici prin formatul redus al acestor mici tablouri, el nu se aseamănă cu acei confrăți străluciți care pictează pentru biserici tablouri virtuozice. El este interpretul, în același timp subtil și liric al omului, al omului care fumează și al omului care bea, al omului care uneori se bate pentru că e o ființă obscură și nenorocită: un mesaj misterios și totuși frățesc emană din operele sale. Discipolul său, Josse van Craesbeeck, fost brutar, lucrează cu aceeași inspirație poetică. Și Jordans, valorosul campion al picturii eroice, autorul unor opere sculptoare glorificând religia creștină sau mitologia, trece și el, la un gen mai intim. El reproduce petrecerile familiale, la care trei generații adunate în jurul unei mese beau, mănincă, țipă și cântă. Și niciodată nu e mai bine inspirat, niciodată nu găsește acorduri mai calde pe bază de culori brune și roșu-carmin.

Degeaba vrei să fugi de natură, ea se impune totdeauna. Până acum, Rubens a alungat poporul atît din viața sa, cît și din arta sa. Dar unii pictori, poligrafi și umaniști, l-au învățat ce trebuie să facă. Acești oameni din nord, cu toate că sînt nebuni după poezia latină, își regăsesc limba maternă ca să trateze unele subiecte, pentru că nu reușesc să se despartă de poporul lor, pentru că el se lipește de ei, ca pămîntul argilos de pantofii lor. Aceasta e soarta oamenilor. Unul se ridică atît de sus încît crede că a pierdut contactul cu poporul pentru totdeauna. Nu e adevărat. Acela care se desparte de poporul său, se întoarce totdeauna la el, chiar dacă face acest lucru printr-un ocol tainic. Rubens a avut într-adevăr nevoie de o lecție? Ajuns în culmea onorurilor și în pragul bătrîneții, e mai ușor să îndepărteze toate piedicile, să nu se mai sfiască de nimeni și de nimic.

Iată că într-o operă minunată, el slăvește bucuria, întreaga bucurie a chermezelor flamande. Aceasta, deoarece cu toate titlurile și bogățiile sale, 204

nu este decît un om din popor și ducele de Aerschot avea dreptate să-i spună că nu era din lumea sa. Zeii să fie lăudați! Niciodată n-ar fi pictat o asemenea operă, dacă ar fi aparținut acelei lumi a aristocraților înfumurați și nebuni după privilegiul iluzorii. În vinele lui clocotește sîngele poporului, acest popor al Flandrei, tăcut și răbdător, a cărui bucurie izbucnește deodată ca o fanfară. Bucuria de dragul bucuriei, fără nici un motiv, în ciuda încercărilor și nenorocirilor timpului. Bucuria! Ea face să cînte culorile lui lipsite de densitate. Ea îi antrenează desenul în arabescuri bune.

Petrecherile cîmpenești ale lui Bruegel cel Bătrîn? Dar ele nu sînt vesele! Cine a văzut vreodată la acest pictor renumit un chip zîmbitor? Dacă a fost poreclit « Ghidușul », aceasta-i din pricina, așa cum ne spune Carol van Mander, scenelor sale fantastice în maniera lui Bosch. Țăranii lui Bruegel dansează uneori, cu prilejul unei nunți, sau a unei alte petreceri, dar dansează cuminți și chipurile lor rămîn îngrijorate. E cel mult începutul serbării. Ca totdeauna, el, Rubens, merge drept spre culme. Petrecerea e în apogeul ei. Beția dionisiacă a perechilor posedate de zeul dansului. Băutura și mîncarea, dansul și muzica, sursele bucuriei, a bucuriei totale, care însuflețește un întreg popor. Mîini îndrăznețe și gesturi foarte precise. Acest lucru vă scandalizează pe voi, fățarnicilor și pe voi, încuiaților? Asta pentru că nu cunoașteți bucuria, această beție care tirăște totul cu ea, pînă și în aceste detalii, în splendida sa mișcare de exaltare!

În ziua în care, pentru bucuria lui și a noastră, el a pictat acest imn al bucuriei, Rubens își scoase în sfîrșit masca: nu mai este decît un om, la fel cu toți ceilalți oameni, beat de viață, ahtiat să soarbă toate voluptățile, lacom și nesățios... Pentru că iubește viața, cu toți cei șaiszeci de ani impliniți, adevărat păgîn camuflat în catolic! Și va reveni asupra temei în *Dansul țăranilor*, fără ca această horă nebunească să atingă amplexarea *Chermesei*. Este vorba de un grup vesel,

nu de o mulțime. Și dacă mișcarea e mai vioaie, veselia nu are același accent. O pereche se îmbrățișează. Un bărbat se apleacă asupra vecinei lui, dar hora îl prinde în ritmul ei. Dimpotrivă, în *Chermesa* e vorba de bucuria generală, de la copilărie la bătrînețe. Copii care sug, alții care încearcă să golească ulcioare. Dansul adulților. Miini care pipăie sîni, șolduri, pîntece și pretutindeni sărutări pătimașe. Și bătrîni care trag la măsca din oale. Niciodată curbe mai voluptoase n-au modelat un imn mai frumos al bucuriei. Bucuria oamenilor în liniștea unui peisaj din Brabant.

Desigur Rubens continuă să picteze subiecte religioase. Deoarece i se comandă! Dar nu se grăbește. Când pictorul Geldorp îi cere, pentru bancherul Evrard Jabach, un rețabu pentru biserica Sfîntului Petru din Köln, el va răspunde sobru: « Pentru timpul de care dispun mi-ar trebui un an și jumătate ca să-l pot servi pe prietenul dumitale fără să mă zoresc și fără să fiu stingherit. » El cere un an și jumătate și nu știe măcar ce va trebui să picteze! Cum e vorba de un episod din viața Sfîntului Petru, sugerează să picteze: « răstignirea lui, cu picioarele în sus, căci cred, spune el, că aș putea face ceva extraordinar, dar în limitele talentului meu ». E felul lui de a înțelege subiectele religioase. Dar el se pricepe la afaceri și înțelepciunea îl îndeamnă să conchidă: « În orice caz alegerea definitivă trebuie să fie făcută după gusturile aceluia care plătește tabloul ».

Peste zece luni, el anunță că tabloul « e de acum foarte înaintat », fapt despre care e permis să ne îndoim și adaugă: « Totuși aș ține mult să nu fiu zorit spre a-l termina și aș dori să se lase la discreția și la plăcerea mea, pentru a-mi permite să-l termin cu bucurie ». Căci este « copleșit de lucru ». E adevărat că lucrează singur. Pictează într-o mișcare îndrăcită, pentru iezuiții din Gand, *Martiriul Sfîntului Lievin*. Cu tot subiectul său, *Drumul Calvarului* este o sărbătoare. *Martiriul sfintei Ursula și Masacrul*

inocenților sînt opere de virtuozitate, în care verva prevalează oricărei preocupări. Desenul a devenit exclusiv liric, iar tușa capătă aripi. Pînzele vechi, al căror avînt a putut fi lăudat, par înțepenite alături de aceste opere noi, executate cu o ușurință aeriană, pentru plăcere. Cînd munca este izvorul de exaltare prin excelență, e greu să se renunțe la indiferent ce. Rubens consimte cel mult să nu mai furnizeze desene prietenului său Moretus. Această muncă de ilustrare o lasă în seama colaboratorului său, Erasmus Quellin. Pentru rest, producția continuă, abundentă și regulată, asigurată de ajutoare numeroase. Nume noi se adaugă sau se substituie celor vechi: Willem Panneels, paznicul credincios al casei în timpul călătoriilor în străinătate, Abraham van Diepenbeeck, Jan van den Hoeck și alții.

De altfel, ce importanță poate să aibă numele! Aceștia sînt sateliți, pe care el îi atrage în orbita sa. Foarte deseori acei care îl părăsesc își pierd strălucirea iluzorie cu care se credeau împodobiți, căci cei mai mulți nu trăiesc decît din gloria sa. Pentru el, doar rezultatul contează. Ca șef al unei industrii, el trebuie să satisfacă pe numeroșii lui clienți. E în joc prestigiul și renumele său: scene religioase de toate felurile și în dimensiuni variate. Expedieri pentru toate țările.

I se întîmplă chiar să ceară unui client, oricît de puțin ar ști să țină un penel în mînă, să returneze operele care ar fi suferit din cauza călătoriei. E serviciul pe care i-l cere lui Juste Sustermans, confratele său, mai tînăr ca el cu douăzeci de ani. Acest anversez din naștere, al cărui portret l-a făcut Van Dyck cu prilejul trecerii lui prin Florența, este portretistul oficial al familiei Medici și, într-o oarecare măsură, intendentul lor de artă. A redat cu o eleganță binevoitoare chipul unui mare număr de personaje de seamă: papa Urban al VIII-lea, împăratul Ferdinand al II-lea, prințul Christian al Danemarcei, Galileu... Fără a pierde din stimă, Rubens îi poate cere cîteva retușuri: « Mă tem că lungă ședere într-o ladă a făcut să sufere

puțin culorile acestei picturi, foarte proaspete, și mai ales acelea ale carnației și albul care s-ar putea îngălbeni. Sper că Senioria Voastră, care sînteți un pictor atît de renumit, veți putea să îndreptați aceasta cu ușurință, expunînd opera din cînd în cînd la soare. Dacă totuși intervenția Senioriei Voastre ar fi necesară, îi permit, cu plăcere, să-mi retușeze tabloul, peste tot unde fie un accident, fie neglijența mea l-ar sili s-o facă ».

Familia lui s-a mai mărit cu unul. Din februarie 1637, are un nou vlăstar. Un Peter Paul, ca și el. Pentru toată această viață care se desfășoară în jurul lui și de asemenea pentru că acesta e destinul său, el lucrează și comandă lucrul altora. Iată un mare ansamblu pentru pavilionul de vînătoare Torre de la Parada, pe care regele Spaniei îl deține în împrejurimile Madridului. Este o comandă importantă, demnă din toate punctele de vedere pentru un titan al picturii: o sută douăzeci de compoziții! *Metamorfozele lui Ovidiu* și *Muncile lui Hercule* vor furniza temele acestei vaste întreprinderi: *Apolo și Marsyas, Apolo și pitonul, Arahne și Minerva, Atlas purtînd pe umeri globul, Triumful lui Bahuș, Ariana și Bahuș, Cefal și Procris, Cupidon călărînd pe un delfin, Răpirea Dejanirei, Deucalion și Pyrrha, Răpirea Europei, Fortuna, Urmărirea harpiilor, Hercule sprijinîndu-se în bită, Apoteoza lui Hercule, Hercule și Cerberul, Răpirea Hipodamiei, Moartea lui Hyacint, Prăbușirea lui Icar, Iason și lîna de aur, Junona alăptîndu-l pe Hercule, Jupiter și Lycaon, Jupiter și Semele, Mercur și Argus, Nereida și Triton, Prăbușirea lui Faeton, Polifem, Prometeu, Răpirea Proserpinei de către Pluton, Prăbușirea Titanilor, Nașterea lui Venus, Vertumnus și Pomona, Orfeu și Euridice, Venus și Adonis, Diana și Calisto, Perseu eliberînd-o pe Andromeda* și atîtea alte subiecte de același fel; teme disparate, dar care au un punct comun: ele permit glorificarea nudului în toate atitudinile imaginabile. Dacă unele vor fi liniștite, cele mai multe sînt însu-

flețite de o mișcare care ajunge uneori pînă la tumult. Nimeni nu găsește nimic de criticat. Se obișnuiește să se admită totul, chiar și defectele artiștilor la modă.

Formula nu variază. Maestrul face schițele și uzina lui le execută la dimensiunile dorite. Are la dispoziția sa pe Erasmus Quellin, Jean Cossier, Cornelis Schut, Lucas van Uden, Cornelis de Vos, Jan van Eyck, Peeter Symons, J.B. Gouwi, J.B. Borrekens. Sînt oameni pricepuți, formați după stilul lui. Executanți supuși, pe care nu-i mistuie nici un foc lăuntric. Cine observă asta chiar în momentul acela? Oamenilor le trebuie multă vreme ca să separe semnele exterioare de limbajul profund. De aceea e suficient pentru Rubens să supravegheze munca, să facă ici și colo cîte o retușare. Cînd subiectul îi place, și-l rezervă pentru el și, dintr-odată, acesta devine un alt limbaj. Ce să-i faci? Nu are timp și clienții lui sînt totdeauna grăbiți. Se înfășoară pînzele abia uscate. Drum bun! Altele la rînd! Există totdeauna altele...

În singurătatea sa din Steen, uită comenzile importante și pictează pentru plăcerea lui. Și dacă sînt pictori care îl egalează, poate, nimeni nu-l depășește. Pictează cu acea măiestrie care nu cunoaște nici o șovăială, nici o ștersătură și care îi îngăduie să aibă o tușă de o ușurință inegalabilă. Alții, și nu dintre cei mai puțini importanți, dau lupte grele cu materia. El o stăpînește în așa măsură, încît fiecare trăsătură a penelului său este o trăsătură definitivă și realizează acel miracol de a da pînze răsunătoare ca niște fanfare și care abea dacă sînt acoperite cu culoare. Neglijează din ce în ce mai mult răstignirile și alte martirii. Nu mai caută atitudini dificile, în care iscusința lui va uimi lumea. Zarurile au fost aruncate. Deoarece e nevoie de teme fanteziste, se va inspira încă o dată din mitologie. E un pretext pentru a picta nuduri planturoase; fie că e vorba de *Cele trei grații*, de *Judecata lui Paris* sau de *Răpirea sabinelor*, nudul este cel care triumfă totdeauna.

Și uneori aceste teme se schimbă, dar rezultatul rămîne același: *Șarpele de aramă*, *Masacrul inocenților* sau *Betsabe*, este vorba totdeauna de un imn glorificînd trupul. Dacă o pictază, în mod excepțional, pe Hélène lui în *Sfînta Cecilia* — temă impusă fără îndoială — nu fără a o decolta cu generozitate, mai mult chiar decît o permite subiectul, trebuie totuși să-i acopere trupul și o înconjoară cu *putti* grăsuți. O va dezbrăca foarte repede pentru a face din ea o Andromedă planturoasă și privirea scaldată în lacrimi a captivei va fi asemănătoare cu privirea inspirată a sfintei.

Puțin îi pasă de ce pot gîndi aceste eroine cu nume schimbătoare. În cel-l privește, glorifică fără să obosească Femeia în ceea ce are ea permanent și universal: trupul său. Temă de exaltare plastică, izvor de voluptate și generator al speciei, prin trupul său ea își exercită puterea asupra lui, ca și asupra tuturor bărbaților demni de acest nume. Și lui nu-i ajunge să strîngă în brațe femeia, să-și potolească în trupul ei o dorință care, abia satisfăcută, se trezește din nou ca prin miracol; vrea s-o mîngîie în vis și s-o facă să renască în imagini multiplicat, prin magia artei sale. Niciodată un pictor n-a pictat carnații în același timp mai albe și mai vibrante de viață. Niciodată carnația n-a fost glorificată mai elocvent de vreun penel.

Se simte foarte bine că Rubens le cîntă cu atîta ardoare pentru că îi ațîță simțurile. El iubește aceste trupuri cu o pasiune care devine mai puternică pe măsură ce vîrsta îl apasă. Acum, s-a trădat destul. Cu cîtiva ani în urmă, ca să ascundă o parte a trupurilor, s-ar fi distrat cu cutele unei draperii sau cu jocuri vapoaze de văluri. Nu mai suportă aceste piedici. Zeițele lui devin din ce în ce mai goale și numai așa le iubește, pentru că refuză să schimbe ceva din *Judecata lui Paris*, comandată de regele Spaniei și pe care Cardinalul-Infante ar fi preferat-o mai voalată. Nu mai e de părere că « gustul celui care plătește » este suveran și nu cedează

nici măcar în fața unui rege. Pentru că această pînză, cu toate că a fost comandată, a pictat-o pentru plăcerea lui. În acest tablou, Hélène lui triumfă în chip de Venus, așa cum întrupează atîtea alte eroine ale visului său.

Sînt treizeci de ani de cînd pictează femei fără vълuri. De ce deodată sînt socotite prea goale? Cardinalul-Infante este un ipocrit. De ce pare șocat? Fără îndoială că a devenit prea sensibil față de evoluția manierei rubensiene. Primele femei goale *Venus frigida*, *Toaleta lui Venus*, *Suzana și bătrînii* impresionează prin formele lor pline și carnația lor transparentă. Se admira la ele, cu încredere, măiestria facturii. Dar pe nesimțite aceste nuduri s-au transformat. Pictate cu o mînă ușoară, aceste forme au devenit mai puțin precise, mai puțin rigide în strălucirea lor marmoreană. S-ar spune că au început să palpite.

Angelica și pustnicul: aici se înțelege ce înseamnă o femeie prea goală, pentru că mai poți privi cu sînge rece acest tablou din cauza micilor sale dimensiuni. Această carnație blondă, aceste umbre de culoarea carminului, moliciunea atitudinii prelungită de draperia roșie, vълul alb, fundalul cenușiu, toate acestea produc o impresie de insidioasă senzualitate. Dar, trebuie s-o repetăm, dimensiunile salvează mult. Datorită lor, ajungi să nu uiți cu totul pictura. Cînd figurile devin de mărime naturală și optica se schimbă. Aceasta nu-i totul. Formele suferă și ele transformări. Priviți acele *Trei grații*. Priviți acea *Judecată a lui Paris*.

Jocul carnației a suferit o interpretare cu totul nouă. S-a terminat cu liniile armonioase ale nudurilor impecabile. Neregularitățile corpului rup în fiecare clipă continuitatea unei trăsături. De la spate la coapsă, trecînd prin șold, nu mai există o curbă desăvîrșită cu inflexiuni perfecte, ci o trăsătură sinuoasă, care desenează grăsimea spatelui și a șoldurilor, opulența feselor. Același lucru și în ce privește pîntecele, brațele și picioarele. Femeile sînt poate prea grase, dar carnea

lor freamătă. Și ne întrebăm dacă n-au fost concepute astfel ca să permită traducerea acestui fior diabolic. Căci, în ultimă analiză, aici se află rațiunea acestui contrast neprevăzut: aceste imagini sînt prea senzuale. Prea directe, ele captivează. Ele evocă prea mult Femeia, nu idealizată sau transfigurată de vis, ci Eva veșnică, al cărei trup este o armă — armă cu atît mai redutabilă, cu cît trupul e mai frumos. Voluptosul Tițian picta femeii cu senzualitatea spiritualizată. Cum să știi dacă aceste trupuri plăcute așteptau dragostea sau o cunoșteau? La Peter Paul nu e posibilă nici o îndoială: aceste trupuri s-au înfiorat sub mîngîierea bărbatului, aceste trupuri au fost frămîntate de dragoste. Ele o strigă într-un mod atît de indiscret că putem înțelege reacția acelor care, prea tulburați de aceste imagini grăitoare, cer cu stăruință cîteva văluri. Ajuns la capătul drumului său, lui Rubens nu-i pasă de aceste preocupări meschine. Și pentru ca nimeni să nu se lase înșelat asupra intențiilor sale, iată *Păstorul și păstorîța*. În tablou, el o abandonează — inimă bună — pe Hélène lui unui păstor, care seamănă cu un satir. Atacul este năvalnic și împotrivirea slabă. Iar chipul Hélènei pare să zîmbească dinainte la plăcerea făgăduită trupului său. Peter Paul a pictat imaginea dorinței însăși. A acelei dorinți care, în pofida vîrstei sale, îl mistuie mereu: căci dacă are mintea unui olimpian, are și simțurile lui.

XVI. ȘI SĂ MORI ÎN PLINĂ STRĂLUCIRE 1638—1640

Afară de câteva spirite largi, care, cu pana în mână, au denunțat prostia războiului — un Erasmus, un Rabelais — niciodată nimeni n-a protestat împotriva acestui vechi mijloc de a aranja sau de a deranja ordinea lucrurilor. Artiștii — pictori, sculptori, gravori — au glorificat adeseori luptele și eroismul războinic. Nimeni nu s-a gândit vreodată să înfiereze războiul. Da, poate Bruegel, în a sa *Dulle Griet*, dar oare numai războiul îl viza el? Intenția lui pare mai vastă. După cât se pare, în această genială scenă diabolică el a vrut să biciuiască toată prostia și toată cruzimea oamenilor.

Să fie oare mizeria vremurilor? O consecință a acestui război care pustiește de atîția ani o bună parte din Europa? Un artist, mort de puțin timp, a făcut excepție. Acesta e Jacques Callot. El nu este un necunoscut în Țările de Jos. Cu prilejul asediului Bredei, a fost însărcinat de Spinola să ridice un plan topografic al orașului. Van Dyck i-a pictat portretul, pe care Vorterman l-a gravat. Acest loren, care și-a văzut nenorocita sa țară cotropită de către suedezi, imperiali și francezi, a creat două cicluri de gravuri intitulate *Mizeriile războiului*, un necruțător rechizitoriu împotriva cruzimii oamenilor. Aceste mici planșe, tratate cu o dăltiță ascuțită, devin însemnate prin amploarea stilului. S-a terminat preamărirea eroismului războinic. La

Callot, întâlnim reversul decorului, adică lamentabila realitate: masacre, suplicii, jafuri, incendii, violuri. Adevăratul aspect al războiului. Forța lui Callot constă într-aceea că rămîne totdeauna simplu. El n-are nevoie să îngroașe tonul. N-a avut decît să se gîndească la țara lui pustiită de mercenari nedisciplinați.

Și gravorul va fi imitat de un pictor. Cînd Juste Sustermans a comandat, în numele stăpînilor săi, un tablou lui Rubens, acesta a propus ca subiect: *Calamitățile războiului*. Nu este unul din subiectele lui obișnuite; trebuie totuși să ne mire alegerea lui, după tot ce a văzut și auzit în jurul său? Totuși, el nu va aduce o mărturie directă ca și confratele său din Nancy. El va descrie calamitățile războiului, fără a renunța la stilul său obișnuit.

În martie 1638, după ce a expediat pînza, a trimis special pentru familia Medici o descriere a operei sale: « Personajul principal este Marte, care iese din templul lui Janus (Senioria Voastră știe că, după datina romană, în vreme de pace templul rămîne închis) și se năpustește cu pavăza și spada sa mînjită de sînge, amenințînd omenirea cu un mare prăpăd. Nu ia mult în seamă pe Venus, soața lui, care împreună cu amorași și genii, se silește să-l țină locului cu dezmierdări și îmbrățișări. De partea cealaltă, este tîrît de Furia Alecto, care are o torță în mînă. Prin preajmă se află monștrii întruchipînd Molima și Foametea. Pe pămînt zace o femeie cu lăuta sfărîmată, înfățișînd Armonia, care nu poate viețui în mijlocul discordiei și războiului; mai este și o mamă cu pruncul în brațe, arătînd că rodnicia, procrearea și caritatea sînt zdrobite de război, care corupe și distruge totul. Senioria Voastră va zări de asemenea un arhitect, trîntit pe spate, cu uneltele de lucru în mînă, spre a arăta că cele construite spre folosința și ornamentarea cetății, în vreme de pace, sînt zvirlite la pămînt de forța armelor și cad în ruină. Cred, dacă îmi amintesc precis, că Senioria Voastră va mai găsi pe pămînt, sub picioarele lui Marte, »

o carte precum și un desen schițat pe hîrtie, dînd a înțelege că el calcă în picioare toate literale și artele. S-ar mai cuveni să fie o fascie cu săgeți și sulii, cu coarda care le ține laolaltă nedesfăcute; cînd acestea sînt legate, alcătuiesc simbolul Concordiei. Alături de ele stau caducelul și ramura de măslin, atributele Păcii; acestea se află de asemenea aruncate deoparte. Femeia este nefericita Europă, care de atîția ani suferă jaful, ultragiul și mizeria, atît de împilatoare pentru orișicine, încît nu mai e nevoie să intru în amănunte. Atributul Europei este globul purtat de un mic înger sau duh binefăcător și dominat de cruce, ca să simbolizeze lumea creștină ».

E puțin cam complicat. Opera este foarte frumoasă. Pictată cu o impetuozitate nemaipomenită, cu toată ciudățenia de a trage toate personajele într-o mișcare unică spre dreapta, ea se impune prin unitatea compoziției. Ne putem întreba, totuși, cine va înțelege limbajul artistului? Este o operă în stil eroic, idealizînd subiectul după gustul său. Dar acest lucru l-a urmărit Rubens?

El a pictat *Calamitățile războiului*, cum va picata *Sfîrșitul războiului*, compoziție poate mai puțin perfectă, inspirată de aceeași idee generoasă, dar trebuie să-i fim recunoscători pentru intenție, deoarece războiul l-a însoțit din copilărie, deoarece totdeauna a fost obsedat de el. A văzut încăierîndu-se toate țările din Europa. Propria lui patrie n-a încetat să fie teatrul luptelor, asediilor și atacurilor neașteptate. Cei mai mari comandanți, de la Spinola pînă la Piccolomini, n-au reușit să impună acolo singurul lucru care ar compensa acțiunea lor devastatoare: pacea. Nici orgolioasa Spanie, nici dîrza Olandă nu cedează. Anul trecut, prințul de Orania, Frederic-Henric a recucerit Breda. Astfel s-a prăbușit în neant victoria lui Spinola, pe care Velázquez tocmai l-a immortalizat într-o capodoperă. În iunie 1638, neobositul stadholder încearcă să cucerească orașul Anvers, dar locotenentul său,

contele Wilhelm de Nassau este învins la Calloo de către Cardinalul-Infante și-și pierde în învăl-mășeală unicul său fiu. Armata olandeză, cuprinsă de panică, părăsește artileria, steagurile și bagaje-le. Este un adevărat dezastru. Rubens a putut vedea din Anvers fumul bătăliilor. Anvers sărbătorește în mod strălucit victoria spaniolă, ca și cînd acest simplu episod ar putea pune capăt campaniei. « Ommegang »-ul iese pentru circumstanță și la carele tradiționale ale cortegiului, se adaugă un car triumfal, nou-nouț, celebrînd victoria de la Calloo. Rubens a executat desenul. Seara, orașul e iluminat și focuri de artificii scînteiază pretutindeni. Bucurie populară, bucurie asemănătoare focurilor de artificii și trecătoare ca și ele... Campania continuă.

Odată cu venirea verii, Rubens se retrage la Steen. Acolo, poate uita nebunia oamenilor. Pictează și își vede de treburile sale. Ca totdeauna, e chinuit de gută. Adesea țintuit la pat, reîn-cepe lucrul îndată ce durerea îi dă vreun răgaz. Nici mintea, nici mîna sa nu cunosc oboseala sau slăbiciunea. Rămîne același om foarte muncitor, care a fost toată viața. Să folosești timpul cu randament cît mai mare posibil, nu înseamnă oare a trăi mai intens? Din Steen, va scrie scumpului său Luc Fayd'herbe că are « nevoie urgentă de un panou ». Trebuie să i se trimită « de urgență » sau să-l aducă Fayd'herbe în persoană. Acestea sînt vacanțele de la Steen. Tînărul sculptor din Malines se află în serviciul său din anul 1636. Păzește casa de la Wapper, cum a făcut-o Panneels, înaintea lui. Iar maestrul îl sfătuiește: « Cît despre dumneata, vino îndată ce vei putea, ca să putem închide casa, căci atîta vreme cît ești acolo e cu neputință să-i izgonim pe ceilalți. Nădăjduiesc că ai pus în siguranță, conform instrucțiunilor mele, lanțul meu de aur, ca să-l putem regăsi cu ajutorul lui Dumnezeu ». Se preocupă în același timp de pere și de smochine, pe care grădinarul trebuie să i le trimită la momentul potrivit și cere insistent anumite sticle de vin de Ay, « deoarece

acelea pe care le-am adus cu noi sînt goale». Guta nu-l împiedică să-i placă vinul de Champagne...

Anul 1639 se scurge ca și precedentul. Ca fundal, tot războiul. A fost nefast pentru armatele spaniole. Din șaizeci și șapte de vase, încărcate cu treisprezece mii de oameni, în drum spre Țările de Jos, doar nouă au scăpat de un mare războinic, amiralul olandez Tromp.

Cu toate crizele de gută, a căror frecvență crește, Rubens nu încetează să lucreze, nici să se intereseze de noi lucrări. Cînd regele Carol I al Angliei manifestă dorința ca Jordaens să decoreze apartamentul reginei Henrietta, la Greenwich, imediat Gerbier începe să ducă tratative. Acest personaj pișicher se zbate, parlamentează și manevrează pentru ca această comandă să fie trecută ilustrului său prieten și cînd constată că Londra nu vrea să știe nimic de aceasta, încearcă, ca un priceput comerciant ce este, să obțină cel puțin jumătate din comandă. Cum e vorba de nouă plafoane și de treisprezece panouri, el sugerează să se dea plafoanele lui Rubens, sub pretextul că Jordaens nu se pricepe deloc la «lucrurile frumoase lucrate în racursiu». Zelul lui Gerbier nefiind niciodată dezinteresat, se poate imagina cine trage sforile. De altfel, în zadar...

În primăvara următoare, Rubens primește cîteva modele de la François Duquesnoy, sculptorul bruxellez, care trăiește la Roma din 1618 și care a obținut acolo succese vrednice de respectat. Papa Urban al VIII-lea i-a comandat un Sfînt Andrei gigantic, care să fie așezat cu spatele la unul din cei paisprezece stîlpi care susțin cupola bazilicii Sfîntului Petru și Duquesnoy a realizat o operă pe gustul epocii, grandilocventă și teatrală după pofta inimii! E un prilej pentru Rubens de a-și felicita confratele: «În numele meu personal și în numele națiunii, mă bucur de succesele Senioriei Voastre și particip la gloria Sa. Dacă n-aș fi ținut aici de vîrstă și de gută, care mă țin captiv, aș face

această călătorie ca să admir și ca să contemplu opere atât de perfecte și deja atât de celebre. Sper cel puțin că o voi putea primi pe Senioria Voastră printre noi, în scumpa noastră Flandră, care se va mândri într-o zi cu operele Sale. Și așa vrea într-adevăr ca aceasta să se întâmple înainte de moartea mea, ca să pot contempla capodoperele care s-au născut din mîna Senioriei Voastre ».

Scrisoarea e datată din 17 aprilie. Cu cîteva zile înainte i-a dus lui Fayd'herbe, care îl părăsește, o călduroasă adeverință: « prin tot ceea ce artele noastre ale picturii și sculpturii au comun, datorită indicațiilor mele, aplicației lui și minții sale excepționale, a știut să tragă cel mai mare profit ». Maestrul citează într-un mod cu totul special o operă a elevului său, chipul Sfintei Fecioare din biserica beghinelor din Malines, « pe care a executat-o atât de perfect în casa mea și pe care mă îndoiesc că oricare alt sculptor din țară ar fi putut s-o facă mai bine ». Din păcate, starea lui se agravează. Spre sfîrșitul aceleiași luni este aproape paralizat. La începutul lunii mai, starea lui se îmbunătățește. Cu prilejul căsătoriei lui Luc Fayd'herbe, el trimite elevului său o scrisoare încîntătoare de felicitare. « Am aflat cu plăcere că ai plantat la întîi mai arborele de mai în grădina dragii dumitale soții. Sper că va crește bine și că, într-o zi, va da roade ». A cerut tînărului sculptor un copilăș în fildeș, « nu e un lucru urgent; căci acum trebuie să faci un copil cu mult mai important ». Viața, totdeauna această dragoste pasionată de viață! Și de altfel nu dă el o pildă bună? Abia restabilit după boală, bea din nou din cupa voluptății. Știe că poate muri, dar atât cît trăiește, înțelege să se folosească de acest dar prețios. Lui Fayd'herbe nu-i pomenește nimic despre sănătatea sa. Dimpotrivă, îl poartă să vină la el: « Vizita dumitale ne va fi totdeauna foarte plăcută ».

Spre sfîrșitul lunii mai, starea sa se înrăutățește. La 27 mai își face testamentul. După ce a sta-

bilit partajul bunurilor sale, după echitate și dreptate, el le cere moștenitorilor înțelegere și renunțare la orice proces șicanator. La 30 mai 1640, cam pe la prînz, un acces de gută îi cuprinde inima: s-a sfîrșit.

În aceeași zi, corpul său este transportat la biserica Saint-Jacques, în cavoul familiei Fourment. La 2 iunie are loc serviciul funebru, ca și praznicul, după cum e datina. În februarie 1641, adică opt luni și jumătate după moartea soțului ei, Hélène Fourment naște o fetiță, Constance Albertine, ultima dovadă a vitalității pictorului. Apoi va începe lichidarea. Aceasta e epoca notarului, a comisarilor prețuitori, a negustorilor. Hîrtoage și acte necitețe. E nevoie de cel puțin cinci ani, ca să se termine toate operațiunile.

A trebuit să se întocmească mai întîi un inventar al «tablourilor, operelor de artă, antichităților, creanțelor, documentelor și titlurilor de proprietate». Începe distribuirea a tot ceea ce a constituit decorul familiar al «răposatului domn Pietro Paulo Rubens, cavaler, gentilom al casei defunctei Sale Altețe Serenisime, de neuitată aducere aminte, senior de Steen etc.» Argintăria și bijuteriile sînt împărțite între moștenitori: Albert și Nicolas, fiii lui, copii din prima căsătorie; Hélène Fourment și cei cinci copii ai săi Claire Jeanne, François, Isabelle Hélène, Peter Paul și Constance Albertine. Medaliile și agatele revin celor doi băieți mai mari. Albert, care a succedat tatălui său ca secretar al Consiliului particular, primește în plus cărțile și biblioteca. Portretele de familie sînt predate modelelor respective. Astfel *Mica blană* revine văduvei. Restul e împrăștiat. Se vînd fildeșuri, statui de ghips, scoici, pînă și globurile pămîntești. Se vinde și garderoba defunctului. Apoi, tablourile, acelea ale maestrului ca și cele din colecția sa. Inventarul menționează un număr de peste trei sute. Școala din Veneția figurează în frunte cu Tițian, Tintoretto, Veronese, Palma și Muzziano. Portretele, foarte numeroase, con-

stituie aportul pictorilor din Nord: Jan van Eyck, Hugo van der Goes, Dürer, Holbein, Quentin Metsys, Willem Key, Lucas van Leyden, Van Hemessen, Moro, Van Scorel și Floris, o excepție: Bruegel cel Bătrîn, reprezentat prin treisprezece opere, mai ales peisaje. Figurează de asemeni pe listă: Perugino, Henri met de Bles, Joos van Cleef, Cocxie, Bronzino, Paul Bril, Ribera și Elsheimer. Printre colaboratorii și contemporanii din Anvers se găsesc Van Dyck, Frans Snyders, Paul și Simon de Vos, Seghers cel Bătrîn, Wildens, Ykens, Sebastian Vramcx și Van Es. Olandezii formează un grup destul de neașteptat: Palamedes, Poelenburg, Heda, Porcellis, de Vlieger; acestor maeștri neînsemnați li se opune unul singur, Frans Hals. Dar iată, — o surpriză — șaptesprezece opere de Adriaen Brouwer. Cum se explică dragostea maestrului pentru acest pictor de scene de gen și de peisaje, al cărui suflet pare atît de îndepărtat de al său? Acest flamand, care s-a dus să lucreze la Hals, înainte de a reveni la Anvers, unde muri cînd abia trecuse de treizeci de ani, trebuie să-l fi cucerit pe Rubens prin lirismul lipsit de afectare al micilor sale tablouri. Dacă Rubens s-a eliberat de materie, el n-a ajuns niciodată la această simplitate, care reduce subiectul aproape la nimic. În zadar suflă Rubens peste copaci și frunze, antrenează ansamblul într-un dinamism măreț, peisajele sale rămîn artificiale. Brouwer, dimpotrivă, se lasă în voia visului său. Pictează mai curînd o stare sufletească decît un peisaj și este primul care o face. Perspicacitatea lui Rubens nu s-a lăsat înșelată. O altă surpriză a acestui inventar este importanța copiilor lăsate de maestru: aproape treizeci după Tițian, dintre care douăzeci și unu de portrete. Rafael, Leonardo, Tintoretto, Bruegel cel Bătrîn, Anthonis Mor și Elsheimer au fost de asemenea socotiți demni de a fi copiați. Modestia marelui pictor se vădește aci în mod incontestabil. Cu penelul în mînă, studia el opera confrăților săi.

O vînzare produse peste 52.000 de florini, o alta peste 8.000. Patru pînze, cumpărate pentru regele Spaniei, aduc 42.000 de florini. Același suveran cumpără, pe lingă acestea, pentru 27.100 de florini, un alt lot de tablouri, printre care trei tablouri de Tițian, două de Tintoretto, trei de Veronese, unul de Paul Bril, patru de Elsheimer, unul de Muzziano, cinci copii după Tițian și treisprezece tablouri de Rubens. Lucru demn de luat în seamă: regele plătește între 1 200 și 1 800 florini copiile pe care Rubens le-a făcut după Tițian, dar nu dă decît 400 pe un portret făcut de Tițian însuși ! Cincizeci de tablouri se vînd cu prețuri foarte variabile. Dacă « Un om din Köln » plătește 1 200 de florini pentru un *Sfîntul Petru*, dacă Prințul de Orania oferă 300 de florini pentru o *Silvia*, în schimb, *Vînătoarea Atalantei* nu aduce decît 36 de florini. Cîteva opere sînt răscumpărate de familie. Hélène Fourment obține, printre altele, o *Conversație la modă* pentru 120 de florini, în timp ce Albert dă 1 250 de florini pentru un mare peisaj înfățișînd castelul din Steen. În sfîrșit, Arnold Lunden achiziționează două portrete ale soției sale, zglobia Suzanne Fourment, a cărei imagine figurează nu mai puțin de șapte ori în inventar.

După tablouri, iată proprietățile, numeroase și ele. Mai întîi palatul princiar de pe Wapper. Are o valoare atît de mare încît nu găsește cumpărător și Hélène Fourment continuă să locuiască în el pînă la a doua ei căsătorie, în 1645, cu Jean-Baptiste van Broeckhoven, senior de Bergeyck și fost consilier municipal al orașului Anvers. Pe lingă palatul de pe Wapper, mai sînt opt căsuțe cu grădinițe. Una din ele, ocupată ultima oară de David Ryckaert, e folosită ca bibliotecă și ca remiză pentru « cîteva tablouri proaste și copii ». Celelalte sînt închiriate. Proprietățile sale cuprind: la Eeckeren, în nordul orașului Anvers, « Hof van Urssele », cu ferma sa, aleile cu copaci și o grădină mare. La Zwyn-drecht și la Burght, în Flandra, două ferme arendate cu pămînturi. De asemenea pămînturi

la Cappelle-au-Bois, în Brabant. O fermă și ogoare la Doel, pe Escaut. În sfârșit, proprietatea cea mai importantă, domeniul din Steen cu castelul, cu țarinile, pajiștile și pădurile sale. Această splendidă proprietate prețuiește ea singură o avere conform evaluării: 100.000 de florini. El lasă prin testament jumătate copiilor săi și jumătate Hélènei Fourment.

Ar fi obositor să enumărăm titlurile de rentă ipotecară, sînt prea multe. Rămîi uimit în fața acestei averi impresionante, strînsă prin munca unui om! Pictura, izvorul acestei bogății, servește chiar, în mîinile moștenitorilor, unor țeluri multiple. Don Francisco de Rochas, care negociază cumpărarea tablourilor pentru regele Spaniei, se vede « onorat » cu un *Sfînt Augustin*, pentru că « a înlesnit vînzarea mai sus pomenită ». Pictorul Gaspard de Crayer, care a servit ca intermediar, primește *O nimfă cu un coș de fructe*, iar trezorierul Van Ophem, o *Sfînta Cecilia* pentru « plată bună ». *Satiri cu un coș de fructe* îi revine lui Peter, rîndașul, care a cumpărat un cal pentru răposatul. « Pentru că a obținut plata sumelor cuvenite răposatului » o pînză îi revine perceptorului general. Doctori, un hangiu, pînă și zidarul însărcinat cu lucrări la castelul din Steen primesc drept răsplată, cîte un tablou. Pentru a îndeplini anumite promisiuni, sînt executate copii și se constată că domnul Jordaens, de meserie pictor, a fost însărcinat să termine două tablouri ale maestrului și anume *Andromeda* și un *Hercule*. Nu se putea o alegere mai bună. N-a scris oare Gerbier: « Domnul Rubens a decedat acum trei zile, astfel că Jordaens rămîne primul pictor aici »? De altfel, e un om modest, cum rezultă din socoteli. Încasează 240 de florini pentru osteneala sa, iar cele două pînze terminate de el, la care au fost adăugate alte două, sînt revîndute regelui Spaniei pentru 4 200 de florini, cam 1 050 de florini în medie. Afacerile continuă!

Răposatul a dat dispoziții să se păstreze desenele, atît cele făcute de mîna lui, cît și cele ale maeș-

trilor pe care le-a colecționat cu dragoste. Ca un ultim omagiu adus artei sale, el le destinează fie unuia dintre băieții săi « care ar vrea să practice arta picturii », sau, în locul acestuia, uneia din fiicele sale care « s-ar căsători cu un pictor renumit ». Dar fiii lui « messire » Rubens sînt *jonckers*, gentilomi care nu lucrează cu mîinile și nici una din fete nu se gîndește să se mărite cu un pictor. Interesații sînt atît de convinși de inutilitatea acestei clauze testamentare că nu țin seama de dispoziția care prescrie păstrarea desenelor pînă cînd cel mai mic dintre copii va ajunge la vîrsta de optsprezece ani. Și desenele vor dispărea de asemeni.

În 1642, o capelă a fost construită la biserica Saint-Jacques, în spatele corului și, după dorința defunctului, ea a fost împodobită numai cu un tablou făcut de mîna lui, înfățișînd-o pe *Sfînta Fecioară cu copilul Isus în brațe*, precum și cu o imagine a Mariei, sculptată în marmoră. Acest tablou, unii îl socotesc drept ultimul și cea mai desăvîrșită capodoperă a lui Rubens. Trebuie oare să admitem, cum s-a susținut cu insistență, că pictorul a vrut să grupeze în jurul madonei pe toți acei care i-au fost dragi, cele două soții, pe ultimul lui născut, pe tatăl său ! În strălucitorul Sfîntul Gheorghe s-a crezut a se recunoaște pe Peter Paul însuși. Dar Magdalena este brună, iar Hélène Fourment e blondă... S-a mai gîndit odată la bruna Isabella Brant ? Și de ce, dacă-i vorba de o evocare directă, imaginea unui tată pe care nu l-a cunoscut deloc și, de ce mama-sa, curajoasa Maria Pypelnicx, ar lipsi ? De ce asemănările n-ar fi duse mai departe ? Este posibil, chiar probabil, că Rubens a atribuit acestei pînze, alese să-i împodobească mormîntul, o semnificație foarte precisă, dar cum s-o pătrundem ? N-a scris el însuși despre subiectele sale : « Nu le poți deloc ghici și, ca să le cunoști, e nevoie de comentariul autorului însuși ». Și nu i s-a întîmplat să facă mărturisiri de acest fel : « Nu mai găsesc rațiunile tablourilor mele așa cum le-am creat și memoria mea

va fi poate mai infidelă decît aş vrea ». E înţelept să ne limităm la asta. Pînza îşi poate păstra taina, ea rămîne una din operele cele mai strălucite ale marelui pictor. Bărbaţi, femei, copii, ce importanţă poate să aibă numele lor? Tabloul e o imagine fericită a vieţii, pictată cu dragoste şi uşurinţă, de un maestru care a fost din plin, un om fericit !

Rubens !

Iată-te despuiat de toate contingentele omeneşti. Omul care ai fost nu mai există. Dar opera ta, răspîndită în cele patru colţuri ale lumii, îţi împodobeşte numele cu o strălucire fără seamăn. Nu există colecţie de oarecare însemnătate, care să n-o afişeze cu orgoliu. Încă în zilele noastre tu acoperi cu numele tău glorios multe exerciţii ale discipolilor tăi. Nu are nici o importanţă ! Gloria ta e dintre acelea care înfruntă criticile. Cei simpli care, cu paşi moi ca de pîslă, vizitează un muzeu, vor deschide ochii mari şi gura uimită în faţa lucrărilor de virtuozitate ieşite din atelierul tău. Cît despre amatorii de pictură — care s-au oprit cu precădere în faţa extraordinarelor tale schiţe, căci recunosc în ele mai bine pecetea geniului tău, sau visează în faţa celor cîtorva capodopere de care mîinile mercenare nu s-au atins — ei savurează, datorită ţie, bucuria devenită pictură, care nu este în ultimă analiză decît o sublimare a bucuriei de a trăi. Şi aceasta, Peter Paul, este un aspect excepţional al artei tale. Prin aceasta arta ta, a cărei emfază şi punere în scenă pot să deruteze, atinge cea mai însemnată virtute omenească. Opera ta este un imn închinat bucuriei. Trăind în vremuri tulburi, cunoscînd exilul şi mizeria, visînd pacea şi neavînd parte decît de război, tu ai păstrat neştirbită încrederea în viaţă şi bucuria a ţîşnit din tine, parcă fără voia ta, ca un suprem răspuns al omului dat nenorocirilor pricinuite de nenorociţii muritori.

Orice artă presupune o alegere. În aceasta constă chiar munca esențială a oricărei creații. Alegerea determină opera. Este opera în germen. În unele forme de exprimare, romanul de pildă, autorul este propriul său stăpîn. Nu se întîmplă același lucru cu autorul unei biografii. Desigur, el are posibilitatea de a alege în mulțimea de documente ceea ce i se pare mai elocvent, semnificativ sau revelatoriu și aceasta este una din laturile deosebite ale muncii sale. El n-are dreptul să eludeze nici faptele, nici mărturiile. Afară de cazul cînd le recuză și în acest caz, trebuie să se justifice.

Aceasta este o justificare.

Paginile introductive arată suficient în ce spirit a fost concepută această carte. Nu e cazul de a reveni asupra lor. Din scrupul, două mărturii au fost, una trecută sub tăcere, alta redusă la un semn de întrebare.

Prima, citată deseori, a contribuit mult la legenda supraomului Rubens. Este vorba de istorisirea lui Otto Sperling, medicul regelui Danemarcei, cu privire la o vizită pe care a făcut-o pictorului în 1621 și pe care el o relatează în termenii următori: « Am făcut o vizită celebrului și excepționalului pictor Rubens, pe care l-am găsit la lucru și în timp ce continua să picteze, i se citea din Tacit, iar el dicta o scrisoare. Noi am tăcut de teamă să nu-l tulburăm, dar el se între-

tinu cu noi fără să-și întrerupă lucrul, fără să oprească lectura, continuă să dicteze scrisoarea și răspunse la întrebările noastre, ca și când ar fi vrut să ne dea o dovadă de importanțele lui însușiri ». Chiar Max Rooses, care se numără printre marii panegiriști ai maestrului, consideră, cu foarte mult bun simț, că povestirea doctorului danez este un insuportabil basm cu zîne. A doua se referă la paj. Se cunoaște povestea. Părăsind școala și înainte de a-și începe ucenicia de pictor, Peter Paul ar fi fost paj la contesa de Lalaing. Acest amănunt, care se găsește în toate biografiile lui Rubens, se datorează lui Roger de Piles, care îl tipărește în ale sale *Conversații despre cunoașterea picturii* (Paris, 1677), sprijinindu-se, spune el, pe « memorii pe care rudele și prietenii (lui Rubens) au avut bunăvoința să mi le trimită ». Este vorba deci de o documentare care pare irecuzabilă. La o analiză, aceste elemente biografice prezintă mai multe erori sau lacune. Că se dă ca loc de naștere Köln, fie. Aceasta e tradiția impusă de Maria Pypelincx și nimic nu îngăduie să se afirme că odraslele ei ar fi știut ceva despre afacerea din Siegen. Chiar mărturia lui Peter Paul nu pomenește nimic: « Îmi place mult Köln, unde am fost crescut pînă la vîrsta de zece ani » (Scrisoare către Geldorp, din 25 iulie 1637). Prudență sau ignoranță? Taina este bine păstrată.

Dar primul maestru al lui Rubens, Tobias Verhaecht este trecut sub tăcere, iar micuța Clara Serena e uitată. Alte amănunte de mică însemnătate au fost găsite de asemeni inexacte. Aceasta n-ar trebui să fie de ajuns ca să trezească atenția biografilor? N-are nici o importanță. Atîta timp cît o nouă dovadă nu le dă o dezmințire, ei repetă netulburați toate balivernele transcrise cu sfințenie de Piles. Iată regula de viață a pictorului: « Se scula în toate zilele la ora patru dimineața, își făcuse obiceiul să înceapă ziua ascultînd liturghia, numai dacă nu-l împiedica guta, care îl supăra foarte mult; după aceea, se așternea pe lucru, avînd totdeauna lîngă el un lector plă-

tit, și care îi citea cu glas tare vreo carte bună, dar în mod obișnuit Plutarh, Titus Livius sau Seneca. Cum se complăcea foarte mult la lucru, trăia în așa fel, încît să poată picta ușor și fără se-i dăuneze sănătății și de aceea mînca foarte puțin la masă, de teamă ca mirosul cărnurilor să nu-l oprească de a-și da toată osteneala, iar străduința lui la lucru să nu împiedice digestia cărnurilor. Lucra astfel pînă la ora cinci, cînd încăleca spre a lua aer în afara orașului sau pe metereze, unde făcea altceva ca să-și odihnească mintea.

La întoarcerea sa din plimbare, el găsea de obicei în casa sa pe cîtiva din prietenii lui care veneau să cineze cu el și care contribuiau la plăcerea mesei. »

Și iată omul superior: « Cu toate că era foarte legat de Arta sa, își măsura totuși astfel timpul încît să-și consacre totdeauna o parte din el studiului beletristicii, adică istoriei și poeziilor latini, pe care îi cunoștea la perfecție, și a căror limbă îi era foarte familiară, întocmai ca și italiana, după cum se poate judeca din observațiile scrise de mînă, pe care le-a făcut asupra Picturii, în care el s-a referit la cîteva pasaje din Virgiliu și alți poeți care au scris despre ea. Astfel că nu trebuie să ne mirăm dacă exista atîta bogăție în gîndurile sale, atît belșug în invențiile sale, atîta erudiție și precizie în tablourile sale alegorice, și dacă dezvolta atît de bine subiectele sale, nefolosind decît lucrurile care erau potrivite și deosebite; de unde reiese că avînd o perfectă cunoștință a acțiunii pe care voia s-o picteze, el o pătrundea mai adînc și o însuflețea mai mult, păstrîndu-i însă totdeauna caracterul ei specific ».

În sfîrșit, confratele cel bun care « spunea (pictorilor) părerea sa cu o bunătate de părinte, dîndu-și uneori osteneala să le retușeze tablourile. Nu condamna niciodată nici o operă, și găsea frumusețe în toate manierele ».

Tendința spre exagerare este vădită. Se poate foarte bine ca Rubens să fi avut un lector (ceea

ce ar explica, într-o oarecare măsură, elucubrațiile lui Sperling). Astăzi, unii pictori lucrează punînd radioul să cînte. Lectură distractivă, s-ar putea spune, ca și muzica. E posibil de asemeni ca Rubens să se fi sculat devreme și să fi fost sobru. Dar tonul face muzica. Nu-l vedem prea bine sculîndu-se la ora patru dimineața iarna și începînd să lucreze, după ce a ascultat liturgia. Plimbările călare după ora cinci seara nu s-au putut face decît pe timp frumos. Rubens nu era atît de zgîrcit cu timpul său pe cît se lăsa să se creadă: avea totdeauna prea mult spre a se ocupa de viața publică și nu e vina lui dacă nu i-a consacrat și mai mult timp încă. Și dacă avea cunoștințe despre multe lucruri, nu se știe nimic despre adevărata lui cultură. Am putea continua... E de ajuns să constatăm la autor o înclinare spre transfigurarea eroică.

Cum Rubens a părăsit foarte tînăr școala maestrului Verdonck, ne putem întreba cînd ar fi fost paj, cînd a avut nu doi, ci trei maștri în pictură: Verhaecht, Van Noort și Venius. Și apoi, de ce paj? Este aceasta o carieră pentru băiatul unei văduve, care trebuie să încerce să-și înarmeze bine copiii? Din punct de vedere psihologic, funcția de paj lasă o impresie frumoasă în viața lui Rubens. Dacă tînărul Peter Paul ar fi învățat meseria de pictor prosteste aceasta n-ar fi produs același efect. Acest tînăr plasat într-un mediu frivol — nu știm nimic, dar ne place să ne imaginăm aceasta — și care se îndepărtează de el cu dezgust, ca să se dedice artei, iată ceva splendid. Se știe, pe de altă parte, că Rubens era destul de avid de satisfacții exterioare. Signor Pietro Paolo, cum pretindea să i se spună, a putut să dovedească prin acest paj că, dacă lucra cu mîinile sale, aceasta era urmarea unei irezistibile vocații, dar că aparținuse totdeauna bunei societăți.

Înseamnă că pajul ar fi fost născocit? Ipoteza nu este de nesusținut. Maria Pypelinx n-a încercat oare să facă să dispară aventura soțului său? Dacă fiul ei Peter Paul n-ar fi devenit 228

un pictor celebru, dacă soțul ei nu s-ar fi culcat cu soția gloriosului Taciturn, istoricii n-ar fi depus atîta stăruință pentru a descoperi adevărul... Fiecare e de acord că povestea pajului este mai nevinovată. Te face să te gîndești la acei oameni de rînd deveniți personaje de vază care pun să se adauge blazoane la portretele lor de familie. Vanitate? Se poate, dar nu trebuie să tragem prea repede concluzii. Biografiile lui Rubens au fost stînjenite, cu siguranță, de dezacordul dintre viața lui fără istorie și caracterul eroic al operei sale. De aici această tendință — încurajată de rarele mărturii — de a vedea măreție în cele mai neînsemnate gesturi ale artistului.

Trebuie să amintim oare, cu titlu de exemplu, prima lui călătorie în Spania, declarată misiune diplomatică de cei mai exaltați? Rubens n-a fost, în realitate, decît însoțitorul unui colet cu daruri... Trebuie oare să reamintim deasemeni aluziile stăruitoare despre o naștere ilustră? Aceste aluzii le regăsim în scrieri recente, cu toate dovezile contrare, ca și cum admiratorii celebrului om n-ar renunța decît cu regret la această ipoteză, atît de fecundă în dezvoltări romanești. Peter Paul, fiul lui Jean Rubens și al Annei de Saxa, crescut ca propriul ei copil de către Maria Pypelinx, soție batjocorită, dar mărinimoasă complice a vinovaților, pentru a ascunde păcatul. Peter Paul ar deveni dintr-o dată fratele vitreg al lui Maurice de Nassau și aceasta ar explica multe lucruri! Este un subiect demn de o tragedie antică și e foarte neplăcut pentru amatorii de emoții, că n-a fost nimic adevărat. În dorința lor pasionată de a sluji gloria sa, admiratorii fanatici ai lui Rubens au vrut să creeze un om care să nu fie inferior artistului. Obsedați de teama ca omul să nu apară lipsit de profunzime, au crezut că se salvează travestindu-l în erou fără teamă și prihană, în același timp un savant și model de virtute. Este adevărat că după ce s-a înlăturat spoiala, imaginea care rămîne despre Rubens — a unui Rubens

avînd o conştiinţă — nu e prea clară. Aceasta nu dovedeşte nicidecum că era superficial. Poate fi socotit astfel acela care păstrează taina sa? (Este superficial cel care judecă astfel). Or Rubens este, mai presus de orice, un om ascuns. Ascuns nu înseamnă neapărat profund. Ascuns, este trăsătura unui om care se apără, în mod deliberat, sau care nu se prea dezvăluie, dintr-o rezervă firească. Unii cumulează prudenţa şi voinţa. Rubens este cu siguranţă unul dintre aceşti oameni.

În ceea ce a rămas din corespondenţa sa, el vorbeşte o singură dată de Isabella Brant, se ştie în ce termeni; de două ori de Hélène Fourment, prima oară ca să-l anunţe pe Peiresc — cu o întârziere de patru ani — că s-a recăsătorit, ultima oară ca să-i spună lui Luc Fayd'herbe că el şi soţia sa îl aşteaptă la castelul din Steen; o singură dată despre mama lui, ca să explice plecarea sa din Roma; scrie o singură frază de dragoste, în legătură cu băiatul lui mai mare: « Îl iubesc pe acest copil ca pe mine însumi ». Asta-i tot şi e vorba de cei apropiaţi lui. Multe scrisori s-au pierdut, este adevărat, dar acelea care s-au păstrat se adresează unor corespondenţi atît de diverşi, ele se eşalonează pe o perioadă atît de lungă de timp, încît e îngăduit să deducem din ele că el nu folosea nici efuziunea, nici confidenţa. Dacă are necazuri, el încearcă totdeauna să salveze aparenţele. Astăzi, s-ar spune, în termeni sportivi, că încasează bine. Seninătatea filozofică pe care o afişează în scrisorile sale n-ar dovedi mare lucru, umaniştii fălindu-se bucurosi cu stoicismul, dacă ea n-ar fi coroborată cu optimismul artei sale. Această artă, care respiră sănătatea, bucuria de a trăi, tinereţea şi entuziasmul nu este ea oare singura mărturie valabilă, fiind lipsită de afectare? Acest om care transformă în pagini eroice, înflorite şi decorative, suferinţele martirilor şi scenele calvarului, nu este niciodată interpretul emoţionant al durerii omeneşti. Fromentin ar replica: « Dar Comuniunea Sfîntului Francisc de Assisi ? »

La care trebuie să răspundem: Dacă această operă n-ar fi excepțională în producția maestrului, nu ar fi avut o soartă excepțională. Omul care suferă nu este frumos. Să redai vizual suferința omenească înseamnă să faci urîtenie expresivă. Aceasta nu împiedică marea artă, e de ajuns să ne gîndim la un Grünewald. Nu aceasta este maniera unui Rubens, format în spiritul Renașterii și al Antichității. El nu slujește decît Frumosul ideal. Oare din această cauză portretele lui sînt mai mult decorative decît expresive ? Oamenii sînt în general urîți sau insignifianți. Pentru a le da mai multă expresie, trebuie să le subliniezi trăsăturile, adică să-i urîțești și mai mult. Nu-i poți înfrumuseța niciodată, fără să nu le răpești ceva din caracterul lor. Van Dyck a reușit aceasta într-o oarecare măsură, dar el nu poate suporta comparația în fața acelor care aprofundează mai mult, fără să se preocupe de frumosul ideal, un Velázquez, un Rembrandt. Rubens se descurcă cu ajutorul decorului. Astfel se găsesc împăcate exigențele clienților și acelea, mai imperioase, ale manierei sale.

Rembrandt, acest mare singuratic, va rămîne toată viața lui față în față cu chipul dureros al omului. Și toată viața sa se va găsi consemnată, pas cu pas, în numeroasele imagini pe care le-a lăsat despre el. Rubens se va libera de om și de cortegiul său de mizerii, creînd o lume care este numai a lui : toate femeile sale — constatarea nu este nouă — au un aer de familie, iar bărbații săi se reduc la cîteva tipuri generale, mușchiuloși și bine hrăniți. S-ar putea foarte bine ca individul să nu-l intereseze pe Rubens. Este un indiciu de superficialitate ? Pentru a te libera, există piscurile, ca și prăpăstiile. Pentru a te elibera, devii un refractar, ca Rembrandt, sau un dominator egocentrist, ca Rubens. Dovezile ? Iată-le . . .

Un artist poate fi judecat mai bine cînd este în culmea carierei sale, ceea ce, pentru mulți pictori mari, corespunde ultimilor lor ani. Cînd, cu trei ani înaintea morții sale, Rubens trebuie

să execute un episod al vieții sfântului Petru, el propune răstignirea — « cu picioarele în sus » — pentru că speră să realizeze din această atitudine « ceva extraordinar ». Dar cere amânări, deoarece acest tablou, care îl interesează mai mult decât oricare altul, după spusele sale, ar vrea « să-l termine cu bucurie » (La moartea lui nu-l terminase încă...). În răstimp, el pictează pentru plăcerea sa opere ușoare, senzuale și, uneori, cam indecente.

Pentru a induce în eroare, nu-i de ajuns să spui că se scula în toate diminețile la ora patru și că asculta în primul rînd liturghia, înainte de a începe lucrul. Rubens, acest poet al bucuriei de a trăi, își îndeplinea datoriile religioase, fără să pară emoționat sau tulburat. Într-o răstignire, el vede înainte de orice o atitudine de redat. În fond, singura lui lege, ca și singura lui religie, este fidelitatea față de sine însuși, este credința arzătoare pe care o au toți oamenii într-adevăr mari în propriul lor destin.

A fost calificat pictor religios. Da, dacă ținem seama de semnele exterioare ; nu, dacă luăm cuvîntul în sensul lui profund. A fost adesea un pictor catolic, supunîndu-se cu strictețe prescripțiilor conciliului din Trento, care dorea opere de artă, cu o înfățișare nobilă, capabile să inspire spectatorilor sentimente înalte.

Aceste opere trebuiau să combată prin imagini frapante unele afirmații ale Reformei. Toate aceste opere din viața sfinților sînt tot atîtea legături, cvasicarnale, între Biserică, și credincioși. Este afirmarea unei Biserici, care se pretinde mai fraternă decât aceea a protestanților ; e consolarea acordată credincioșilor că se pot apropia de Dumnezeu, că pot deveni ceva în impunătoare ierarhie cerească ; este asigurarea împotriva spaimei neantului, care îi chinuie pe atîția oameni. Făcînd aceasta, Rubens n-a fost decât un slujitor care își îndeplinește în mod cinstit obligația, dar trebuie oare să repetăm că mii de pictori au executat lucrări asemănătoare, fără ca latura didactică a lucrărilor să impresioneze pe cineva ?

Acei de care ne apropiem încă sînt privilegiații, al căror glas se înalță, în ciuda tuturor artiștiilor și a tuturor constrîngerilor. Rubens nu este iubit pentru subiectele sale religioase, e iubit adesea în pofida lor. Și dacă impetuositatea incontestabilă pe care a risipit-o în multe din subiectele sale ar trebui să fie o cheazășie a sentimentelor sale religioase, ar trebui să admitem și păgînismul său funciar, din pricina entuziasmului, și mai mare încă, pe care l-a pus în slujba divinităților Olimpului. Într-adevăr, acest puternic creator al corpului în mișcare este cel mai bine inspirat și cel mai liric în fața nudului femeii, pentru că iubește femeia.

Mai puțin rafinat, mai puțin aristocrat decît Tițian, flamand, într-un cuvînt, el are slăbiciune pentru Femeie. Nu va înceta s-o slăvească în opere de o senzualitate crescîndă, cu tot valul de cucernicie care s-a abătut peste țara lui. Se poate ca Hélène Fourment să nu fi fost prea deșteaptă. Este aceasta oare o dovadă că nu-i convenea sau că l-a făcut să sufere? Este totuși o ipoteză care revine, stăruitoare, sub pana admiratorilor absoluți : el, atît de inteligent și de cultivat, și apoi, această diferență de vîrstă, deci era încornorat . . . Nu o spun chiar așa de brutal, dar portretul de la Viena este, în ochii acestor judecători, un act de acuzare zdrobitoare împotriva Hélènei. Ce spun acești cenzeni de generozitatea cu care maestrul n-a încetat să etaleze farmecele femeii iubite ? Este ea, oare, a unui bărbat gelos ? Sau îl socotesc pe Rubens un soț îngăduitor ? Rubens « încornoratul ilustru » ? Este grotesc și e evident că se impune o altă explicație. Pentru a i se crea cu orice preț un pedestal de virtuți și de calități morale, s-a neglijat singura ipoteză plauzibilă, și anume, că Rubens iubea Femeia într-un mod cu totul senzual. De aceea ia în căsătorie o fetiță de șaisprezece ani, o codană ispititoare. După bucuriile alcovului, acele ale ochilor în atelier. Asta îi ajunge. Numeroși bărbați nu acordă femeii altă considerație,

deși o pretind. Tocmai, cei care vor să domine dau dovadă că au această trăsătură.

Nu este acesta dreptul lui Rubens ? Presupunere gratuită, vor spune cei încăpăținați ; sacrilegiu, vor adăuga cei rușinoși. Ei uită opera, Opera, mai convingătoare decît orice comentariu. Toți cunoscătorii sînt de acord să afirme că ultimele opere ale maestrului sînt cele mai frumoase. Și ce exprimă oare aceste opere, dacă nu bucuria ? Este cîntecul repetat al unui om fericit. Și e cea mai frumoasă apărare a Hélènei Fourment.

Ca pictor, Rubens nu suportă în jurul lui decît sateliți. Exemplele abundă. El a vorbit uneori de Van Dyck, pe cînd acesta făcea parte din atelierul său. După aceea, nici un cuvînt. A întîlnit în cursul călătoriilor sale pe unul din cei mai însemnați pictori care există : Velázquez. Se pare că l-a uitat ! Este adevărat că-l admiră mult pe Tițian, dar acest maestru este mort, cum sînt decedați cei mai mulți dintre pictorii reprezentați în colecția sa. Cît despre cei aflați în viață, aceștia sînt, în afară de cîțiva colaboratori, artiști de mîna doua. O singură excepție: Adriaen Brouwer, și trebuie să presupunem că din dragoste pentru arta lui. Pe timpul lui Rubens, acest artist, oricît a fost de strălucit, n-a dobîndit reputația pe care o merită. (Nu o are pînă acum.)

Cît despre gravori, aceeași constatare. Rubens nu acceptă decît vasali. Dacă vreunul din ei manifestă veleități de independență, ca Vortermaen, cearta și izbucnește.

În politică, Rubens tună și fulgeră cînd împotriva uneia, cînd împotriva altei tabere, și dacă mizează totdeauna pe cartea spaniolă, o face pentru că-i singura care îi este îngăduit s-o joace. Ar fi exagerat de a vedea într-asta o adeziune completă — unele scrisori sînt semnificative în această privință — dar Rubens este un politician, nu trebuie să ne îndoim de asta, și adevărații politicieni nu sînt niciodată de acord decît cu ei înșiși. Orice politician adevărat este un dominator. De aici, renegările, care turbură atîta spiritele virtuozitate. Renegările politicianilor nu sînt

în realitate decît acte de fidelitate față de ei înșiși. Cînd politicianul se simte amenințat în viața sa, cînd se teme că va pierde posibilitățile sale de dominație, va schimba doctrina sau partidul, îi va trăda uneori pe devotații săi, ca să se salveze pe el însuși. El va încerca să se justifice, va sfîrși prin a se convinge de pertinența motivelor sale, va fi propria sa victimă. Doctrină, partide și convingeri nu sînt decît pretexte care justifică — și ascund adesea, pînă și în proprii săi ochi — nevoile profunde ale ființei sale, căci fidelitatea sau infidelitatea politicianilor față de anumite formule este, în general, în funcție numai de împrejurări. Dar nimeni nu vrea să recunoască acest lucru și politicianul mai puțin ca oricine. El proclamă suveranitatea Ideii, nevrînd să admită că această Idee nu este decît o formă, foarte precară, a unei patimi profunde, care nu lasă nici un răgaz aceleia în sufletul căruia sălășluiește.

Rubens este unul din acești oameni. Toate eforturile sale tind să afirme mai bine dorința de putere care îl stăpînește. Banii, gloria, titlurile, diplomația, nu sînt decît mijloace care contribuie la nevoia sa de a domina. Este absurd să se amestece într-asta considerații morale, să judeci omul cu măsurile obișnuite ale binelui și ale răului. Dacă o face pe virtuosul, e pentru că virtutea convine scopurilor sale. Dacă e de partea Infantei, o face pentru că ea apelează cu plăcere la bunele lui oficii. El se declară pentru pace, aproape totdeauna, deoarece crede că poate contribui la ea, și, poate crede el însuși că e pentru pace și nimic mai mult. Dar e destul ca netrebnicul Gaston de Orléans să vină să uneltească la Bruxelles și iată-l deodată că e pentru război: întreține relații cu Maria de Medici și speră, desigur, să-și spună cuvîntul în această aventură... N-ar avea nici un rost să vorbim despre logică. Logica este un mijloc de a judeca, ea nu e viața. Și viața comandă. Propria lui viață. Să-și trăiască viața.

A-ți trăi viața, asta-i totul. Dar există oameni care mănincă puțin și există lacomi. Rubens aparține speciei lacomilor. Departe de a fi acel model al virtuților burgheze, așa cum a fost depreciat adeseori de admiratorii cu vederi marginite, el e, mai presus de orice, un dominator și un cuceritor. Și-a trăit viața folosind la perfecție toate posibilitățile care i se ofereau. Sub acest unghi trebuie considerate raporturile sale cu oamenii: instrumente pe care le-a folosit potrivit nevoilor sale, pentru a-și astîmpăra patima sa înverșunată de a se impune. Un egoist, firește, ca toți cei mari. Și un singuratic, ca toate piscurile înalte.

1577

Nașterea lui Rubens la Siegen (28 iunie).

1587

Moartea tatălui său, Jean Rubens.

1598

Membru al Corporației Sfântul Luca.

1600

Plecarea spre Italia (9 mai).

Angajat la Mantova de către ducele Vincenzio de Gonzaga.

1601

Călătoria de la Mantova, la Roma.

1603

Călătoria în Spania.

Daruri predate regelui Spaniei (13 mai).

1604

Întoarcerea la Mantova, apoi la Roma.

1608

Moartea mamei, Maria Pypelinx (19 octombrie).

Plecarea din Roma (28 octombrie).

Întoarcerea lui Rubens la Anvers (11 decembrie).

1609

Pictor al arhiducilor Albert și Isabella (23 septembrie).

Rubens se căsătorește cu Isabella Brant (3 octombrie).

1610

Rubens cumpără un teren lângă Wapper, la Anvers.

1611

Se naște la Anvers fiica lui, Clara Serena.

Moare Filip Rubens, fratele pictorului.

1613

Rubens, decanul romanistilor.

1614

Se naște fiul său, Albert.

1616

237 Se lucrează la terminarea casei lui Rubens de lângă Wapper.

1618

Se naște fiul său, Nicolas (13 martie).

Van Dyck, membru al Corporației Sfântul Luca.

1622

Călătoria la Paris (11 ianuarie). Contract cu Maria de Medici pentru galeria din palatul Luxemburg.

Întoarcerea la Anvers (3 martie).

1623

Călătoria la Paris (3 mai) Maria de Medici și Richelieu vizitează galeria Luxemburg.

Întoarcerea la Anvers (14 iulie).

1624

Rubens înnobilit de către regele Spaniei (3 iunie).

Vizita prințului Ladislas Sigismund al Poloniei la Rubens.

1625

Sosirea la Paris (4 februarie).

Întoarcerea la Anvers (12 februarie).

Călătorii la Bruxelles și Dunkerque.

Buckingham îl vizitează pe Rubens.

1626

Moartea Isabellei Brant, prima soție a pictorului (20 iunie).

Numeroase popasuri la Laeken și la Bruxelles.

Popasuri la Calais și la Paris.

1627

Călătoria împreună cu Gerbier.

1628

Călătoria în Spania (28 august).

1629

La Madrid, pînă la 29 aprilie. La 27, Rubens este numit secretar al consiliului privat.

Călătorie la Londra.

Audiențe la Greenwich, la Carol I.

1630

Înnobilat de către regele Angliei (3 martie).

Plecarea din Londra (8 martie).

Întoarcerea la Anvers (6 aprilie).

Se căsătorește cu Hélène Fourment (6 decembrie).

1631

Sosirea Mariei de Medici la Anvers.

Călătoria în Olanda.

1635

Cumpărarea castelului Steen.

1637

Cardinalul-Infant la Rubens acasă, la Anvers.

1640

Rubens își face testamentul (27 mai).

Moartea lui Rubens (30 mai).

Supliment la Arents, P.

Geschriften van en over Rubens (1940)

BORDLEY, CHARLES-ROGERS

Rubens ou Snyders? (editura La Nef, Paris, fără dată)

BOUCHERY, DR. H.F. ȘI VAN DEN WYNGAERT, FR.

P.P. Rubens en het Plantijnsche Huis. (De Sikkel, Anvers, 1941).

BURCKHARD, L.

Catalogue of a loan exhibition of works by P.P. Rubens. (Wildenstein and Co. Ltd. Londra, 1950)

CLYMANS, FREDERIK

Rondom de wederopbouw van het Rubenshuis. (Buletinul Rubens, 1941).

DAYE, PIERRE

Rubens. (Albin Michel, Paris, 1941).

EVERS, HANS GERHARD

Peter Paul Rubens. (München, 1942).

Rubens und sein Werk. (De Lage Landen, Bruxelles, 1943).

GENAILLE, ROBERT

De Rubens aux Surréalistes. (Pierre Tisné, Paris).

GORIS, JAN-ALBERT ȘI HELD, JULIUS

Rubens in America. (Standaard, Anvers, 1947).

PUYVELDE, LÉO VAN

L'atelier et les collaborateurs de Rubens. (Gazette des Beaux-Arts, Paris, New York, 1949).

Rubens. (Elsevier, Paris, fără dată).

The sketches of Rubens. (Londra, 1947).

VERPLAETSE, JULIAAN G.

Pieter Pauwel Rubens, Nederlandse Diplomaat. (Ophouwen, Essen, 1958).

Prefață	5
Introducere	12
I. ORAȘUL FĂGĂDUINȚEI	16
II. ROMANUL TATĂLUI	21
III. ANII DE UCENICIE (1587—1600)	33
IV. DINCOLO DE MUNȚI (1600—1603)	43
V. A REUȘI ... (1603—1608)	56
VI. ÎNTOARCEREA ÎN ȚARĂ (1608—1610)	74
VII. AVEREA ȘI GLORIA (1611—1618)	84
VIII. UZINA LA LUCRU (1618—1622)	101
IX. NOUA PASIUNE (1622—1626)	116
X. JOUL CEL MARE (1626—1628)	132
XI. TABLA DE ȘAH A EUROPEI (1628—1630)	146
XII. ANUL TRIUMFAL (1630)	160
XIII. REVERSUL MEDALIEI (1630—1633)	168
XIV. ÎNȚELEPCIUNEA (1634—1636)	184
XV. A FI MEREU TU ÎNSUȚI (1636—1638)	195
XVI. ȘI SĂ MORI ÎN PLINĂ STRĂLUCIRE (1638 — 1640)	213
JUSTIFICARE ȘI CONCLUZIE	225
Cronologie	237
Bibliografie	239

Redactor: VICTORIA JIQUIDI

Tehnoredactor: ZOE TOMA

Apărut 1972. Coli de tipar: 10. Planșe tipar
adînc: 6. C.Z. pentru bibliotecile mari 7.
C.Z. pentru bibliotecile mici 7,75.

Întrepr. poligrafică „Arta Gra-
fică”, Calea Șerban Vodă 133,
București, Republica Socialistă
România Comanda nr. 2004

Capete de negri.
1616—1618.
Muzeul din Bruxelles.

*Portretul
doctorului
Van Thulden.*
1615—1616.
Pinacoteca
din München.

Înălțarea Mariei.
1588—1640.
Muzeul din Bruxelles.

Pălăria de pai.
Pe la 1620.
National Gallery, Londra.

Inchinarea magilor.
1624.
Muzeul din Anvers.

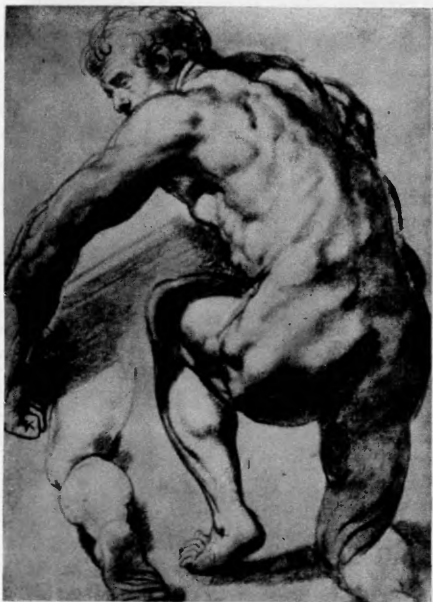
Portretul fiilor lui Rubens.
1625 — 1626.
Galeria Liechtenstein, Viena.

Cap de copil (desen)

Studiu de nud

Răpirea fiicelor lui Leucip.
Pe la 1618.
Pinacoteca din München.

*Hélène
Fourment.
1630 – 1631.
Pinacoteca
din München.*

Lovitura de lance.
1620.
Muzeul din Anvers.

Peisaj de furtună cu Filemon și Baucis.
Pe la 1620.
Kunsthistorisches Museum, Viena.

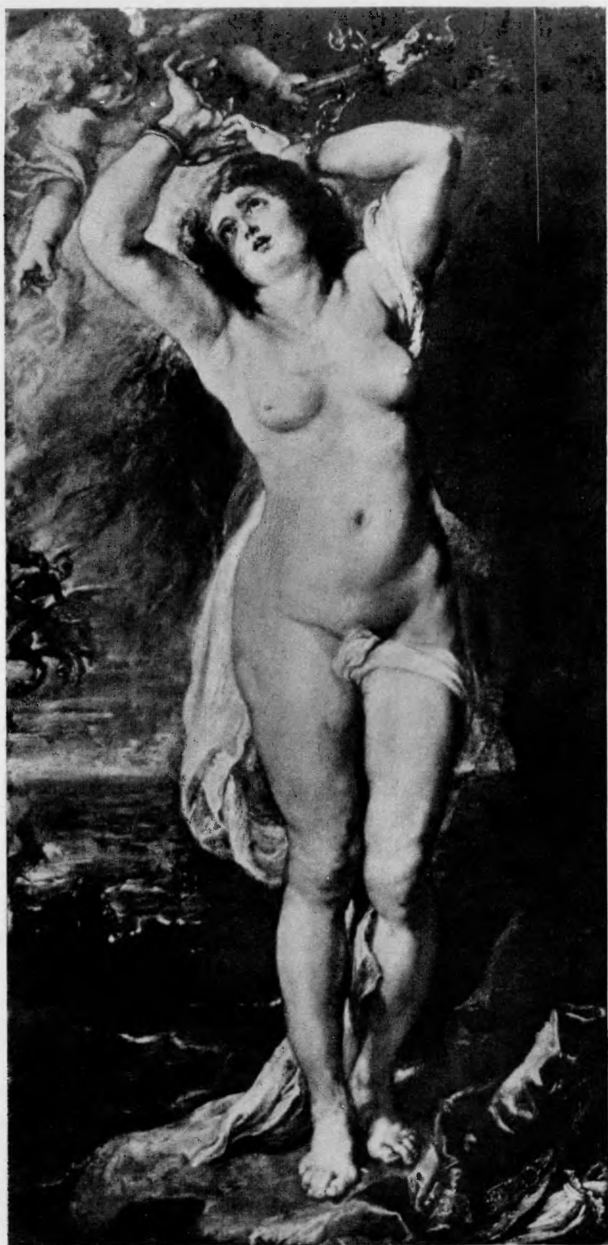

Peisaj cu vaci.
Pinacoteca
din München

*Meleagru și
Atalanta.*
Pe la 1635.
Pinacoteca
din München.

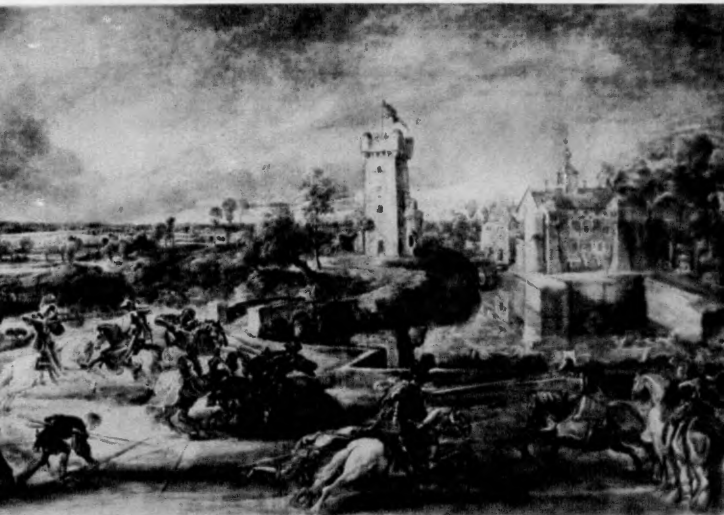
→
Andromeda.
Pe la 1638.
Pinacoteca
din München.

Angelica și pustnicul.
Pe la 1635.
Kunsthistorisches Museum, Viena.

Turnir în apropierea unui castel.
1638 — 1640.
Luvru, Paris.

Biografii. Memorii. Eseuri.

rubens și epoca sa

Frenezia pe care i-o presupun e mai degrabă un fel de a simți decît un fel de a picta dezordonat. Pe cît e sufletul de înflăcărat și spiritul întotdeauna gata să se avînte, pe atît de calm e penelul. Într-o astfel de organizare există un raport atît de exact și relații atît de prompte între viziune, sensibilitate și mîină, o asemenea desăvîrșită supunere a uneia față de celelalte, încît impulsurile firești ale minții care dirijează par tresăririle instrumentului. Nimic mai amăgitor decît această febră aparentă, stăpînită în virtutea unor calcule profunde și slujită de un mecanism exersat în toate încercările.

EUGÈNE FROMENTIN